

Chronologiją sąmonėje dėlioja poetų mirtys, ne prezidentų ar vyriausybių kaita p. 2

Galvojant apie kultūros sąrangą, architektonika yra neapsieinamai svarbi p. 3

Mieli draugai, ariu kaip arklys, nors jums gal atrodo, kad vien tik geriu p. 14

Medžiams atminti

TAISIJA ORAL

I. Kaštonas

Kartą grįžau iš mokyklos,
ir kambaryje mane pasitiko šitiek šviesos,
kad akimirksnį kambarys pasirodė svetimas,
lyg staiga būtų užgriuvusi žiema.
Stuburu perbėgo siaubinga nuojauta:
mūsų kiemas buvo iškasinėtas, tiesiant naujus vamzdžius,
trisdešimtmetį kaštoną, gaubusį šešėliu buto rytinius langus,
pasodintą senelių, galiausiai nuspręsta nukirsti, o ne aplenkti.
Pažvelgiau pro langą – nuogas medžio kamienas gulėjo vidury kiemo.
Prieš tai matyti nukirsti medžiai atrodė kitaip –
numaniau, kad už to esama būtinybės, su kuria nesiginčijama.
Bet nugalabytas kaštonas mane sukrėtė – nebepritariau būtinybei.
Paaiškėjo, kad, be matomų šaknų, dalinai tebelikusių dirvoje,
jis dar turėjo nematomų, jaugusių į mane, –
neįtariau jų buvimo, kol nesuskaudo.
Nuo gimimo kaštonas man buvo duotas – jo sultingas šešėlis,
galingo vainiko ošimas, rožinės žydėjimo žvakės.
Tai buvo didžiausias ir mėgstamiausias mano vaikystės lietsargis.
Supratau, kad daugiau kaštonas nebemaitins
savo nematomos šaknies – ji paliekama mano nuožiūrai
(ką dar – be *štai šito* – galėčiau su ja daryti?).
Vaikystėje šitiek kartų esu lipusi į kaštoną,
kad būčiau galėjusi lipti ir užrištom akim –
visi judesiai, kuriuos atlikau, susidėliojo į tinkamiausią seką,
kurios ištikimai laikiausi. Ši kūniškoji sintaksė –
tarp manęs ir medžio – neturėjo kitokios būties.
Kai medis krito, ji išliko atminties debesys,
kaip brangus eilėraštis mirusia kalba.
Geriausia buvo sėdėti, apsikabinus lanksčiąją viršūnę
(kaip tik sulig mūsų trečiojo aukšto langais),
kai ją įsiūbuodavo vėjo gūsių prieš pačią audrą,
važduotis virtuvės langus, senelę prie viryklės
ir žinoti, kad tanki lapija apsaugo mane nuo baismės,
ir jausti, kad esu gyva gyva.

II. Obelis

O naktį šlapias sniegas pargriovė obelį –
pačią seniausią, ankstyvąją, saldžiąją,
su skersai augančiu kamieniu, su įduba
prie išsišakojimo, kur jau apsigyveno
skruzdėlės ir kelmučiai.

Visas aplinkinis sodas seniai išėjo,
užsilikus tebuvo viena obelis vidury vejų,
jos šešėlyje karaliavo atkaklioji garšva,
būrėsi stalai ir kėdės – jais rūpėjūtį
grojo smulkūs sultingi vaisiai.

Nugyveno, matyt, apie šešiasdešimtmetį,
atlaikė audras, metus, kai šakos lūžinėjo
nuo derliaus svorio, naujų šeiminių
aplaidumą, įvairiausius sumanymus:
jaunimo laužus, suaugusiųjų sūpynes.

Ir štai sulaukė šių metų sniego.
Tą žiemą, – vėliau sakysime mes, –
palūžo ir obelis: gal atsimeni, tokia senoviška,
ankstyva, saldi, su įstrižu kamieniu, nežinomos
veislės, kurią taip svajojom išsaugoti?

Kristina Daniūnaitė. Bijai vilko – neįėj į mišką.
2025

III. Pasaulio medis

Dabar jau galiu rašyti tau bet kuria kalba,
galiu netrinti žodžių, nebeapsimetinėti, kad tu pasveiksi,
kad geresniais laikais būtinai pasimatysime.
Namiškiai nepritarė, kai pasakiau, kad noriu važiuoti.
Sakė, kad nenusipelnei, kad prikursiu visiems problemų.
Matyt, prisiziūrėjusi prasto kino, tikėjaisi kažkokios atomazgos,
lyg tavo gyvenimas būtų buvęs *apie mane*.

Dabar nebebijau nepadoriu atvirumu priminti tau mamą
(kurią kažkada pavadinau monstru – ir kas tuomet aš?),
nebebijau peržengti nematomą slenkstį, už kurio būtum pamiršęs,
kad vyriausioji iš tavo vaikų tebėra ir tavo (tebesi man didžiausia
paslaptis, nes taip ir nesužinojau, kas dar manyje iš tavęs –
be trumparegystės, ilgai nežylančių plaukų ir polinkio į laisvalaikio eilėdarą, –
ar tikrai iš tavęs visa tai, kas manyje erzina gimdyvę?).

Dabar jau galiu tau viešai priekaištauti dėl to, kad nekovojai garsiau,
kad neišmokei sūnaus nesigėdyti savo jautrumo, kad, prisiminusi tave,
jaučiuosi lyg vakuumė plūduriuojanti kosmonautė pažeistu skafandru,
per kurį tyliai sunkiasi oras (– *Houston, we have a problem*.
– *Oh, but who doesn't?*).

Vis dar bijau iš naujo skaityti paskutinįjį tavo laišką,
ko gero, ilgiausią iš visų, kuriame gan piktai patarei,
kad gyvenčiau, kol dar galiu, nesiaukodama dėl giminių.
Greičiausiai norėjai, kad būčiau palikusi tave ramybėje,
bet vietoj to visus metus skverbiausi į skęstantį jūsų gyvenimą
užuojautos žinutėmis, ir vieną dieną man atrasė jauniausioji
tavo dukra (tokia jauna, kad būtų galėjusi būti anūkė, –
ko tikrai nepaveldėjau, tai abiejų savo tėvų vaisingumo), –
kad nebepajėgi bendrauti, kad ji perskaitys tau mano žodžius,
kad tu namie, o ne ligoninėje, nes *taip geriau*.

Dabar galiu verkti dėl visko, kuo man nebuvai ir nebūsi,
bet akyse dykuma, jos pilnos nematomo smėlio,
trinu ir trinu, kaip vaikas, norintis, bet nesugebantis užmigti.
Prisimenu, kaip, mirus prosenelei, būdama šešerių
pradėjau bijoti tamsos ir miego, nes suaugę pasakė,
kad mirti reiškia užmigti ir nebeatsibusti.
Prašiau neišjungti stalinės lempos, kuri turėjo mane apsaugoti.
Klausinėju tėvų: ar jūs irgi mirsite? – Taip, sakėt, bet dar greitai.
(Jei tą patį sakei mano jauniausiajai sesei, vadinasi, melavai –
ir tik šito tau niekada neatleisiu.)

Nedaug teatsimenu iš ankstyvosios vaikystės, ypač susijusio su tavimi,
bet vienas prisiminimas ryškus, labai mėgau šitą mūsų žaidimą –
prašydavau: „Папа, сделай дерево“, ir tu turėjai sustingti priklausęs
ant vieno kelio, aukštai iškėlęs rankas, kad aš
lipčiau tavim į dangų.

Nuotraukų tuštėjimo metas

Teiginys gali suerzinti nelogiškumu – juk iš nuotraukos niekas negali nei dingti, nei atsirasti – fotoakimirka lieka amžiams tokia, kokia buvo užfiksuota. Ir vis dėlto, žvelgiant į jamžintą žmonių grupę, kurioje visus pozuojančius vienija mirties metafizika (tokiais atvejais visada pame nu Donatos Mitaitės pastabą apie baime mirtį vadinti savu vardu, pasirenkant saugų „išėjimo“ terminą), apima tuštumos jausmas. Ypač jis aštrus, kai tarp mirusių šliejasi bent vienas gyvasis.

Būna žmonių, kurių pasigendi netikėtai. Jie – ne tavo draugai, net ne bičiuliai. Tiesiog esi įpratęs juos periodiškai sutikti – gatvėje, renginiuose, barų žiotyse. Taip net ne vieną dieną, o vienais metais dingo Nikodemas. Pradingdavo jis ir anksčiau, paskui atsirasdavo ir netikėtai sutiktas, kaip jam būdinga, išberdavo tiesmukai nuoširdžią, tik tau skirtą tiradą. O po to tiesiog pradingo ir daugiau jo niekas nebematė. Nikodemas Suokalbinis užeidavo į „Šatėnų“ redakciją, kai ji dar buvo Mėšinių gatvėje, ir šiaip buvo nuolatinis „Š. A.“ skaitytojas. Dabar jis dviračiu suka amžinus ratus aplink Franko Zappos paminklą ir stebeilija į mus, įsikandęs paties drožtą pypkę; nespaltvotos fotografijos tuštumoje.

Kalbėdamosi su mama visada pakalbam ir apie mirtį bei kapines. Nors net artimiausių šeimos narių kapus lankau retokai, esu pasirengusi anksčiau ar vėliau perimti iš mamos stropią kapaviečių priežiūrą. Toks – „kapininkų“ – etatas ištiks ne tik mane, bet ir mano drauges ir bičiules. G. K. kartais sakau, kad pati noriu senovinio kapo su konvalijomis ir ovalia nuotrauka akmeninėje antkapio plokštėje. Abi pasišaipome, kad kai mirsime, tikrai mažiausiai bus svarbu, kaip mus palaidos. Bet periodiškai perduodame viena kitai atnaujintus pageidavimus – atviro karsto, gal gebenių vietoj konvalijų.

Užėjus keistam ilgesiui, kurį Rolandas Rastauskas-RoRa prieš mus palikdamas minėdavo pernelyg dažnai, – *saudade, ak, saudade*, po keletą kartų per metus užsiimu vienu ritualu. Vis iš naujo žiūriu Arturo Jevdokimovo kurį „Suokalbi“ (2015). Paklausta negalėčiau atsakyti, kodėl. Gal tam, kad įsitikinčiau mirties visagalybe, jos savaip sąžininga buhalterija – niekas, niekas neprasprūs nesuskaičiuotas; o gal norėdama pasitikrinti, jog esu dar net labai gyva. Mirties kaip baigtinio taško žinojimas savitai ramina, bet tik tada, kai tai nesusiję su tavo artimaisiais ir tavimi pačiu. Viename iš pirmų filmo epizodų – laidotuvių eitynės su dūdų orkestru. Dūdas per laidotuves pame nu iš vaikystės, paprastai visada nusigrodavusias kulminacijoje. Čiagi procesija lietui pliaupiant linguoja akmenimis grįstu kapinių taku, dūdos blerbdamos neišgroja aukščiausių natų, o ant pečių nešamas karstas kinematografiškai paskęsta skėčių upėje.

Kituose epizoduose – lėbavimas jaukioje „Suokalbio“ tvankumoje: pokalbiai, dainos ir šokiai. Iš kadru, regis, sklinda lipnus ir saldžiai nuodingas stipraus alkoholio ir cigarečių dūmų tvaikas.

Kasmet nespaltvotuose „Suokalbio“ kadruose – vis daugiau išėjusiųjų. Titruose jie pažymėti pilka juostele, tarsi ant mirusiųjų pavardžių būtų užslinkęs rūkas. Dabar rūko juostelių mirties ekselyje tapo viena daugiau.

Per Aido Marčėno laidotuves irgi lijo, visi ėjo procesijoje su skėčiais, tik vietoj karsto buvo urna. Šiandien patikrinau – Aidas „Suokalbio“ filme tebeпокштаuja su bičiuliu Alvydu Šlepiku.

– EGLĖ FRANK –

Filmo „Suokalbis“ (2015, rež. Arturas Jevdokimovas) kadras

PAULINA DRĖGVAITĖ

•
seniai matytas veidas
lietpaltis kaip Huppert
o ir esame pianino festivalyje

kažkada seniai ji man šypsojos
dabar su kitu, apsirengusiu juodai
senovinėj salėj ant kalno

pro langus miestas ir vasaros vakaras
o jos vardas Liuka
šoko baletą, kiek pame nu

ji manęs neatpažįsta
nuleidžiu akis į knygą
koncertas tuoj prasidės

2019, liepa, Kaunas

•
Kas tuomet buvo šitos dienos
Savo saldumu ir druska
Apelsino žiedais
Juodom ir baltom plytelėm paskutinį žiemos vakarą

Pavasario kregždėms suokiant viršum amfiteatro
Laike
Atsiveria panoramos
Kurias matė ir graikai
Mačiau ir aš, kiparus ir alyvmedžius
Kurie bus ilgai po manęs

Šalia didžiosios istorijos yra šios kelios dienos
Su žvilgsniu ir tuo, kas nepasakyta
Aikštės viduryje – lavos dramblys
Paliktas dar finikiečių
Jo viduje, sako, burtininkas
Jau keliolika amžių
Ir bažnyčia ne taip pastatyta
Projektuodami apsiskaičiavo

Aikštės viduryje atiduodu jausmą burtininkui
Išvykstu, tikiuosi, grįšiu
Nieko nėra amžino
Bet viskas palieka pėdsaką

2026, vasaris, Katanija

In memoriam

Paleiskit, poetų mirtys

Šokiai, Aidai. Ne dervišų, banali zumbos treniruotė – nebūčiau ėjus, bet kitokios vasarą nevyksta. Tokiomis aplinkybėmis sužinau. Dirbtinai kilnoju rankas ir kojas, net šypteliu. Liūtis su saule pro langą, Antakalnis verkia. Žinia sukrėtė, kaip ir visus, bet simboliška ją išsokti, kaip siūlo knygos pavadinimas.

Chronologiją mano sąmonėje dēlioja poetų mirtys, ne prezidentų ar vyriausybių kaita. Nelengva priimti mirtį to, kuris atrodė nemirtingas; kurio mirtimi vis dar abejoji, netiki – jis yra, tik pasislėpęs. Tebematuoju laiką iki ir po Daunio, Miliauskaitės, Baliukonės, Gedos, Kukulo, Martinaičio, Navako, Jakimavičiaus, Rastausko. Tai ribos, emociškai susaistytos ir su asmeniniais įvykiais. Jeigu galėtume numatyti literatūros istoriją, kurioje vieni ateina, o kiti išeina, tokia vizija kiek primintų Shakespeare'o metaforą apie pasaulį kaip teatrą. Mus apėmusi iliuzija, kad galime patys tą režisuoti, aprašydami ar įvertindami.

Mirties situacijoje pirmiausia atsimeni santykio istoriją, net jei ji grynai knyginė, be didelių familiarumų. Paauglystėje atradau „Dulkes“, lyg ruošiausi skaityti „Vergus“ meninio skaitymo konkurse. Ir „Poezijos pavasarį“ pame nu, tikriausiai klausytą per radiją, – teikiant premiją užsiminta, kad premija Aidi bus rimta paskata nebegerti; šitą įsidėmėjau net būdama keturiolikmetė. Labai mėgau Marčėno literatūros apžvalgas „Šiaurės Atėnuose“, jos būdavo šmaikščios, pasakydavo ir aštriau, ne visai korektiškai. Buvo man palankus nuo pat 2000-ųjų, pagyrė „Nemune“ spausdintą „Babelę“. Ir vėliau, kai jau rašiau eilėraščius, buvo nežinia dėl ko palankus, drąsino („Sakiniuose“, „Kasdienynė“). Bet tą pasakyti gali bene kiekvienas rašantysis, kuris buvo Aido pastebėtas. Į „Šiaurės Atėnus“ rašiau recenziją apie eilėraščių rinkinį vaikams „Žmogaus žvaigždė“ (su dailininku Šarūnu Leonavičiumi); profesorė Viktorija Daujotytė, mums bai-

giant vieną seminarą, Alumnate prie vyno taurių citavo eilėraščių „Mėnulyje nieks negyvena“. Iš tos Marčėno ir Leonavičiaus knygos-meno kūrinio, skirto labiau mums negu mūsų vaikams. Į „Naująjį Židinį-Aidus“ rašiau apie „Ir“; visas jo naujai išeinančias knygas godžiai skaičiau, minėdavau knygų apžvalgose. Stengiausi būti sąžininga, nes didelių poetų kritika jau nebegali sužeisti. Vertinau nuoseklų, valingą poezijos rašymą, kurį išlaiko ne visi, bijodami inercijos.

Kai Marčėnas gavo Nacionalinę premiją, dirbau knygyne. Jaunuoliai ateidavo ieškoti „Pasaulių“, iš to buvo aišku, kad poetas mylimas, jo kalbos kodai suprantami jaunesniems. Kartu rinkome jaunąjį jotvingį: Marčėnas žaismingai metė monetą, nes negalėjo apsispręsti tarp dviejų kandidatų. Tempiausi keturmetę dukrą į ilgai trunkantį Marčėno kūrybos vakarą Nacionaliniame dramos teatre. Rūbinėje nugirdau hipsterės repliką: „Tai vaiko kankinimas“ (gerai, kad pati neturi vaikų, nes dar užaugtų nesutraumuoti). Stovėjau eilėje autografo, viena mergina atsinešė visus visus Marčėno knygas – jam pačiam tai paliko didelį įspūdį. Tas bravūriškas raštas Rašytojų sąjungai, po mirties paskleistas socialiniuose tinkluose. Kitados žiūrėjau į tai skeptiškai, siejau su bohemiška Marčėno jaunyste, bet gerai atsime nu vaizdą, kaip 2012-aisiais Aidas, išeidamas iš „Poezijos pavasario“ almanacho pristatymo, meta auką į dėžutę Tomo Arūno Rudoko laidotuvėms. Iš to nebylaus gesto išmokta, kad bendruomenėje reikia paremti kitus, kai jau gali. Alkis gariūnmečiu nelygus šiandieniniam alkiui: Valentinas Sventickas monografi-joje „Šitas Aidas, šitas Marčėnas“ mini skolinę poetui kelnę, kai reikėjo skaityti solidžioje teatro scenoje.

Eilutės, virtusios maldomis, kaip antai: „labas rytas poezija tau atsakyti nemoku“; „iš proto dainuoju ir šoku“ ir kt. Vasara, dažnai minima eilėraščiuose, tapo lemtin-

gu metų laiku. Apie mirtį Marčėnas rašė nuo pat pradžių, neturėdamas jokios jos patirties, kaip ir bet kuris gyvas žmogus; bet turėdamas praradimų, gedulo patirtis, metafizinę nuojautą. „Sakiniuose“ ir „Kasdienynė“ fiksuojamos kultūros žmonių mirtys, nuolat mąstoma apie savo paties mirtingumą. Itin daug poezijos socialumo (paantraštės „gyvenimo srauto poezija“, „devynių gyvenimų eilės“), net jeigu kreipiamasi į mirusiųosius, rinkiniuose „Dievų taupyklė“ ir „Ištrupėjusios erdvės“. Liepos 7 dieną Mickevičiaus bibliotekoje prie lentynos vartau „Sakinius“, nežinau kodėl, kam. Kartais užtenka pamatyti kelias pažįstamas eilutes, kad įtikintų, patvirtintų savarankiškai sunkiai įvardijamas ontologines prielaidas. (Panašiai man jau yra nutikę su Vytautės Žilinskaitės straipsniu archyve: paskaitai, pačiupinėji ir gauni žinią apie autorės mirtį.) Kam duoti tokie sutapimai? Kad įsisąmonintume, kaip visa susiję ir kokiame mažoje kalboje gyvename?

Poetų mirtys jų skaitytojams gresia užgėrimu, net jei jis ne fizinis, o tik menamas. Apsėdimu, grįžimu prie knygų, eilėraščių, radijo ir televizijos įrašų. Susimąstai, kas dabar rimuodamas vaikščios po Rasas. Kas redaguos poezijos knygas. Kas toliau rašys „Sakinius“ ir „Kasdienyną“ – gyslėlės subtilioms apkalboms beveik niekas iš literatų neturi, o kas turi – slopina. Kas taip beatodairiškai liudys poeto tapatybę – skaitančio fatališku balsu, atmetančio formalųjį išsilavinimą kaip rėmus, bet, priešingai negu bendraamžis Kęstutis, pristabdžiusio susideginimą. Laidotuvės – *dējà vu* iš Arturo Jevdokimovo filmo „Suokalbis“: pliaupia, procesijoje visi su skėčiais. Prieš tai šoko. Aidas Marčėnas, mirus Sigitui Gedai, užrašė tokią eilutę: paleiskit, poetų mirtys. Atleiskite ir paleiskit.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

Mūsų kultūros architektonika

Norint išsamiai išnagrinėti šią temą, reikėtų imtis sistemingos sociologinės kultūros analizės. Aš to nedarysiu, elgsiuosi kaip dalyvaujantis stebėtojas ir remsiuosi savo biografine patirtimi. Pirmoji mano gyvenimo pusė prabėgo Tarybų Lietuvoje, o antroji – II Lietuvos Respublikoje; šiuo metu šios pusės apylygės. Tai patirtis gilaus tektoninio visuomenės ir kultūros lūžio, per kurį, kaip per geologinę atodangą, daug kas matosi, kaip sakoma, plika akimi. Mėginiau aptarti architektoninę dabartinės mūsų kultūros sąrangą. Architektonikos esmė yra tai, kad kiekviena aukštesnė statinio dalis remiasi žemesne ir iškyla virš jos. Taip architekūrinį orderį sudaro stereobatas, kolona ir architravas. Imant plačiau, architektonika yra logiška, darni, proporcinga statinio visumos ir jos dalių sąrangą.

Tačiau mėginant apmąstyti kultūrą architektoniškai iškyla didžiulis keblumas dėl to, kad šiandien absoliučiai vyrauja lygiavinė, demokratinė ar netgi hiperdemokratinė, suplokštinanti, horizontalizuojanti mąstysena. Kiekvienas sprendžia apie bet ką taip, kaip išmano, ir pretenduoja į tiesą manydamas, kad ji turi tokią pačią vertę kaip ir kiekviena kita. Tiriant kultūrą, mąstant apie kultūrą, laikomasi lygiavos: yra šachmatų kultūra, bet yra ir futbolo chuliganų kultūra. Žmogėdra gali sakyti: *it's our culture!*, o antropologas negali nesutikti – taip, šią kultūrą turime tirti lygiai taip pat kaip ir veganų. Chuliganų terlionės ant sienų – tai *street art*, kurį visavalgiai (-ės) menotyrininkai (-ės) traktuoja rimtų rimčiausiai.

Netgi elito sąvoka yra suplokštėjusi, horizontalizuota – elitu laikomi sėkmingiausi vieno ar kito veiklos lauko veikėjai. Žiniasklaida neretai kalba apie nusikaltėlių elitą ir autoritetus. Politiniu elitu vadinami tie, kurie yra valdžioje ar bent jau sėkmingai dėl jos rungtis. Šiaip jau elitas (*élite*) yra kas kita – tai ne sėkmingiausi, viešpataujantys ar matomiesi, o geriausi, rinktiniai. Rinktiniai ne pagal rinkimų, reitingų ar gautų patiktukų rezultatus, o pagal savaiminę kokybę. Taip deimantai būna rinktiniai: jų niekas neišrinko, jie yra tokie patys savaime. Tai priklauso ne nuo nuomonių apie juos, o nuo savaiminės jų kokybės, kurią nustato išmanantis žmogus, žinovas. Pascalis yra davęs pavyzdį žmogaus, kuris turi krūvelę brangakmenių ir beverčių stiklų, bet negali atskirti vienų nuo kitų. Toks rinkinys rodo ne savitą savininko požiūrį, o tik tai jo negebėjimą spręsti. Elitas yra hierarchinė sąvoka, kurią dabartiniame hiperdemokratiname kontekste sunku, beveik neįmanoma taikyti. Kultūros elitizmas yra tapęs pejoratyvu, neigiamu apibūdinimu, jį draudžia vadinamasis politinis korektiškumas. Manoma, kad kultūra priklauso visiems, holistiškai suprantamai liaudžiai ar tautai.

Vis dėlto manau, kad galvojant apie kultūros sąrangą architektonika yra neapsieinamai svarbi lygiai taip pat kaip galvojant apie architektūrą – tai ne tik tai plastinių tūrų kompozicija, kurią gali atvaizduoti eskizas, brėžinys ar maketas, bet ir fizinė statinio sąrangą, atsiliekanti prieš sunkio jėgą. Architektoninis mąstymas suponuja realų sunkio jėgos veikimą. Suvokiant architektoniką, vizualiai reiškiasi objekto masė, atrama ir svoris. Kai gravitacija neveikia, nėra ir architektonikos; kosminio laivo architektūra nėra architektoniška. Ir kultūra gali būti tokia. Vertikalų, aukštybės matmenį kosmologinėje plotmėje parodo svambalas. Tai svarbu ir socialinėje kultūrinėje fizikoje. Čia prireikia socialinės gravitacijos teorijos.

Šiandien kalbu apie aukštybės matmenį, bet būtų galima kalbėti ir apie jos gelmę. Aukštybės ir gelmės metaforikos lengvai pakeičia viena kitą, aukštąją kultūrą (*Hochkultur*) nesunku pervadinti gelmine, o žemąją – paviršine. Šitaip esu rašęs apie lėkštą dabartinės Lietuvos viešąją erdvę¹ ir nagrinėjęs aukštybės matmens redukciją, jos horizontalizavimą, pažeminimą iki plokštumos². Šiuo atveju pirmiausia mąstoma kaip tik horizontaliai – esmiškas yra kaip tik lėkštės lėkštumas, slypintis pačiame jos įvardiniame. Lėkštė pirmiausia yra lėkšta, o gili lėkštė yra antrinis ir hierarchizuojantis apibūdinimas. Gilioji kultūra taip pat yra kultūros atmaina, įvedama per pažyminį (*attributum*), bet ne per veiksnį (*subjectum*), „esantį apačioje“³). „Gilus“ ir „lėkštas“ irgi yra hierarchizuojantys įvardinimai. Vis dėlto šįkart pasirinkau aukštybės metaforiką, nes kaip tik aukštybės matmenyje išsidėsto minėtas architektoninis – rėmimosi, užsiklojimo ir iškilimo virš – klotų santykis, o ne tiesiog vienoks ar kitoks erdvinis elementų santykis.

Dvipakopė piramidė

Dabartinės mūsų kultūros architektonikos schemutė labai paprasta – tai dviejų pakopų piramidė, kurią sudaro aukštoji ir žemoji, arba elitinė ir populiarioji, masinė, kultūra. Aukštoji kultūra remiasi žemąja, bet virš jos iškyla. Ši piramidė labai neproporcinga: didžiulis masyvus pagrindas ir mažutis antstatėlis. Aukštoji kultūra yra mažumos kultūra.

Populiarioji, masinė mūsų kultūra labai sėkminga ir klesti. Ji gana sparčiai pakeitė ir toliau keičia sovietinę ne tik tai vykdančius politinius ir administracinius pertvarkymus, bet ir veikiant spontaniškoms žmonių intencijoms,

reiškiantis jų galioms ir gebėjimams. Atkreipčiau jūsų dėmesį į kelis jos bruožus.

Visų pirma tai vartojimo, mėgavimosi, pramogų kultūra. Pakanka pamatyti restoranus, savaitgaliais perpildytus džiaugsmingai klegančių lankytojų. Keliaujama po visą pasaulį, poilsiaujama prie tolimų jūrų, slidinėjama kalnuose. Daugybę žmonių sutraukia Kaziuko ir kitokios mugės, miesto šventės, muzikos ir kultūros naktys, šviesų festivaliai. 2023 m., minint Vilniaus 700-metį, pirmą kartą įvyko šaltibarščių šventė (*Vilnius Pink Soup Fest*) – ar bereikia geresnio horizontalizacijos pavyzdžio? Šimtmečių šventimas virsta sriubos srėbimu – panašus virsmas kaip patriotizmo virsmas sirgimu už savo krepšinio komandą. Dažnuose maratonuose noriai dalyvauja tūkstančiai bėgikų, šimtai savanorių pagalbininkų. Šioms naujosioms šventėms-nešventėms užtvėriamos svarbiausios senamiesčio gatvės. Tarybų Lietuvoje žmonės buvo verčiami laikyti vadinamuosius PDG („pasiruošęs darbei ir gynybai“) normatyvus. Jaunimo stadione, buvusiame ten, kur dabar Seimas, pagyvenusios tetos suprakaitavusios bėgdavo krosą, apsilvilkusios kasdieniniais drabužiais ir apsiavusios kasdieniniais batais, nes šiaip jau niekad nesportuodavo ir sportinių neturėjo. Dabar daugybė bėgioja ar važinėjasi dviračiais – su šalmais, antkeliais ir antakūniais. Veikia visokiausios studijos – keramikos, dailės, šokio, daugybė atletikos salių, vyksta įvairiausių edukacijų. Populiariosios kultūros erdvė yra didelė, atvira, jos terpė pralaidi. Kultūros modeliai sklinda labai lengvai ir greitai, kone kaip epidemijos, pvz., elektroninės cigaretės ar tatuiruotės. Net kai kurios bobutės pasivijo dabartį, išsitatuiravo.

Jauni žmonės dabar psichologiškai daug sveikesni, negu buvo mano jaunystės laikais, – imasi paprastų darbų, aptarnavimo, nelaikydami to pažeminimu, skriauda ir kančia, kaip kad buvo tarybiniais laikais. Barmenai ir padavėjos mandagūs ir draugiški su klientais, o šie – su jais, nėra nei nusizeminimo, nei arogancijos. Sakyčiau, tai smulkiaburžuazinės kultūros bruožai. Tokių bruožų būtų galima suminėti daugybę. Beje, yra ir disonansų: iš automobilių prišiuokšintos pakelės, miškuose ir ežeruose išmestos padangos, baldai ir statybinės atliekos rodo, kad mūsų *petit bourgeois* kultūroje yra nemaža liumpenų, padugnių kultūros intarpų. Minėtos šaltibarščių šventės metu rengiamos varžybos, kas greičiau suvalgys keletą litrų šios sriubos. Jau vien tik tai gastronomicų plotmėje tai barbarizmas. Bet apskritai populiarioji kultūra klesti.

Šio kultūros klotų sveikumas ir sėkmingumas remiasi rinkos logika, paklauso ir pasiūlos dėsnio veikimu. Visą sutvarko Adamo Smitho „nematoma rinkos ranka“ – klientas gauna, ko panorėjęs, o gamintojas ir prekybininkas iš to pragyvena. Masinių renginių organizatoriai turėtų rengti performansus, kurių metu ši ranka būtų bučiuojama. Populiarių knygų leidyba remiasi mokia paklausa ir yra toks pat verslas kaip makaronų gamyba, kapitalas vienodai laisvai juda ir į vieną, ir į kitą.

Masinės kultūros klotui priskirčiau ir kasmetinę Vilniaus knygų mugę. Tai keistoka, nes šiaip jau knygos ir jų sklaida lyg ir būtų aukštosios kultūros reiškiniai. Knygoms adekvatūs vieši renginiai yra jų aptarimai, susitikimai su autoriais, skaitymo grupės. Bet pas mus tai reti, siaurai elitiniai reiškiniai. Kas ir ką skaito, apskritai yra mįslingas dalykas. Sociologiniai duomenys, kiek žinau, yra tik tai kiekybiniai ir surinkti tiesmukų apklausų būdu: „Kiek žmonių per metus perskaitė bent vieną knygą?“ Bendras išleistų Biblijos egzempliorių skaičius siekia šimtus tūkstančių, vertimas vis tobulinamas ir rengiamas naujas, leidimai kartojami tūkstantiniais tiražais. Tačiau kaip yra su skaitymu, vis tiek labai sunku pasakyti. 75 % Lietuvos gyventojų laiko save katalikais, bet Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka turi vienintelį „Katalikų Bažnyčios Katekizmo“ egzempliorių, kuris saugomas retų spaudinių skyriuje ir prieinamas tik skaitykloje, kuri savaitgaliais būna uždaryta. O juk katekizmas – tai ne elitinė Tomo Akviniečio *Summa theologiae*.

Adekvacia knygų prekybos forma laikyčiau tokią, kai pavienis žmogus kartkartėmis neskubėdamas apeina kelis knygynus, ramiai pavarto knygas, ieškodamas jį dominančių, o radęs nusiperka. Tačiau mūsų knygynų repertuaras labai siauras, juose gali rasti tik naujausias knygas. Taip yra todėl, kad, kalbant apie aukštąją kultūrą, knygų paklausa yra per maža, rinka per maža, jų leidyba ir prekyba neapsimoka³. Bent kiek anksčiau išleistų knygų paprastai nebėra. Pamėgink surasti knygynuose kad ir kurią nors Shakespeare'o dramą – nieko nepėsi. Knygnai nugriebia grietinėlę – pasinaudoja šiokiu tokiu publikos dėmesiu, pasirodžius naujai knygai, o likusius egzempliorius gražina leidėjams. Susidaro užburtas ratas – po knygynus nėra ko vaikščioti, nes ten nieko nerasi, o leisti knygas ir jomis prekiauti nuostolinga, nes nėra kas perka. O štai didžiuliuose Paryžiaus knygynuose tos pačios knygos metų metus guli lentynose, vis spausdinami papildomi tiražai, pakeičiant tik viršelį. Knygnai jas laiko, nes pirkėjų vis atsiranda. Pastaraisiais metais Lietuvoje knygynų vis

mažėja, trečdalyje savivaldybių jų visai nebeliko. Tiesa, knygų atsirado tinklinėse maisto produktų parduotuvėse, bet čia absoliučiai vyrauja populiarioji literatūra. Taip pat internetiniai knygynai šiuo metu parduoda 30–40 % knygų. Savo studijų metais nuolat apeidavau knygynus, ypač „Draugystės“ (buvo daug svarbių vertimų į lenkų kalbą, dėl jų išmokau skaityti lenkiškai) ir vienintelį Vilniaus antikvariatą – ten aptikdavau autorius, apie kuriuos kartais nebuvau nieko girdėjęs, bet atradau sau. Prisimenu Bruno Schulzą, Witoldą Gombrowiczį ir Leonidą Andrejevą. Proustą, Joyce'ą ir kitus taip pat pirmiausia perskaičiau lenkiškai. Tais laikais ir Kaune buvo antikvariatas, prigrūstas knygų.

Lietuvoje nėra nė vieno solidaus knygyno užsienio kalbomis, kur būtų galima rasti bent kiek platesnį angliškų, prancūziškų ar vokiškų knygų repertuarą, apie knygas kitomis kalbomis nė nešnekančias. Nėra tikrų antikvarinių knygynų, o tik tai naudotų knygų knygynai. Knygos ten pigios, bet nėra retų. Bene vienintelė išimtis – Vidmant Staniluo antikvariatas Kaune, kurio nesu aplankęs. Vakarų Europos antikvariatuose gali rasti retų, unikalių, kartais labai brangių knygų. Pas mus nėra nieko net iš toli panašaus. Antikvariatui veikti reikia ir suinteresuotų pirkėjų, ir šią sudėtingą paklausą išmanančių pardavėjų.

Knygynų lankymas kaip kultūrinė forma dabartinėje Lietuvoje transformavosi į mugę – masinį renginį, vykstantį kartą per metus, spazminį, didžiulį, neapžiojamą. Nors inteligentai dažnai bamba, kad mugė jiems nepatinka (aš – vienas iš jų), ji gyvybinga. Šiemet joje apsilankė (ir nusipirko nepigius bilietus) 55 000 žmonių. Muges pradėta rengti ir Kaune bei Klaipėdoje, nors Klaipėdoje, trečiajame didžiausiame Lietuvos mieste, nėra nė vieno rimtesnio knygyno.

Viršūnė

Aukštesnioji kultūros piramidės pakopa yra sudėtingesnė, jos siluetas dantytas, nelyginant Manhatano. Yra ir aukštų, bet plonyčių smailių.

Klasikinės muzikos koncertai, ypač opera, dažniausiai surenka pilnas sales, visi bilietai išperkami. Vilniaus muzikinis gyvenimas tikrai intensyvus. Publika labai dažnai sukelia ovacijas, ilgai ploja stovėdama netgi tada, kai, pasak žinovų, atlikimas nebūna aukšto lygio: žmonės labai išmano, bet jiems patinka!

Bibliotekos, man regis, taip pat gana sėkmingos, gausiai lankomos. Bet jos vangiai ir nekvalifikuotai komplektuoja knygas, neturi auksinio (ar geležinio) jų fondo. Knygų užsienio kalbomis repertuaras dabar nepalyginamai didesnis, negu buvo tarybiniais laikais, bet vis dar apgailėtinas. Nei Nacionalinėje, nei Vilniaus universiteto, nei Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje nėra nei pasaulinių klasikų raštų šiuolaikinių leidimų, nei svarbiausių, skaitomiausių dabartinių autorių knygų. Bibliotekų visiškai nepakanka, dirbant mokslinį darbą. Užtat jose daugybė beviltiškai pasenusio šlamšto.

Muziejai stovi beveik tušti (išskyrus Valdovų rūmus ir MO). Nacionaliniame dailės muziejuje budėtoja uždega šviesą salėje, į kurią įeini, o paskui užgesina, nes daugiau nėra lankytojų. Didžiulis kontrastas, lyginant su Italija, kur vadinamieji „paprasti italai“ ne turistinio sezono metu ištisomis šeimomis lanko muziejus ir vieni kitiems rodo pirštais: „Tiepolo!“, „Tintoretto!“, „Caravaggio!“ Arba su Prancūzija, kur tėvai muziejuose be galo dalykiškai ir išsamiai viską aiškina vaikams.

Apie mokslus, teorinę kultūrą (gamtos mokslus, matematiką) iš žiniasklaidos gali sužinoti labai mažai. Užtat vyksta intensyvi tamsybių sklaida per medijas ir socialinius tinklus⁴. Didžiausiam laikraštyje nuolat spausdinami horoskopai ir kitokios sapalioinės. Štai nesena savaitinės prognozės antraštė „Lietuvos ryte“: „Palmira (tai žymiausia Lietuvos astrologė) – gali tekti ginti savo nuomonę bei teises“. Tai rodo žvaigždės... Be lašelio kritikos ar humoro rašoma apie astrologiją, ezoteriką, numerologiją, chiromantiją, veidotyrą, bioenergijas (teigiamą ir neigiamą), alternatyviąją mediciną, homeopatiją, okultizmą, parapsichologiją, ekstrasensų, egzorcistus. Žinoma, tai nereiškia, kad žmonės tiki viskuo, kas rašoma. Svarbiau kas kita – neapibrėžtas lyg ir netikėjimas, bet vis tiek permetimas akimis darosi būdingas bet kokiai žinia ar samprotavimui – nesvarbu, rimtiems ar nerimtiems. Pati ši skirtis išsitrina, visa tai pasidaro pramoginės kultūros

Nukelta į p. 4 ►

¹ Arūnas Sverdiolas, „Lėkštutėlė lėkštėlė. Keli dabartinės Lietuvos viešosios erdvės ypatumai“, *Apie pamėklinę būtį*, Vilnius: „Baltų lankų“ leidyba, 2006, p. 137–169.

² Ten pat, p. 111–135.

³ Arūnas Sverdiolas, „Mažaraštė kultūra. Sociokultūrinis etiudas“, *Kultūra čia ir dabar*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2021, p. 72–103.

⁴ Arūnas Sverdiolas, „*Cloaca maxima*. Lietuvos žiniasklaida šiandien“, *Kultūra čia ir dabar*, p. 42–71.

Mūsų kultūros architektonika

► Atkelta iš p. 4

dalimi. Vadinamoji Merkinės piramidė pristatoma kaip „sakralinė šventvietė ir dvasinio pažinimo bei sveikatinimo erdvė“. Prieš keliolika metų valstybinės institucijos pareikalavo sustabdyti jos veiklą, bet „Piramidės lankytojai ir dvasiniai bičiuliai susibūrė į visuomeninį judėjimą šventyklai išsaugoti“ ir ketino ją „ginti kūnais“. Galiausiai teismas panaikino įsakymą nugriauti statinį. Dabar tai vienas lankomiausių Dzūkijos turizmo objektų.

Panašiai kaip su tiksliaisiais mokslais, yra ir su humanitarika. Labai mažai būna viešų paskaitų, jas mažai kas lanko (išskyrus Algio Mickūno – jo atvejis veikia panašus į operos – juo žavisi daug daugiau žmonių, negu ji suprantą). Šiaip jau viešos paskaitos universitete turi šimtmečių tradiciją. Foucault, Lacano, Derrida paskaitas ir seminarus lankydavo šimtai paryžiečių. Pas mus nieko panašaus nėra. Filologijos fakultete skaitomas paskaitas labai retai lanko studentai iš kitų fakultetų, netgi iš Istorijos ar Filosofijos. Ir savajame fakultete studentai klauso tik tų paskaitų, kurios jiems privalomos pagal studijų programas.

Viešojoje erdvėje, medijose beveik nebūna teorinių svarstymų, absoliučiai dominuoja kasdieninis, pragmatinis ir empiriškas, buitinis mąstymas. Kartkartėmis vis išlenda kaip yla iš maišo, kad netgi esminiai vertybiniai klausimai nėra viešai apsvarstyti ir nėra nusistovėjusi viešoji nuomonė, o jeigu tik mėginama tai padaryti, tuoj pat iškyla gilūs nesutarimai, konfliktai, ryški poliarizacija be nuosaikumo ir centro. Sakykime, kas yra lytis – natūrali duotybė ar socialinis konstruktas? Tvirtinama arba vienaip, arba kitaip, bet niekad nediskutuojama ir neargumentuojama. Paminėtinas kad ir tarybinių paminklų griovimas, anticivikininkai ir procivikininkai. Apie tai, griauti ar negriauti Salomėjos Nėries paminklą, ar ji yra poetė, ar kolaborantė, sprendžia teismas. Tai tikras aukštosios kultūros *fiasco* visuomenės gyvenime ženklas; jos balso nesigirdi, o viešąją erdvę užrėkia profesionalūs patriotai.

Didžiuosiuose miestuose statoma daug, bet beveik nėra viešo diskurso apie architektūrą. Kai dėsčiau Dailės akademijoje, vienas architektūros studentas, keliskart neišlaikęs egzamino, suirzo ir pasakė: „Aš neskaitau, aš dirbu rankomis.“ Šiaip jau architektas turėtų dirbti ne rankomis, o galva. Keramikai ir tekstilininkai, kurie dabar dažniausiai nori būti conceptualistais, irgi nelabai skaito. Iš kur atsiranda jų koncepcijos, nežinia, veikiausiai iš romantinio gryo įkvėpimo. Mūsų postmodernybėje romantizmas jaučiasi kuo puikiausiai. Parafrazuojant Josepho Beuyso posakį, užrašytą ant ŠMC sienos, manoma, kad „kiekvienas yra genijus, bet ne kiekvienas tai žino“.

Visuomenei svarbūs sprendimai priimami be tikros, nepriklausomos ekspertizės. Ekspertizės – tik formalumas, jų išvados valdžios žmonių neįpareigoja, visų lygių politikai ir administratoriai sprendžia savo nuožiūra. Geriausi skulptoriai paprastai nedalyvauja paminklų konkursuose. Juose dalyvauja, laimi ir stato paminklus ypatingi, į tai besiorientuojantys autoriai. Tai negatyvi atranka. Vilniaus savivaldybės politikai, svarstydami, ar palikti (ne statyti, o tiksliai palikti jau pastatytą!) Vlado Urbanavičiaus skulptūrą „Krantinės arka“, triskart pavadino ją „šūdų vamzdžiu“ – tai užfiksuota posėdžio protokole⁵. Krinta į akis nepaprastai žema šių žmonių kompetencija.

Mūsų aukštojoje kultūroje beveik nesusidaro bent kiek platesnės terpės, daugiausia veikia paskiri asmenys. Tiesa, labai mėgstama kalbėti apie bendruomenę („pedagogų bendruomenė“), bet ji suprantama formaliai – Lietuvoje yra apie 30 000 pedagogų, tai jie ir esą ta bendruomenė. Realios ir veiksmingos žmonių bendrumo ir bendradarbiavimo formos susidaro sunkiai, laikosi prastai ir yra menkai veiksmingos. Aukštosios kultūros mikrosąranga yra klaustromorfinė, padalinta pertvarėlių taip, kad visa veikla ar veiklos vyksta tikrai uždaruose erdvės segmentuose, *claustra*, nelyginant korio akelėse, toliau nesklinda ir kitų nepasiekia⁶. Įprasta kalbėti apie klaustrofobiją, uždaro erdvės baimę, bet, man regis, šiuo atveju svarbesnė yra klaustrofilija, kai mėgstama kaip tik maža uždara erdvė su keliais artimais žmonėmis, saviškiais, kur jauku, o kitų, svetimų nėra. Turbūt jautiausias lietuviškas žodis yra „mudu“, o bent kiek toliau visi jau yra „jie“. Gali būti, kad bendrauti mokame tik su artimaisiais. Kai bendrija modernizuojasi, virsta visuomene, abstraktėja, pasimeta. Konservatyvi sąmonė karštingai mėgina atkurti valstietišką artimos bendrijos patirtį.

Užtat nėra platesnių terpių, atviresnių akiračių, pozityvių, dialoginių susitikimų su kitų kitybe. Tačiau, apskritai imant, sklaida yra esminis kultūros bruožas, tad ir klaustromorfinė sąranga yra esminis dalykas. Šiaip jau kultūrai esmiška privatumo / viešumo priešprieša: yra dalykų, kurie tarpsta tikrai individo privatybėje arba kelių asmenų artimybėje, siaurame ratelyje, nepajėgiančiame ne tiksliai plėstis, aprėpti didesnę erdvę, bet ir būti išgirstiems, tapti reikšmingiems platesniam žmonių ratui, bendruomenei ar visai visuomenei.

Klaustromorfinė sąranga būna dvejopa. Viena yra padaryta ir palaikoma instituciškai ir biurokratiškai. Uni-

versitetą, kurio pats pavadinimas nurodo į *universitas*, visuotinę mokslų bendriją, iš tiesų sudaro katedros, tarp kurių beveik visai nėra horizontalių ryšių, bendradarbiavimo ir koordinacijos. Pastaroji Vilniaus universiteto reforma, kuria siekta sustambinti fakultetus, baigėsi tuo, kad jų vidun buvo įterpti institutai, dar labiau susmulkinę sąrangą. Tarp padalinių nevyksta idėjų apykaita. Privalomi doktorantų seminarai vos kvėpuoja, nes jų dalyviams neįdomūs vienas kito darbai ir jie nemano, kad galėtų ko nors pasisemti iš svarstymo su kolegomis. Filosofų konferencijos dalyvis ateina į sesijos vidurį, perskaito savo pranešimą ir išeina, neklausydamas kitų ir nedalyvaujamas diskusijoje. Tai tik imitacija metinei ataskaitai, nėra jokio noro dalintis mintimis, pasakyti ką nors kolegoms ir išgirsti iš jų.

Kita klaustromorfinė sąranga, kuri, man regis, yra įdomesnė ir esmiškesnė, – tai ta, kuri susidaro ir išlieka spontaniškai, iš vidaus. Ją lemia savitos kultūros energijos, pajėgumo, gebėjimo skleistis riba – abejingumas ir bejėgystė. Visi bamba prieš administraciją ir biurokratiją, bet be jų nesugeba patys pasidaryti ir palaikyti bent kiek tvaresnių bendrumo terpių. Tiesa, pavienių bandymų pasitaiko. Vilniaus universiteto bibliotekoje Klasikų asociacijos iniciatyva jau kelinti metai būna itališkai garsiai skaitoma Dantės poema, kas nori, gali prisidėti. Italijoje ši tradicija gyvuoja nuo Giovanni Boccaccio laikų. Sakyčiau, tai pereigų iš viršaus į apačią, o kartu, dialektiškai, iš apačios į viršų negausūs segmentai.

Korys ir spiečius

Prie korio metaforikos gerai dera pastaruoju metu populiarėjanti skaitmeninio spiečiaus samprata, taikoma nagrinėjant, kaip socialiniai tinklai paveikia visuomenės sąrangą ir veikseną. Skaitmeninis spiečius (*digitaler Schwarm*) šiandien pakeitė tradicinę bendriją⁷. Spiečių sudaro atomiški individai, kurie susitelkia virtualioje erdvėje, bet nesudaro vienokios ar kitokios bendrijos, socialinio kūno, lieka dispersiški. Spiečiaus dalyviai siekia būti matomi ir populiarūs, tarp jų mezgasi ne solidarumo, o narcisizmo santykiai. Spiečius neturi savimonės, bendrinio „mes“, bendros praeities paveldo ir ateities projekto, jį vienija tik momentinė dabartis, žinia, žinutė. Spiečius susiburia staiga, reaguodamas į konkrečius įvykius, asmenis ar institucijas, sukelia triukšmą ir netrukus išsisklaido, nepalikdamas nei tvarių pasekmių, nei tvarių struktūrų.

Skaitmeninė komunikacija naikina erdvinį atstumą ir laiko tarpą tarp dirgsnio ir atsako. Tinklinės komunikacijos dalyvis reaguoja akimirksniu pele ir klaviatūra, nelyginant elektros srove dirginama varlė. Skaitmeninėje erdvėje nėra vietos bent kiek ilgesniam pasakojimui. Užuoat bendrai svarsčius ir priėjus prie išvadų, siuntinėjamos vadinamosios žinutės. Savęs demonstravimas socialiniuose tinkluose slepia bendruomeniškumo nykimą bei efemerškų spiečiaus ryšių bergždumą – sekėjai „laikina“, bet fizinėje erdvėje nepajudina nė piršto ar, tiksliau sakant, pajudina tik vieną pirštą. Sunku pasakyti, kokia iš tiesų yra vadinamųjų influencerių, nuomonės formuotojų įtaka. Vargu ar paskatina realų veiksmą ar suformuoja pastovią nuomonę, veikiausiai tik akimirkai sudirgina – euforiškai, o dažniausiai disfuriškai.

Nei tradicinė, nei tinklinė žiniasklaida nesuardo klaustromorfinės ir klaustrofilinės kultūros sąrangos, neatveria viešos erdvės ar, tiksliau sakant, nekuria terpės – bendro, žmones jungiančio turinio. Žiniasklaida ir tinklasklaida daugiausia platina (propaguoja) masinės kultūros klodą⁸. Į kartkartėmis lietuviškajame jutube pasirodantčius filmukus aukštosios kultūros temomis dažniausiai reaguojama vangiai, nekomentuojama, nei „laikinama“, nei „dizlainama“.

Knygų dabar išleidžiama daug ir labai įvairių. Nejmanoma net palyginti su Tarybų Lietuvos laikais, ypač turint omenyje anų laikų ideologinę konjunktyvinę leidybą, kai knygos buvo leidžiamos ne skaitytojams, o ataskaitoms valdžiai. Taurinės raštyjos akiratis LTSR buvo labai siauras.

Tačiau ar šiandien skaitomos knygos, priskirtinos aukštajai kultūrai? Juokingai maži ir, panašu, dar mažėjantys tokių knygų tiražai rodo, kad jas labai mažai kas skaito, galima sakyti, beveik niekas neskaito. Kai kurių dabartinių knygų tiražas toks pat kaip pirmosios lietuviškos knygos XVI a. viduryje, kurioje tilpo ne tikrai katekizmas, bet ir elementorius, kad būtų galima išmokyti skaityti, – du, trys šimtai egzempliorių. Kaip žinoma, didesnė Mažvydo knygos tiražo dalis liko neišspaudyta. Dabar leidžiamų – taip pat.

Ten, kur paklausos ir pasiūlos mechanizmas neveikia, reikia kitų, savų gyvybės palaikymo mechanizmų. Jų šiek tiek atsiranda, daugėja mažų leidyklėlių, kurios savo nuožiūra leidžia svarbias ir rimtas knygas. Jos veikia nesiremdamos rinkos logika, nes nėra pakankamai mokingos paklausos. Elitinės kultūros knygų skaitomumai parodo tai, kad iš 2,5 milijono kai kurias knygas vargais negalais nuperka šimtas kitas. Tokia leidyba – ne verslas, čia veikiama ne siekiant gauti pelną, o vadovaujantis kitais motyvais, knygos leidžiamos dėl pačių knygų, tam, kad jos būtų. Pragmatiškai galvojantiems žmonėms savitiks-

lis yra sunkiai suvokiamas dalykas. Vis dėlto ne visi ir ne visada galvoja pragmatiškai. Tai, kad atsiranda tokių, kurie vadovojasi savitiksiais, yra aukštosios kultūros spontaniškos, vidinės gyvybės ženklas, teikiantis šokių tokių vilčių dėl jos ateities.

Per maži?

Aukštosios kultūros pajėgumą lemia ir jos dydis, apimtis. Akivaizdu, kad Lietuva nedidelė, gyventojų gana mažai (dabar 2,5 mln., o šio šimtmečio pabaigoje, prognozuojama, bus 2 mln.). Demografai sako, kad siūlomos priemonės gimstamumui skatinti (išmokos motinoms ir panašiai) nieko negali esmingai pakeisti. Kultūrų apimtys ir pajėgumai labai nevienodi. Pakanka palyginti lietuvišką Vikipediją su angliška, vokiška, prancūziška ar rusiška – nykiai atrodome. Lietuviškojo tinklo turinys labai skurdus.

Dabartiniai emigrantai ar, tiksliau pasakius, relokantai iš Lietuvos (jų yra per 600 000) nesukuria savų aukštosios kultūros terpių savo gyvenamuose kraštuose. Daugiausia, ką jiems pavyksta sukurti ir išlaikyti, – tai sekmadienio mokyklėlės. Jų žiniasklaida menkutė ir perdėm pragmatiška, daugiausia vietos skiria darbo paieškos ir pasiūlymų skelbimams. Tačiau relokantai dalyvauja Lietuvos kultūroje, ją „seka“ per tinklus turbūt panašiai kaip ir Lietuvoje gyvenantys žmonės. Relokacijos laikai sutampa su bendru lokalizacijos reikšmės sumenkėjimu. Atsiradus tinklams, kultūroje galima žymiu mastu dalyvauti, fiziškai būnant toli.

Yra aiškiai išryškėję du visiškai realūs pasirinkimai: dalyvauti lietuvių kultūroje, suvokti save jai priklausant ir išipareigojant arba dalyvauti ir suvokti save „anttautiniame“, kaip vadino Stasys Šalkauskis, kultūros kontekste. Tai interkultūrinė ar transkultūrinė egzistencija, kosmopolitizmas neutralia prasme, talpinant save visos žmonijos akiratyje. Yra ir vienaip, ir kitaip besiorientuojančių kultūrininkų: akademikų, dėstančių pasaulio universitetuose, mokslininkų, atliekančių tyrimus, rašančių į pasaulio žurnalus, leidžiančių knygas užsienio leidyklose, nuolat važinėjančių į konferencijas. Yra muzikų ir kitų menininkų, darančių tarptautinę karjerą.

Aišku, kad visuomenės aritmetinis dydis atsiliepia aukštosios kultūros apimčiai, tam, ką turime, o ko neturime, kokias sritis aprėpiame, o kokių ne. Nuo kultūros dydžio priklauso jos galimybių spektras. Tai visiškai akivaizdu mokslinėse techninėse srityse, kur reikia laboratorijų ir stipraus finansavimo. Bet tas pats būdinga ir kitoms sritims.

Jei kada ir žinojome, tai vis pamirštame, o veikiausiai tiesiog nedrįstame prasižioti apie tai, kokia striuka yra mūsų aukštoji kultūra, prasidėjusi labai vėlai, XIX a. antroje pusėje su vadinamoju tautiniu atgimimu, „Auszra“ ir „Varpu“. Pakanka pasiskaityti Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės knygėlę „Lietuvoje. Kritikos žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją“, pasirodžiusią 1910 m., kaip ji tada atrodė dalyve.

Kai kultūra nebrandi, joje negali subręsti asmenys. Kad Lietuvos kultūrinė dirva neįdirbta, rodo daugybė smulkmenų visur kur. Restauruojant Sapiegų rūmus, buvo numatyta atkurti barokinį parką. Tai labai praturtintų ansamblį – išryškėtų ilgos optinės ašys, vedančios link rūmų ir bažnyčios. Bet žmonės stojo prieš. Natūralų parką ar tiesiog želdyną supranta ir vertina kone kiekvienas, niekas nenori, kad būtų kertami seni medžiai. O štai istorinius parkų stilius išmano ir vertina mažai kas. Beje, Lietuvoje nėra išlikusio nė vieno barokinio parko. Į klasicistinę senosios rotušės frontoną įvartyta didžiulis herbas, kurio ten niekaip neturėtų būti. Universiteto Observatorijos kiemelyje, kur yra buvusi universiteto vaistinė, stilinga būtų įrengti vaistinių augalų lysves. Bet kur tau – plytelėmis grįsti takai veda nuo vienu durų tiesiai link kitų; aš tai vadinu lietuvišku parku. Prezidentūros klasicistiniame fasade gražiausias ir vertingiausias elementas yra dorėninės kolonos, bet jos uždengtos ilgomis vėliavomis, kurioms ten ne vieta. Kas apskritai dangsto fasadą vėliavomis? Nebent totalitariniai režimai. Vėliavos turi plevėsuoti ant flagštokų.

Mažai turime figūrų, reikšmingų ir matomų tarptautiniu, pasauliniu mastu. Todėl pavadinimai „Čiurlionio oro uostas“ arba „Vytauto Didžiojo universitetas“ skamba idiosinkratiškai ir kurioziškai: kokie čia genijai ir milžinai, apie kuriuos beveik niekas pasaulyje nėra girdėjęs? Neaišku, kas ką turi garsinti – ar Čiurlionio oro uostą, ar oro uostas Čiurlionių? Ar universiteto pavadinimas Vytauto Didžiojo vardu nėra komiškas, jei apie „didįjį“ šį tą yra girdėję nebent istorijos specialistai? Pastangos garsinti

Nukelta į p. 13 ►

⁵ *Vieno projekto apkalta* [...], sud. Elona Lubyte, Vilnius: Standartų spaustuvė, 2011, p. 51 ir kt.

⁶ Arūnas Sverdiolas, „Korys, migla ir rėtis. Dabartinės lietuvių kultūros erdvėlaikio ypatybės“, *Apie pamėklinę būtį*, p. 89–109.

⁷ Byung-Chul Han, *Im Schwarm: Ansichten des Digitalen*, Berlin: Verlag Matthes & Seitz, 2013.

⁸ Arūnas Sverdiolas, „*Cloaca maxima*. Lietuvos žiniasklaida šiandien“, p. 60–65.

JOLINDE HÜCHTKER

Knygos pačios savaime nepasirašo

Elenos Ferrantės įžvalgos esė rinkinyje apie visame pasaulyje žinomą jos kūrybą

Italų rašytojos Elenos Ferrantės kūryba žinoma visame pasaulyje. Ji išgarsėjo keturių romanų „Neapolietiška saga“ (2011–2014). 2021 m. išėjo Ferrantės keturių esė rinkinys „Paraštėse“ (*I margini e il dettato*), kuriame ji analizuoja savo rašymo stilių bei apskritai literatūrinę kūrybą ir prisipažįsta, kad jos lengvai skaitomi romanai nebuvo parašyti lengva ranka.

Vokiečių savaitraščio „Die Zeit“ kultūros skyriaus redaktorės Jolindės Hüchtker vokiško knygos leidimo recenzija publikuota šių metų balandį.

Didelės apimties Elenos Ferrantės „Neapolietiškoje sagoje“ Lila ir Lenu auga Neapolio miesto darbininkų kvartale. Ten, kur 6-ajame dešimtmetyje tėvai dažnai pakeldavo ranką prieš vaikus, o vyrai prievartaudavo žmonas. Abi draugės pradinėse klasėse buvo pirmūnės, Lila šiek tiek protingesnė už Lenu, šiek tiek drąsesnė ir gražesnė. Abi svajoja kartu parašyti knygą, bet netikėtai Lila ima ir viena pati parašo apsakymą, kuris Lenu taip pakeri, kad ji pasijunta esanti menkesnė, nors būtent ji vėliau tampa rašytoja. Lila toliau mokytis, deja, negali, jai tenka dirbti tėvo batsiuvio ateljė, ji išteka, laukiasi kūdikio. O Lenu baigia mokyklą, studijuoja Pizoje ir parašo jų draugystės istoriją.

Milijonai žmonių perskaitė tuos keturis sagos tomus, kurių pirmasis – romanas „Nuostabioji draugė“, ir nuo to laiko Elenos Ferrantės vardas yra žinomas visiems. Bet apie puslapius, kuriuos autorė darbo metu išbraukė, ko gero, nežino niekas. Rašytoja apie juos tik dabar prabilo esė rinkinyje „Paraštėse“: rašant romanus jai buvo kilusi mintis leisti „Lilai įsibrauti į Lenu kompiuterį, įterpti į jos tekstą savo mintis ir tokiu būdu jį praturtinti“. Susikaupę nemažai puslapių, „kuriuose Lenu preciziškas pasakojimas susilieja su emocingu Lilos stiliumi ir tiesiog neatpažįstamai pasikeičia“. Vėliau vis dėlto nuspręsta, kad tai „sunkiai įsivaizduojama“, todėl tų puslapių buvo atsisakyta.

Knygą „Paraštėse“ sudaro keturios metodologiško, ko ne mokslinio pobūdžio esė, padedančios geriau suprasti autorės kūrybą. Tris iš jų Ferrantė parašė Tarptautiniam Umberto Eco humanitarinių studijų centrui. Ketvirtoji, pridėta lyg ir dirbtinai, buvo skirta Dantės simpoziumui. Tekstuose kalbama apie tam tikrą literatūros tradicijų lobyną, kuriuo neišvengiamai naudojasi kiekvienas pradedantis rašytojas, Ferrantės atveju tai – Gertrude Stein, [italų filosofės] Adrianos Cavarero, Emily Dickinson, Dantės kūryba. Pirmieji Ferrantės prisiminimai apie rašymą susiję su raudonomis paraštes žyminčiomis linijomis mokykliniuose sąsiuvinuose, kurių rašydama ji dažniausiai nepaisydavo: „Mane nuolat už tai bausdavo, tas paraštės jausmas įaugo man į kraują, tad kai rašau ranka net ir šiandien, jaučiu tą bauginančią vertikalios raudonos linijos grėsmę.“ Jai būdingi du rašymo stiliai: drausmingas, neperžengiantis linijų ir impulsyvus, chaotiškas, kurio neįmanoma suvaldyti, „čia jis tryškė trykšta, čia vėl išsenka [...]“; čia sumenksta ir yra vos girdimas, čia griau-dėja kaip koks milžinas“.

Bemat atpažįstame drauges iš Neapolio: tvarkingai, sėkmingai rašančią Lenu ir Lilą, kuri rašo kitaip, emocionali. Naudodama šiuos du principus, Ferrantė konstruoja ir kitus savo romanus: disciplinuotu rašymo stiliumi sukuria tam tikrą pasaulį, o impulsyviu jį sugriauna. Romanuose „Pražūtinga meilė“, „Apleisties dienos“ ir „Dingusi dukra“ bent viena moteris – mama, dukterė ar žmona, – nepaisant tvarkingo kasdienio gyvenimo, nugrimzta į tamsiausią nevilį.

Mažai kas sugeba taip įtikinamai ir lengvai atskleisti, kaip arti viena šalia kitos gali egzistuoti kasdienybė ir nevilis: kiekvienoje laimingoje santuokoje, kiekvienoje giminėje ar draugystėje slypi žmogaus polinkis menkinti kitą ir tikimybė viską sugriauti. Skaityti šį 94 puslapių esė rinkinį, leidžiantį pažvelgti į rašytojos kūrybos užku-

lisius, ypač malonu tiems, kurie pažįsta Ferrantės kūrybą arba patys rašo.

„Tas, kuris rašo, neturi vardo“, – sakoma vienoje esė. Tikrojo Elenos Ferrantės vardo, kuris slepiasi po šiuo pseudonimu, mums nėra reikalo žinoti. 2016 metais vienas italų žurnalistas, remdamasis išmokėtais honorarais ir įrašais nekilnojamojo turto registre, teigė atskleidęs, kad tai esanti vertėja iš Romos.

Naujoji knyga yra dar vienas rašytojos bandymas nustumti savo tapatybės klausimą į antrą planą. Apeliuodama į Virginios Woolf knygą „Rašytojos dienoraštis“, ji rašo: „Tai, ką fiksuoja rašytojas, pereina ne per vieno asmens – tvirtai ant žemės stovinčio Aš – rankas, o per kokių dvidešimt asmenų; šis skaičius, beje, pasirinktas atsitiktinai ir iš esmės reiškia, kad net aš pati nežinau, kas esu, kai rašau.“ Prieš keletą savaičių, kaip teigiama, buvo atskleista dar vieno menininko, norėjusio likti anonimu, – Banksy, – tapatybė. Puiki proga pripažinti, kad kur kas svarbiau interpretuoti menininko kūrinį, nei atskleisti, kas jo autorius.

Savo keturių esė knygoje Ferrantei pavyksta demistifikuoti literatūrą geriausia šio žodžio prasme. Ji rašo: „Man atrodo, kad rašytojos ir rašytojai dažnai labai paviršutiniškai kalba apie rašymą [...]“: istorija pasirašo savaime, personažai kuria patys save, pati kalba kreipiasi į mus – tarsi ne mes esame tie, kurie rašome, o kažkas kitas, gyvenantis mumyse.“

Juk Ferrantė yra rašytoja. Jos romanai atsiranda ne kaip neišvengiama lemtis, – taip kartais linkstama manyti apie didįjį meną, – o yra darbo, redagavimo ir abejonių rezultatas.

„Die Zeit“, 2026, Nr. 18
Vertė Agnė Blaževičienė

Teatras

Karo patrankos universitetų teatrų neužtildo

Ką gali universitetų teatrai globalių iššūkių akivaizdoje? Liepos 8–13 dienomis toks klausimas buvo dėmesio centre, kai Vilniuje susirinko daugiau kaip keli šimtai įvairių sričių teatro profesionalų iš daugiau nei 20 pasaulio šalių.

XIII pasaulinis Tarptautinės universitetų teatrų asociacijos (AITU-IUTA) kongresas šiemet įvyko net po 8 metų pertraukos. Šiais metais tarptautinis kongresas pirmąsyk surengtas vienoje iš Baltijos ir Šiaurės šalių – Lietuvoje, Vilniaus universitete (VU). Kongresą papildė ir kasmetinis Tarptautinis universitetų teatrų festivalis, kuris žiūrovams padovanojo 16 iš skirtingų žemynų atvykusių studentų aktorių darbų.

Viena iš kongreso organizatorių VU Kultūros centro vadovė Gintė Jokubaitienė kongreso atidarymo ceremonijoje pabrėžė, jog didžiausia šio tarptautinio renginio vertybė – galimybė susitikti įvairių sričių teatro pasaulio profesionalams.

Scena iš spektaklio „Turbulencijos“. Spektaklio rengėjų nuotrauka

„Prasidėjus Rusijos invazijai į Ukrainą, per Lietuvą nuvilnijo didžiulė nerimo banga. Pasaulis mums tapo daug trapesnis. Ar gali universiteto teatras kažkaip prisidėti prie nerimo suvaldymo? Ne tik karas [sukėlė nerimą], mes žinome, kad pandemija pakeitė visų universitetų gyvenimus. [Taip pat] klimato kaita – mes girdime, kaip Lotynų Amerikoje, pietų šalyse vyksta klimato krizės, stichijos, didžiulės nelaimės. Visa tai daro įtaką universitetams“, – VU Mažojoje aulėje kalbėjo G. Jokubaitienė.

Vakare tarptautinio renginio atidarymą vainikavo kelių VU meno kolektyvų pasirodymas. VU dramos teatro aktoriai atkreipė dėmesį į gausybės vykusią ir vykstančią karų žalą, žmogiško ryšio ir meilės svarbą. Į skausmingos nuotaikos sklidiną spektaklį įsiliejo nuotaikingas

VU Dainų ir šokių ansamblio pasirodymas. Tarptautinės publikos akyse ansamblis atskleidė metų laikų kaitą ir jų galimas simbolines prasmes.

Sostinėje pasaulinio kongreso dalyviai beveik savaitę svarstė universitetų teatrams aktualius klausimus ir problemas. Pavyzdžiui, ką reiškia kurti universiteto teatre, kai šalyje vyksta karas? Ar universiteto teatras gali ugdyti jaunosios kartos atsparumą kylantiems globaliems iššūkiams? Kaip klimato krizė ir technologinė pažanga keičia pasakojimą teatro scenoje?

Universitetų trupės iš įvairių pasaulio šalių: Lietuvos, Belgijos, Italijos, Ukrainos, Airijos, Šveicarijos, Kolumbijos ir Kosta Rikos, teatro žiūrovams parodė 16 spektaklių.

Keli iš jų – tai Lježo universiteto karališkojo teatro (TURLg) spektaklis „Turbulencijos“ ir Kyjivo nacionalinio Ivano Karpenkos-Karo teatro, kino ir televizijos universiteto studentų lėlių teatro spektaklis „Vertep. Viltis“.

Spektaklis „Turbulencijos“ – režisierių Nicolas Innocent'o ir Maxime'o Vallette'o debiutas. VU Teatro salėje žiūrovai išvydo dinamišką ir ironišką aktorių iš Belgijos vaidinimą.

Aktoriai spektaklio metu ne kartą pralaužė „ketvirtą sieną“. Pavyzdžiui, ironiškai įtikinėdami keleivius tariamu saugumu, įgulos nariai ekrane rodo filmą apie lėktuvus ir išdalina spragėsius nedidelėse dėžutėse. Susirinkusieji raginami užkandžiauti – daryti tai, kas įprasta kino teatro salėje, ilgų kelionių metu, bet ne teatro žiūrovo kėdėje. Taip įgula keleivius veikiausiai ironiškai skatina būti pasyvių, nejauti alsuojančio realaus pavojaus.

„Turbulencijos“ primena apie dvilypį gyvenimą, kuriame šiandien neretai veikia žmogus. Pasitaiko, kad verslai, valstybės institucijos, religinės bendruomenės, nevyriausybinių organizacijų ir asmeninės socialinių medijų paskyros įvairių negandų metu išlaiko patiems palankų įvaizdžio fasadą, signalizuojantį – „viskas yra gerai“.

Lježo universiteto aktorių spektaklis parodė, kad vaidinimo ir apsimetinėjimo menas neapsiriboja teatro scena. N. Innocent'o ir M. Vallette'o spektaklis verčia susimąstyti apie kompetentingų autoritetų stoką, su kuria nūdien susiduria ne viena šalis. Juk pavojus iškilio ne dėl lėktuvo gedimo ar prastų oro sąlygų, o dėl to, kad skrendantis lėktuvas neturi piloto.

Vilniaus teatro „Lėlė“ scenoje pasirodė ukrainiečių studentai aktoriai, sukūrę spektaklį Rusijos karo prieš Ukrainą akivaizdoje. Kyjivo nacionalinio Ivano Karpenkos-Karo teatro, kino ir televizijos universiteto studentų lėlių

Scena iš spektaklio „Vertep. Viltis“. Irinos Bukinos nuotrauka

teatro spektaklis „Vertep. Viltis“ buvo vienas laukiamiausių festivalio pasirodymų.

Pernai spektaklis „Vertep. Viltis“ buvo pripažintas geriausiu profesionaliu Ukrainos lėlių teatro spektakliu. Patyrusio režisieriaus Mychailos Uryckio darbas remiasi tradicinio ukrainiečių lėlių teatro – vertepo – tradicija, kuri gvildena Jėzaus gimimo istoriją. Spektaklyje simboliškai atspindimi šiandien vykstančio karo Ukrainoje iššūkiai.

Ukrainiečių spektaklyje gimsta Jėzus – viltis, bet Erodas – blogio simbolis – siekia viską aplink save užkariauti. Biblinis personažas mažos lėlės pavidalu sklaidosi į visas puses ir kalba scenos centre esančioje dėžutėje. Erodas mėgaujasi blogiu, bet tarp realių aktorių pikta lėlė atrodo iki tragikomiška būtybė. Pavojinga, bet apgailėtina, besiskerčiojanti savo uždarėje blogio dėžutėje.

Pasirodo ir kiti bibliniai personažai. Pavyzdžiui, savo vaikų raudanti Rachelė, netiesiogiai primenanti apie žuvusius Rusijos kare prieš Ukrainą. Pamaldus ir viltingas tekstas, aktorių kūno kalba turi nepaprastai stiprų poveikį. Ir, matyt, neatsitiktinai, nes tradicinis ukrainiečių lėlių teatras gimė ir gyvavo Ukrainos pasipriešinimo prieš kitas šalis kontekste.

Krikščioniško tikėjimo persmelktas ukrainiečių spektaklis baigiasi taip, kaip skelbiama jo pavadinimu – viltingai ir pergalingai. Ilgamete vertepo tradicija grįstas spektaklis atvirai rodo, kad karo patrankos teatro neužtildo ir ši meno forma gali veikti kaip vilties ir ryžto kurstytoja.

– EMILIS JAKŠTYS –

Tai atsitiko... Kad galėtume laisvai gyventi ir kurti

Menininkė, Vilniaus Gedimino technikos universiteto docentė MEDA NORBUTAITĖ šiemet kuruoja vienos didžiausių Europos šiuolaikinio meno parodų „NordArt“ „Focus“ programą Biudelsdorfe, Vokietijoje. Apie kuratorystės iššūkius, autorių atranką, pasirošimą ir šiuolaikinę tapybą kalbamės jos studijoje karštą vasaros dieną.

Malvina Jelinskaitė

– Tai jau 27-ą kartą nuo 1999 metų rengiama tarptautinė paroda, į kurią per atvirą kvietimą („Open Call“) atrenkami menininkai iš viso pasaulio. Šalia pagrindinės ekspozicijos kasmet pristatoma ir „Focus“ programa – svarbiausias parodos akcentas, skirtas pasirinktai šaliai ar regionui. Šiemet man teko garbė kuruoti Baltijos regiono „Focus“ parodą. Organizatoriai ją įvertino labai palankiai ir pavadino vienu stipriausių pastarųjų metų „Focus“ projektų.

Man buvo svarbu, kad Baltijos regiono ekspozicijai skirtas paviljonas turėjo tris atskiras erdves. Formuojant parodą, atrenkant ir grupuojant menininkų kūrinius, natūraliai susiformavo trys teminės dalys: „Present Tension“ („Šiandienos įtampa“), „Inner Territories“ („Vidinės erdvės“) ir „A Laboratory of World-Making“ („Pasaulio kūrimo laboratorija“).

Kuravimas man ateina natūraliai. Esu kuravusi ne vieną Lietuvos dailininkų sąjungos parodą, XVIII tarptautinę Vilniaus tapybos trienalę (2024), vykusią Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Kauno paveikslų galerijoje ir VDA parodų erdvėse „Titanikas“, o šiemet Baltijos regiono „Focus“ ekspoziciją „NordArt“ parodoje Vokietijoje. Atrodo, projektai tarsi patys mane susiranda. „NordArt“ anksčiau dalyvavau kaip menininkė, o šįkart buvau pakviesta suformuoti visą ekspoziciją.

Gavusi šią užduotį, su ja gyvenau beveik pusmetį. Tai buvo savotiška pauzė mano asmeninėje kūryboje, nes negaliu savęs padalyti. Jei imuosi projekto, noriu jį atlikti iki galo atsakingai. Kuratorystę vertinau labai rimtai. Nors atrankos, komunikacijos ir koncepcijos gryninimo procesai buvo sudėtingi, o prie jų prisidėjo ir techniniai iššūkiai, tokie kaip kūrinių logistika, draudimas, ekspozicijos organizavimas, – visas procesas man buvo nepaprastai įdomus.

Didžiausias malonumas buvo iš skirtingų menininkų kūrinių sukurti vientisą pasakojimą. Tam tikra prasme ši paroda tapo ir mano autoriniu kūriniu. Siekiau parodyti Baltijos regioną kaip geografiškai ir politiškai jautrią Europos dalį, kurioje gimsta itin stiprus kūrybinis atsakas į šiandienos realybę. Parodoje atsiskleidžia mūsų trapumas, baimės, stabilumo paieškos, atsparumas ir gebėjimas kurti net sudėtingomis aplinkybėmis.

Man buvo svarbu parodyti, ką šiandien reflektuoja Baltijos šalių menininkai, kokiomis meninėmis priemonėmis jie kalba apie pandemijos paliktą tuštumą, karo grėsmę, medijų perteklių, tapatybės paieškas ir žmogaus vidines būsenas. Mūsų regiono menininkų kūryboje matau didžiulę vidinę energiją, gylį. Kartais iš pirmo žvilgsnio tylus kūrinys slepia daugybę prasminių sluoksnių ir kviečia žiūrovą mąstyti gerokai ilgiau, nei trunka pirmasis įspūdis, kad suvoktų jo prasmę.

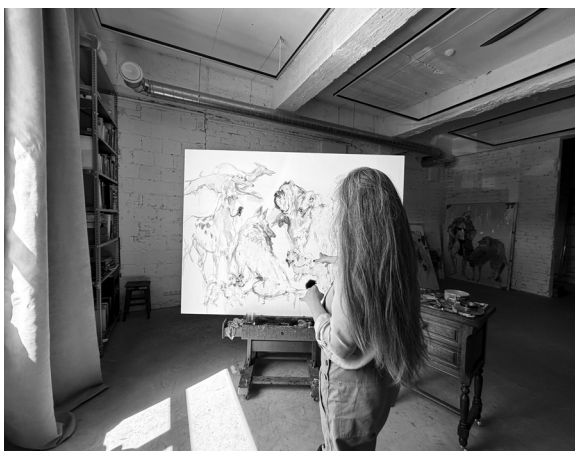
– *Menininkų darbus atrinkinėjai pagal temas?*

– Ne vien kūrinių atranka buvo svarbi. Daug dėmesio skyriau jų tarpusavio dialogui, kūrinių poveikiui ir žiūrovo patirčiai. Buvusios geležies liejyklos industrinė architektūra diktavo savas sąlygas, nes tai nėra tradicinė *white cube* galerija. Aukštos erdvės, komplikotos sienos ir net tokios detalės kaip gesintuvų vietos veikė ekspozicijos sprendimus. Iš esmės kūrčiau vizualų naratyvą, galvodama ne tik apie tai, ką pasakoja kiekvienas kūrinys, bet ir kaip visa paroda bus patiriama judant po erdvę.

Parodos pradžioje svarbiu akcentu tapo estų menininko Neemės Kūlmo kūrinys „Pinpoint“ (2025), kuriame panaudotas tikro asfalto fragmentas su išlikusia kelio ženklavimo juosta. Jis primena vietovės žymą skaitmeniniuose žemėlapiuose, bet kartu kelia asociacijų ir su Baltijos keliu, kaip mūsų regiono vienybės simboliu.

Ekspozicijos pradžioje sąmoningai kūrčiau lengvumo įspūdį, kai ryškios latvių menininkės Vinetos Kaulačos spalvos, linksma Martyno Gaubo autoportreto skulptūra tarsi žada lengvą pasakojimą. Tačiau po tuo tariamu linksnumu slypi pandemijos nerimas, medijų informacijos perkrova, galvoje virstanti šiukšlėmis... Už posūkio žiūrovas susiduria su karo tema. Pavyzdžiui, estų menininkės Estookin darbe, kuriam panaudotas reklaminio stendo tentas, vaizduojamas daugiabučių kvartalas, skaitmeniniu būdu transformuotas į karo nuniokotą aplinką. Šis tentas (plakatas) menininkės buvo pakabinas tame pačiame vaizduojamame rajone, taip paradant, kas gali nutikti šiai vietai. Atpažįstamas kasdienybės vaizdas staiga tampa labai asmeniškai empatijos provokacija.

Panašiai veikia ir Kazimiero Brazdžiūno kūriniai. Pavyzdžiui, „Reverse Image Search“ (2022) vaizduojama Marija su kūdikiu, abu be veidų – tik apkaustai. Kare griunama viskas, kas šventa, – nei kultūra, nei religi-

Malvinos Jelinskaitės nuotrauka

ja priešiui nebėra svarbu. O paveiksle „Vasara“ (2024) merginos su žaisliniais automatais žaidžia karą – iš pirmo žvilgsnio nekaltas žaidimas įgauna visai kitą prasmę šiandienos geopolitiniame kontekste. Šio menininko kūryboje nuolat keliama klausimai apie medijų kuriamą realybę. Tai parodoje leidžia kalbėti ir apie medijų vaizdų manipuliaciją bei ribą tarp tikrovės ir fikcijos.

– *Tau pavyko tose salėse sukurti istorijas?*

– Manau, kad taip. Pavyko sukurti atmosferą, kurioje susitinka trapumas, netikrumas ir atsparumo paieškos. Buvo svarbu suvaldyti sudėtingas erdves, sujungti skirtingų autorių kūrinius į vientisą pasakojimą, kad jie ne konkuruotų tarpusavyje, o vienas kitą papildytų ir sustiprintų.

Humoras šioje parodoje taip pat nėra atsitiktinis. Jis veikia kaip priemonė žiūrovui priartinti, tačiau kartu tampa savotiška provokacija. Dažnai būtent lengvumo ar ironijos momentas leidžia dar stipriau pajusti po juo slypinčią nerimą, pažeidžiamumą ir temos sudėtingumą. Mane visada domina kūriniai, kurie iš pradžių patraukia, o tik paskui priverčia susimąstyti.

– *O tavo darbas toje parodoje kabo?*

– Ne. Organizatoriai pasigedo mano kūrinių, tačiau šį kartą sąmoningai nusprendžiau jų neeksponuoti. Iš pradžių buvau įkomponavusi vieną savo darbą į kuriamą naratyvą – jis būtų tapęs savotišku netikėtu akcentu ir papildančia aktualia tema. Vis dėlto vėliau jo atsisakiau. Norėjau visiškai atsisukti nuo autorės pozicijos ir būti kuratore, kuri kuria pasakojimą iš kitų menininkų kūrinių. Tam reikėjo tam tikros distancijos. Galiausiai visa ekspozicija man pačiai tapo savotišku autoriniu kūriniu, tik šį kartą sukurtu ne iš mano tapybos, o iš kitų menininkų idėjų, vaizdų ir jų tarpusavio dialogo.

– *Parodos atidarymas įvyko, jau kaip ir gali grįžti į savo asmeninę, tau įprastą kūrybos lauką. Ar jautiesi kitaip, kitokia, vienaip ar kitaip paveikta „Focus“ ekspozicijos kūrinių, pačios ekspozicijos mastelio ir naratyvo?*

– Man tokie projektai labai įdomūs, nes jie įmeta į naują kontekstą, kuriame pati augu kaip menininkė. Tai neišvengiamai daro įtaką. Kuravimo procesas nėra tik kūrinių atranka – tai gilesnis pažinimas. Domėjimasis menininkais, jų kūrybos aplinkybėmis, pokalbiai, skaitymas, stebėjimas. Visa ši patirtis plečia mano pačios mąstymą ir vizualinį lauką.

Kartais įsigilinus į kontekstą iki galo, mintys tarsi pradeda sprogti, atsiranda daugybė naujų sąsajų ir idėjų. Todėl grįžti į pradinį savo kūrybos tašką nėra taip paprasta, nes pirmiausia tai būsenos klausimas. Šiandien dar negaliu pasakyti, kokių konkrečių pavidalų ši kuratorinė patirtis atsispindės mano tapyboje, tačiau visa tai, ką patiriu, ką matau ir apie ką galvoju, ilgainiui tampa mano kūrybos dalimi.

Tokie projektai mane praturtina, nors pats procesas kartais būna labai sudėtingas. Būna momentų, kai atrodo, kad nepavyks, tačiau, suradus sprendimą, ateina didelis pasitenkinimas. Galbūt būtent tas nuolatinis ieškojimo ir atradimo procesas yra tai, kas mane labiausiai įtraukia tiek tapyboje, tiek kuratorystėje.

– *Savo kūryboje kartais naudoji citatas iš kultūros ir meno istorijos, kartais iš socialinių ir politinių aktualijų kuri vadinamąsias apropiacijas. Kokia aktualija domiesi šiandien?*

– Mano kūryboje temos dažniausiai sluoksniuojasi, kai viena tema natūraliai išauga iš kitos arba palaipsniui transformuojasi. Pavyzdžiui, naujausias kūrybos etapas prasidėjo nuo ciklo „Klounada“, vėliau šis išsivystė į „Dekanoną“ – kanoninių meno kūrinių, jų pavadinimų ar idėjų interpretacijas, per kurias žvelgiu į šiandienos žmogaus elgseną, vertybių kaitą ir tai, kas vyksta pasaulyje.

Viena svarbiausių mane dominančių temų yra žmogaus vidinės laisvės ir pasirinkimo klausimas – kaip žmogus suvokia save, kaip elgiasi aplinkoje, kuri tampa vis sudėtingesnė ir prieštaringesnė. Mane visada traukė ne vien paviršinis vaizdas, bet tai, kas slypi po juo, – žmonių santykiai, emocijos, tai, kas juos jaudina, kas generuoja poelgius.

Man įdomi abstrakcijos ir realistinio figūratyvumo jungtis. Abstrakcija leidžia palikti erdvės interpretacijai, sukurti daugiaprasmių paveikslą sluoksnių, o figūra suteikia kūriniui aiškesnį santykį su žmogumi ir jo patirtimi. Dirbdamas su figūratyvu, menininkas tampa labiau matomas – atsiskleidžia jo pozicija, santykis su pasauliu.

Man artima tokių menininkų kaip Miriam Cahn ir Marlene Dumas kūryba. Mane žavi jų gebėjimas subtiliai jungti figūratyvumą ir abstrakciją, išlaikyti įtampą tarp atpažįstamo vaizdo ir neapibrėžtos, emocinės būsenos. Būtent ši riba tarp to, kas matoma, ir to, kas jaučiama, man yra labai svarbi tapyboje.

– *Kaip tau atrodo, kur link juda šiuolaikinis menas, su kokiais iššūkiais, aktualijomis ir tendencijomis susiduria?*

– Šiuolaikinis menas vis labiau tampa dialogu su šiandienos pasauliu. Menininkai reflektuoja geopolitinį nestabilumą, technologijų įtaką, ekologines problemas, žmogaus tapatybės ir egzistencijos klausimus. Tačiau kartu vis svarbesnis tampa gebėjimas ne tik greitai reaguoti į aktualijas, bet ir atrasti savitą požiūrį į jas.

Šiandien vaizdai labai greitai plinta ir dėl socialinių tinklų kūrybinės raiškos tam tikrais aspektais ima panašėti. Todėl menininko identitetas vis labiau formuojasi ne vien per išorinę formą ar techniką, bet ir per mintį, patirtį ir asmeninį santykį su pasauliu. Tas pats klausimas skirtingose kultūrose gali įgyti visiškai kitą emocinį ir vizualinį pavidalą.

– *Ar tapyba – menų karalienė moderno laikais – dabar „nenukarūnuota“ kaip raiškos priemonė? Kaip tau atrodo?*

– Manau, kad tapyba nebeturi vienintelio pagrindinio vaidmens, tačiau ji tikrai neišnyks. Šiandien ribos tarp skirtingų meno sričių vis labiau nyksta. Menininkai jungia įvairias techniques, medijas, eksperimentuoja su medžiagomis. Tačiau pats tapybinis mąstymas – tai santykis su plokštuma, spalva, paviršiumi, medžiaga. Jis išlieka gyvas.

Tapyba šiandien gali būti ir drobė be tradicinio vaizdo, ir erdvė, ir procesas. Ji keičiasi, bet jos esmė – gebėjimas per vizualią raišką perteikti pasaulio suvokimą – išlieka.

– *Tarsi momentiščiau viską atspindėti tapyboje yra siekiama?*

– Taip, šiandien mene juntamas didelis jautrumas laikmečio pokyčiams. Tačiau man svarbu, kad kūrinys nebūtų tik momentinės aktualijos iliustracija. Vertingiausias yra tas menas, kuris per konkrečią situaciją kalba apie universalius žmogaus išgyvenimus.

– *Ar naudoji savo tapyboje fotografiją?*

– Labiau mėgstu eskizuoti iš natūros, tačiau būna, kad fotografija tampa pagalbine medžiaga, ypač kuriant sudėtingesnes kompozicijas. Tačiau tikslus atkartojimas man nėra svarbiausias. Mane domina interpretacija, santykis su vaizdu. Susirenku daug vaizdinės medžiagos, kad suprasčiau formą ir esmę, tačiau tapydama siekiu išlaikyti gyvą santykį su drobe. Mėgstu tą momentą, kai kūrinys pradeda pats kalbėtis ir gali nustebinti.

Man visada svarbi transformacija, o ne reprodukcija. Jei vaizdas jau egzistuoja fotografijoje, man įdomiau ieškoti, ką naujo gali pasakyti tapyba.

– *O pats klausimas, ar naudoji fotografiją savo kūryboje, tau yra patogus?*

– Prisimenu situaciją tarptautiniame meno simpoziume, kuriame menininkė iš Italijos naudojo „Photoshop“ ir sukurtus vaizdus tiesiogiai perkėlė į tapybą, gana tiksliai juos atkartodama.

Man pačiai visada įdomesnis yra transformacijos procesas. Jeigu fotografija jau yra stiprus, išbaigtas vaizdas, kyla klausimas, ką jam gali suteikti tapyba. Man svarbu ne reprodukuoti matomą vaizdą, o atrasti kitą jo būvį per spalvą, faktūrą, potėpį, pagaliau pačią mintį, idėją.

Todėl man artimesnė interpretacija nei tikslus atkartojimas. Žinoma, hiperrealizmas reikalauja ypatingų techninių gebėjimų, tačiau mane labiau domina tie kūriniai, kuriuose jaučiama autoriaus mintis, pasirinkimas ir santykis su tuo, ką jis vaizduoja.

– *Šiuo metu dirbi prie didelio formato kol kas dar monochrominio tapybos darbo. Matau dinamiškai komponuojamus šunis. Apie ką jis?*

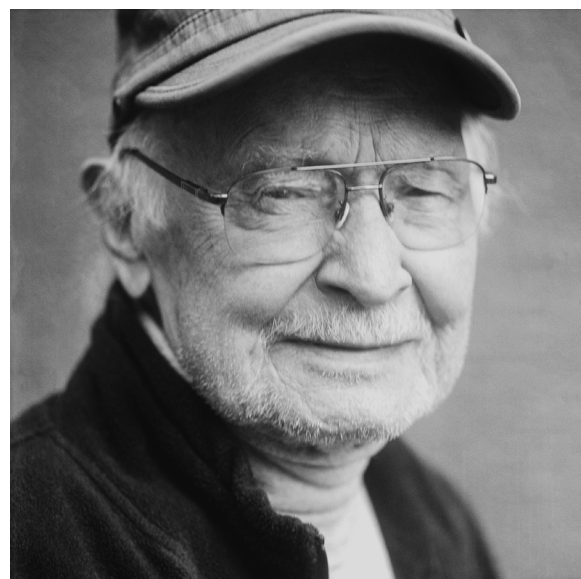
– Šis kūrinys kalba apie žmogaus santykį su gamta ir norą ją transformuoti pagal savo poreikius. Kai žmogus pradėjo veisti šunis, jis iš esmės kūrė formas, kurių gamta pati nebūtų sukūrusi. Kiekviena veislė tampa tam tikra žmogaus pasirinkimų istorija. Tai žmogaus poreikių, troškimų, estetikos ir net fantazijų atspindys.

Mane domina gyvūnas kaip simbolis. Šuo čia tampa veidrodžiu, kuriame galime pamatyti patį žmogų – jo meilę, globą, norą kontroliuoti ir kurti pasaulį pagal savo įsivaizdavimą.

Kiekviena šunų veislė yra tarsi žmogaus idėja, įrašyta gyvame kūne. Todėl šiame kūrinyje keliu klausimą: ar jaučiame atsakomybę už pasaulį, kurį sukuriame iš meilės, galios ir vaizduotės?

– *Provokacijų kūrimas – tavo inspiracijų šaltinis? ►*

Portretas prisiminimui

Dovilė Dagienė-DoDA. Kino operatorius Jonas Tomaševičius. Iš ciklo „Portretas prisiminimui“. Vilnius, 2026

Filmavau aš pirmą savo ilgametražį filmą, jis vadinasi „Posūkis“, ir pirmą kartą man teko filmuoti masuotes. Penki šimtai žmonių – Dieve, aš nežinojau, kaip su jais susitvarkyti! Na, tiesiog buvo baisu man: aš naktį nemiegojau, ir ne vieną prieš tai. Sustatėm sceną prie Merkinės: vežimai, mašinos, žmonės, mantą vežasi, bėga nuo karo ir taip toliau. Aš ant krano stoviu, žiūriu ten iš to krano – ir kažkaip mane patraukė pažiūrėt, kas ten darosi už mano nugaros. Ir maždaug du šimtai metrų, o gal šimtas penkiasdešimt, stovi Jonas Gricius, stovi Lozoraitis, Kino studijos direktorius, ir stovi profsąjungos veikėja Bartusevičienė. Ir aš nustebau. Vis dėlto Jonas – kaip mano mokytojas, kaip mano draugas – žinojo, kad pirmą kartą filmuojau tokią sceną, nors aš jam neskiačiau, kad bijau. Jis atvažiavo – ne vienas! – surinkęs oficialią grupę pažiūrėti dėl viso ko, kaip man sekasi. Ir kai aš pamačiau, kad jis stovi, – klausyk, man visą baimę taip tiesiog ir nuėmė. Aš pasidariau toks... drąsus visiškai.

Važinėjau į Peterburgą, kai jis filmavo „Hamletą“. Aš taip pavydėjau: Jonas „Hamletą“ filmuoja – šitokia pjesė, Dieve, Dieve! Aš vežiojau jam kaip asistentas medžiagą ryškint. Ir dar už nugaros jam stovėdavau ir žiūrėdavau, kaip jis dirba, kiekvieną jo judesį sekiau. Vieną kartą jis man liepė atstatyti kadrą. Aš atstatinėju, ir taip jau lengvai, nes šimtąkart nufilmuotas, tik turėjo Miltinis kažkokį kitą tekstą pasakyti – sakinyš gal buvo kitoks, aš nepamenu. Jau baiginėju visą tą procesą, atsisuku – o Jono nėra. Manau, kad man bendravimas su tais žmonėmis, su kuriais bendravau, padarė daug daugiau įtakos negu (aš bijau sakyti) tas mano aukštasis mokslas. Nenufilmavau to tikro tokio santykio. Aš ir nežinau, kaip jį nufilmuot. Bet jis būna tarp žmonių toks – tikras bendravimas. Toks artimas. Ir vis atrodo, jog dar ne viską padarei, kad tas žmogus tau atsiskleistų. O Jonas Gricius man labai daug padarė. Nepaprastai.

– JONAS TOMAŠEVIČIUS –

MUST ir gyvai!

Dvi parodos, kurias vertėjo pamatyti

Buvo visai karšta (įdomu, kad šią vasarą arba labai karšta, arba gana – lietuviškai – vėsu) ir mes važiovome į Videniškius pjauti žolės. Žinojau, kad užsuksime aplankyti Kristinos Daniūnaitės parodos „Laiko žiedlapiai“ (veiksiančios iki rugpjūčio 2 d.), ir čia nebuvo nieko keisto, nes Molėtai, jų dailės galerija, pirmą, yra pakeliui, o antra, tiesiog privalau. Kaip šiandien sakoma: „MUST“, o anksčiau būtų tarta: „Reikia it mahometonui aplankyti Meką.“ Rašydamas šiuos sakinius, net pats pasišaipiau iš savęs. Nejaugi dar egzistuoja parodų, kurias būtina aplankyti? Taip. Ir ne viena. Galbūt galima nežinoti K. Daniūnaitės kaip autorės, pavyzdžiui, praeinant per Kaziuką pro jos prekystalį su pardavinėjamais estampais (pigiesniais už kai kurias verbos, užbonus ar kumpius). Bet jautresnė akis ten irgi pastebėtų gerumą. O jos parodos yra kaip atlaidai. Užteko stebėti žiūrovų reakcijas. Molėtuose vyko miesto šventė, tad publikos buvo nemažai (turint omenyje, kad ir mes buvome vieni iš tų vasarotojų, kurie, skubėdami į sodybas, užsuka akis paganyti ne tik į tenykščius prekybos centrus). Įvairaus amžiaus, skirtingo išsilavinimo, labai nevienodų patirčių žmonės į Kristinos darbus žiūrėjo it kokie maldininkai į šventuosius abrozdelius. Arba kaip tie neišrankūs užpraeitų amžių šventraščių „skaitytojai“, kurių akys pagaudavo tik paveikslėliais išsakomus teiginius.

Taigi, K. Daniūnaitės kūryba yra labai demokratiška pačia geriausia šio žodžio prasme, nes ji tikrai nėra populistinė, demagoginė, sofistinė. Priežastis labai paprasta. Paveikslėlių autorė nemeluoja, yra nuoširdi. Ir taip, ji sako nemalonių dalykus. Tai, ką ne vienas iš mūsų slepia savo sąmonės labirintuose, sąmonės užkaboriuose. Kaip kokia dvasių veterinarijos menininkė iškrapšto tuos pasišiaušusius mentalinius padarėlius (kartais labai pik-

– Priešingai – ne provokacija yra mano tikslas. Mano didžiausias inspiracijų šaltinis yra gyvenimas ir žmogaus stebėjimas. Domiuosi tuo, kaip žmogus jaučiasi, elgiasi, kokius pasirinkimus daro ir kodėl. Mano meniniai tyrimai – tai bandymas suprasti priežastis, kodėl su žmogumi ir žmonija nutinka tai, kas nutinka. Jei kūrinys išprovokuoja mintis ar vidinius dialogus, vadinasi, jis pasiekė savo tikslą.

– Tavo pastarojo laikotarpio paveikslai man atrodo tokie atviri dialogui su žiūrovu ir jo patirtimi...

Pasakodama apie savo paveikslus sakai: kuriu, tapau, piešiu... ir stauga pamatau: „O! – yra.“ Kas už tos nuostabos „o! – yra“ slepiasi, kai pamatai, kad kūrinys įvyko.

– Tai labai sunku paaiškinti. Ypač dabar, kai tapau spontaniščiau ir intuityviau. Kiekvieną dieną išeidama iš studijos negaliu palikti paveikslo „bet kaip“. Viskas, ką tą dieną padariau, turi būti savo vietoje. Jei kažkas neveikia, ta vieta mane lydi ir vakare, ir per naktį mintimis vis grįžtu prie jos. O tas „o! – yra“ ateina tada, kai pajuntu, kad paveikslas pats pasakė „stop“. Atrodo, dar galėčiau kažką pridėti, pataisyti, tęsti, bet suprantu, kad nebereikia. Dar vienas potėpis gali tik sugadinti tai, kas jau įvyko. Tai labai subtilus momentas – ne tiek sprendimas, kiek pajautimas. Būtent naujausiuose kūriniuose, kai mano tapyboje atsiranda vis daugiau laisvės ir spontaniškumo, tas gebėjimas laiku sustoti tapo ypač svarbus. Kartais sąmoningai palieku tuščios drobės plotus, kad paveikslas kvėpuotų, dėl erdvės ir gyvybingumo.

Kristina Daniūnaitė. Žirgas. Iš ciklo „Prieš ir po“. 2019

tus ir agresyvius, neretai labai negražius ir nemeilius) ir patupdo į saugius (bent jau mums – žiūrovams) narvelius. „Sėdėkite čia ir niekam nekenkite!“ – dar tarsi motiniškai ar mokytojiškai, su didaktiniu meilumu pagrūmoja. Kristina nėra moralistė breigeliška ar gojiška prasme. Ji nemoralizuoja ir neironizuoja. Tai ne jos tikslas. Visus tuos blogus, negerus, neįprastus ir keistus (keista, kad labai skirtingus ir nepalyginamus dalykus suvėriau ant vieno prasminio iešmelio) menininkė vaizduoja nuoširdžiai, kartais net naivokai stebėdamasi ir gėrėdamasi šio pasaulio įvairove ir turtingumu.

Kyla pagunda papasakoti vieno ar kito darbo turinį. Tai nebūtų sudėtinga, nes motyvai aiškūs, personažai suprantami, situacijos perskaitomos. Bet didžiausias istorijas čia perteikia linijos grožis, juodo ir balto kontrastas, pustoniai, visa ta štrichų ir dėmių makalynė. Todėl dar būtina (netgi – MUST!) pažymėti, kad K. Daniūnaitės grafika yra eruditiška. Visomis prasmėmis. Ne tik labai įvairių kontekstų pajauta, bet ir techniniais sprendimais, leidžiančiais mums (nuo diplomuoto menų specialisto ar meninio tyrimo žinovo iki vaiko ar privačios įmonės darbuotojo) patikėti grafinių technologijų galimybėmis. Oforto ir akvatintos technikomis sukurti darbai veikia operos, kino filmo, puikiai surežisuoto spektaklio principais.

Parodų žiūrėjimo privalomumas dera ir Henriko Natalevičiaus atveju. Neimsiu net aiškinti, kuo jis svarbus mūsų tapybinėje kasdienybėje ar dailės istorijos festivaliuose. Taip pat nepostringausiu, kad net ir mūsų dirbtinio intelekto ir spaudos kokybės neribotumo (sic!) epochoje Henriko tapyba reikalauja gyvo kontakto su akimi (bei galva). Verta būti ir šio dailininko parodos atidaryme – nes jis pats (nepalaikykite tai kritika *ad hominem*, nes jokio kritikavimo ir nėra) yra panašus į savo tapybą. Net ne į veikėjus, o į tikrąjį savo kūrybos protagonistą – potėpį. Juolab kai prabyla, irgi darosi savaime aišku, kad spalvas taip minkštai ant drobės ar kartono gali kloti tik beveik deklamuojančiu, dainingu balsu šnekantis asmuo.

Eidamas į gyvą susitikimą su autoriumi Lietuvos dailininkų sąjungos galerijoje, į parodą „(Ne)matomi“, dairydamasis į birželio liūtį, o gal monotonišku visos vasaros lietumi besiruošiantį prapliupti dangų, žvalgydamasis į Vilniuje užsispyrėliškai džiūstančias liepas (štai ir dar keletą visiškai sveikų medžių mūsų akyse Prancūz-parkyje nupjovė), galvojau, kad H. Natalevičius yra be galo drąsus, vienas drąsiausių Lietuvos tapytojų apskritai. Jis nebijo dviejų dalykų – miesto dulkių ir šiltojo metų laiko žalumos (kol jos dar nėra įveikę sausros, rudenys ir mūsų medkirčiai bei žoliapjoviai), iš šių tarsi visiškai priešingų, prieštaringų pradų (kaip ledo ir ugnies) jo paletėje įvyksta kuo tikriausias alcheminis procesas, kurio rezultatas – koloristinis auksas. Tad jeigu norite sužinoti, koks yra tikrasis šio pasaulio auksas, būtinai susipažinkite su H. Natalevičiaus tapyba. Bet būtinai – gyvai!

Šio dailininko tapyboje svarbus paveikslų formatas. Bet kur vaizdų dydis nėra svarbus? Ir renesansinėje Venecijoje, ir barokiniame Delfte žinota, kad nuo mastelio pasirinkimo priklauso visa idėja. To dar mokoma ir kai kuriose akademijose, ypač ten, kur nepamirštama, kas yra klasikinės tapybos tiesos. H. Natalevičiaus fenomenas tas, kad jis gali kombinuoti ir didesnius, ir mažesnius iliuzinius langus į kažkuriuos kitus pasaulius. Parodoje tai virtuoziskai demonstruojama vieną šalia kitos eksponuojant dvi skirtingas paveikslo versijas (viena – 90 × 70, kita – 60 × 40 cm, 2025) detektyvinio (ir ne tik) romano temos vertu pavadinimu „Erotinio turinio paveikslo gabenimas į restauravimo centrą Vilniaus senamiestyje“. Niekas net nėra pernelyg modifikuota ar transformuota, tačiau skirtingas ilgis ir plotis daro kitokią poveikį, vienu atveju – tragišką, kitu – komišką.

Henrikas Natalevičius. Iš ciklo „Sodo istorijos I“. 2024

Nekartodamas jau ne kartą pirmtakų deklaruotos minties apie natalevičišką siurrealizmą, pasakysiu, kad jeigu toks ir egzistuoja, tai jo fenomenas kyla iš situacijų dvi-prasmybės. Regis, tapytojas fiksuoja tokias būsenas, kokios mus ištinka skriejant laiptais (nuo jų), vaikstant po svetimą tamsų ir visokio šlamšto prikrautą butą. Nelabai aišku, ko galima tikėtis – sėkmingo nusileidimo nuo pakopų ar už kampo tykančio guzo ant kaktos. Tai nuotykis, galintis pasibaigti, todėl tiesiog įdomu ir verta pamatyti H. Natalevičiaus tapybą. Priminsiu ir pakartosiu – gyvai!

– VIDAS POŠKUS –

Persodinimas

(Vienos dalies pjesė)

VEIKĖJAI

VERONIKA – Gabrieliaus sutuoktinė, apie 40 metų
GABRIELIUS – Veronikos sutuoktinis, apie 65 metai
JONAS – kaimynų sūnus, 17 metų
MORTA – Jono motina
KOSTAS – vyresnysis Jono brolis, 23 metų
VINCENTAS DAGILIS, policininkas, 43 metų
MERGINA (LIUCIJA), apie 17 metų

Scenoje matyti visos veiksmo erdvės: dešinėje pusėje – prabangiai, skoningai apstatytas kambarys su dideliais langais gale, minkštomis užuolaidomis, minkšti krėslai; scenos kairiajame pakraštyje – įprastas kuklus būstas: virtuvė, kambarys, vonia; per vidurį scenos priekyje – miesto suoliukas

1 scena

Šviesa dega dešinėje. Veronika nervingai vaikšto po kambarį, Gabrielius skaito laikraštį

VERONIKA. Nesuprantu, kaip tu gali skaityti. Menas! Literatūra! Štai kas tau rūpi! Meeenininkas!

GABRIELIUS (*nepakeldamas akių*). Reikia šiuo tuo domėtis. Kasbelieka.

VERONIKA (*Gabrieliaus intonacija*). Kasbelieka, kasbelieka? Daug tau lieka, nesiskųsk. Man tai nieko neliko. (*Pauzė*) Nesiskųsk, ar girdi? Nueik pas juos. (*Gabrielius tyli*) Tėtuk, nueik pas juos.

GABRIELIUS (*nepakeldamas akių*). Sakiau tau taip manęs nevadinti.

VERONIKA. Tė-tuk, tė-tuk! (*Koketiškai atsideda ant krėslo atkaltės šalia Gabrieliaus, glosto jį*)

GABRIELIUS. Nenurimsti.

VERONIKA. Juk žinai, kad aš teisi, tėtuk. Jis privalo čia ateiti. Jis ir ateis čia. Persodinimas – būtina procedūra.

Gabrielius lėtai padeda laikraštį, pakyla, paima švarką, lėtai velkasi

GABRIELIUS. Manai, neprisivirsim košės? Suprantu, kad teisiškai esam teisūs, kad galim to prašyti. (*Pažiūri į žmoną, pasitaiso*) Reikalauti. Bet ar paskui susitvarkysim su visu tuo? Dovydas juk negrįš.

VERONIKA. Kitaip negaliu. Negaliu. Springstu kvėpuodama. Dūstu.

Priėjusi Veronika apkabina Gabrielių, verkia. Šis glaudžia ją, glosto pečius

GABRIELIUS. Neverk, tik neverk.

VERONIKA. Tu tik eik. Eik jau.

Gabrielius išeina. Veronika vaikšto, taiso užuolaidas, tvarkosi, dėlioja daiktus. Po kurio laiko grįžta Gabrielius, nusirengia, kabiną švarką, nueina įsipilti vandens

VERONIKA. Ką jie sakė? Nesitikėjau, kad taip greit grįši.

GABRIELIUS. Gal geriau paklausk, ką aš jiems sakiau? Sakiau, kad nesipyksim dėl to. Kad kaimynai nesipyksta.

VERONIKA. Ir kas tada?

GABRIELIUS. Jono nemačiau. Morta verkė. Nieko nesakė, visiškai nekalbėjo. Pasakiau viską. Kad nesipyksim dėl to. Dėl nieko nesipyksim. Bet ką reikia, tai reikia. Pasėdėjau su jais. Net su Kostu pasisveikinau. Siaubinga išnara. Nežinau, kaip bus.

Pasigirsta skambutis. Veronika eina prie durų, atidaro

VERONIKA. Užeik.

Į kambarį įeina jaunuolis

GABRIELIUS. Labas, Jonai. Atėjai.

JONAS. Mama pasakė.

VERONIKA. Užeik, Jonai, seniai laukiam. Prisėsk. (*Numeta tolyn laikraštį, atsideda į krėslą, paima krepšį su mezginiu, o Jonui paduoda susivėlusį juodų ir baltų siūlų raizginį*) Susuk į kamuolius. Tik kruopščiai, be mazgelių. Tau ką nors numegsiu. Ir pasikalbėsime.

Veronika mezga juodų ir baltų siūlų mezginį, Jonas dairiasi, kur atsistėti, galiausiai pusiauaklupsta susirango ant grindų, raizgioja siūlus ir suka juos į atskirus kamuolius

GABRIELIUS. Eisiu į darbą.

VERONIKA. Žinoma, mielasis.

Gabrielius išeina

VERONIKA. Kokį dar darbą? Juk sekmadienis, o jam ir dirbti nereikia, išankstinė pensija.

Lauros Adomavičiūtės Sargent ofortas

JONAS. Nežinojau.

VERONIKA. Niekam nereikalingas pasidarė. Nepastebėjai, koks jis senas?

JONAS. Nepastebėjau.

VERONIKA. Jis labai senas, toks senas, kad daugiau vaikų neturėsime. Jam smirda iš burnos.

JONAS. Kodėl tuokėtės su juo?

VERONIKA. Debilai tėvai, debiliška aplinka, debiliški darbai. Ir neturi kur dėtis. Taip ir susigundai šita prostitucija, kuri gražiai vadinama šeima. Visos kam nors pasiduoda. Gal nori arbatos?

JONAS. Jei tik jūs norite.

VERONIKA. Užkask virdulį, puodeliai viršų ant lentynos.

Jonas padeda siūlus ir keliai, kaičia arbatą

VERONIKA. Galėtum užuolaidas atitraukti?

JONAS. Lauke tamsu. Jaučiau su užuolaidomis.

VERONIKA. Noriu pažiūrėti, ar žvakės dega.

Jonas priėjęs atitraukia užuolaidas. Pro langą pasimato tolumoje mirgančios šviesos

VERONIKA. Ar dega? Pažiūrėk. Aš trumparegė, neprimatau, o dar dulsna lauke.

JONAS. Dega.

VERONIKA. Kurioj pusėj, kairėj ar dešinėj?

JONAS. Kairiau, maždaug per kalnelio vidurį.

VERONIKA. Šiandien uždegėm. Yra tokių, kurios, kaip ant jų parašyta, dega 48 valandas. Bet man atrodo, kad čia gryna apgavystė. Padegs truputį ir užges.

JONAS. Ten netoli ir mūsų kapai. Mūsų seneliai ten palaidoti.

VERONIKA. Tie kapai jau nebe tavo. Pamišk. Tu persodintas. Dabar mūsų šeimos kapai bus ir tavieji. Vasarą galėsime gėlių pasodinti, palaistyti.

JONAS. Kaip man jus vadinti?

VERONIKA. Gali vadinti vardu. Arba mama. Kaip išpuls. (*Pauzė*) Tu nebuvai nuėjęs prie kapo?

JONAS. Man apykojė neleidžia.

VERONIKA. Parodyk.

Jonas nenoriai pakelia kelnų apačią. Veronika pasilenkusi žiūri, paskui trukteli, ima tampyti apykoję ranka, Jonas susvyruoja ir atsitraukia

JONAS. Gal aš eisiu. Tikriausiai mamai reikia padėti.

VERONIKA. Geras sūnus esi? Džiaugiuosi. Jei geras jai, ir man geras būsi. Senatvėj gražiai prižiūrėsi...

Jonas išbėga palikdamas atviras duris. Veronika pakyla, uždaro jas ir krenta į krėslą verkdamas

VERONIKA. Kaip šalta. Siaubingas šaltis. Koks skersvėjis.

2 scena

POLICININKAS (*atidarydamas duris*). Laba diena. Durys neuždarytos. Aš probacijos pareigūnas. Vincentas Dagilis. (*Parodo pažymėjimą*)

VERONIKA (*padeda mezginį, stojasi, ištisia ranką, pareigūnas ją paspaudžia*). O, naujokas? Malonu. Aš Veronika. Ar seniai dirbate?

POLICININKAS. Šitam biure savaitė jau. Žinot – viskas nauja, informacijos griūtis, nieko nespėju. Daug žmonių, naujovių.

VERONIKA. Bet jau lankote probantus.

POLICININKAS. Darbas sunkus, bet atrodo prasmingas. Tad ir stengiuosi. Palaikyti tvarką, perauklėti tuos, kuriuos įmanoma perauklėti, užtikrinti visuomenės saugumą, – pasaulis tikrai gali būti geresnis.

VERONIKA. Kaip kilnu.

POLICININKAS. Ačiū. Tikiuosi pasitarnauti. Jūs, kaip suprantu, pasirenę persodinimui. Atnešiau pasirašyti dokumentus.

VERONIKA. Matote, šiuo metu nėra mano sutuoktinio. Jis darbe. Intensyvus mėnuo. Ruošia sudėtingą sutartį. Su Japonija. Jei pasirašys, nei man, nei Jonui niekada nereikės rūpintis dėl pragyvenimo. Mano vyras visada mėgo daug dirbti ir nebūti namie.

POLICININKAS. Visokeriopa nauda...

Pro duris įeina Gabrielius. Truputį svirduliuoja

GABRIELIUS (*sutrikęs*). Brangioji, turim svečią? Ar čia dar vienas tavo... draugas?

VERONIKA (*nuveria Gabrielių akimis*). Jonui čia patinka. Jam negerai ten likti. Tie namai jį gadina. Jis neturi laiko mokytis, neturi laisvalaikio, jokių interesų, nuolat turi dirbti, ką ir kalbėti apie tai, kaip jų vyresniojo sūnaus būklė traumuoja visą šeimą. Manau, tik ta jų šeimos situacija, tik brolis kaltas, kad viskas taip atsitiko. Dovydas pasakodavo, kiek patyčių dėl brolio tas vaikas patirdavęs. Klasėj, mokykloj, kur tik vaikai – ten patyčios. Nuo pat mažumės. Jie buvo geriausi draugai, nežinojot? Dovydas tik tą ir darė, kad gindavo Joną nuo visokių bjaurių.

Policininkas papurto galvą

POLICININKAS. Nebūčiau pagalvojęs... Bylą skaičiau, bet dar ne iki galo įsigilinau į istoriją.

GABRIELIUS (*vis dar sunkiai versdamas liežuvį*). Jis nužudė mūsų sūnų. Geriausią savo draugą. Mano žmona – šventoji, kad nori jam padėti išlipti iš šito liūno.

Veronika pravirksta, maloniai linkteli Gabrieliumi

VERONIKA. Dovydas atsivesdavo jį, jie nuo vaikystės daug laiko leisdavo kartu, jis nakvodavo pas mus. Galiau tik save kaltinti, kad laiku neuždraudžiau tų draugysčių. Maniau, tiesiog kaimynų berniukas. Ir nesvarbu tie socialiniai skirtumai. Mes juk progresyvūs žmonės. Maniau, draugauti patogiu, kai taip šalia – per gatvę. Abu su Dovydu rydavo picas kaip krokodilai – po dvi, po tris. Kiaušinienės kepdavau iš karto iš dešimties kiaušinių. Ką ir kalbėti apie visokius saldumynus – tas vaikas namie gal nė sausainio ragavęs nebuvo... (*Gabrielius sumusuoja rankomis tarsi nesutikdamas, Veronika tvirtai*) Viską surydavo. Kaip du siurbliai. Kad ir ką ant stalo padėsi, nieko neliks. Matydavau, kad jis alkanas...

POLICININKAS (*pritariamai linguoja galvą*). Ir kur tai nuvedė?..

VERONIKA. ...Prieš keletą metų jam prieš rugsėjį nupirkom visą mokyklinį krepšelį, nes išsikalbėjo, kad nenori į mokyklą. Gėdinosi senų sportinių batų, neturėjo sąsiuvinių, vadovėlių. Visas Dovydo panešiotas maikutes atiduodavom – maišais, maišais... Negerai augti tokiam skurde. Be to, ir įstatymai mano pusėj.

GABRIELIUS. Mūsų, mieloji, mūsų pusėj.

VERONIKA. Tu turi vaikų. Čia aš likau bevaikė. Jei būtum vienas, Jono tau nepriteistų. Persodinimas pritaikytas atsižvelgiant į mano padėtį.

POLICININKAS. Kaip manote, kodėl visa tai įvyko?

GABRIELIUS (*prablaivėjęs*). Jei būtų atidžiau pasidomėjęs, būtų viskas parašyta. Paaugliškas pavydas. Ir ne „tai“, o įvyko žmogžudystė. Neikalbėkit neutraliai, tarsi apie kokį nereikšmingą įvykį. Šitas mielas kaimynų berniukas suskaldė mano sūnui galvą į grindis.

VERONIKA. Taip, nužudė mūsų sūnų... (*Užsidengia rankomis akis, kūkčioja*) Siaubinga, skaudu.

POLICININKAS. Jūs tik nemanykit, kad aš jo pusėj. Kad kažką nutyliu. JAV už nužudymą visada baudžiama kalėjimu, nesvarbu, kiek metų nusikaltėliui. Taip turėtų būti ir pas mus. Aš griežtesnių bausmių šalininkas. Apykojės, antkakliai, apyrankės – visa tai niekai. Sodinti juos visus reikia. Kad jau mušti negalima. Nors reikėtų!

GABRIELIUS. Šit kaip?

POLICININKAS (*pastebėjęs nepritarimą, šiek tiek sutrikęs*). Vaikai dabar bręsta anksčiau, jie kuo puikiausiai supranta, ką daro. Kartais eidamas nuo vieno prie kito bi-jau, kad tamsiam patvory gausiu su plyta per galvą. Jie juk galvoja, kad tai aš varžau jų laisvę. Kad ne jie, o aš kaltas. Žinot, kaip mane jie vadina? Apykoje. Galėtumėt pamanyti?

VERONIKA. Ar daug atvejų administruojate?

POLICININKAS. Dabar tarsi kokia epidemija juos apėmusi. Aišku, visais laikais tokių dalykų buvo. Paaugliai yra paaugliai, kaip sakant. Jeigu jau gimei urodu, tai paaugliški hormonai dar labiau galvą suknisa. Tiktokai niekuo dėti. Mano laikais dėl tokių dalykų kaltindavom kompiuterinius žaidimus, dar seniau – Holivudo filmus. Bet man atrodo, mažai kailis skalbtas ir viskas.

JORIE GRAHAM

Jorie Graham (g. 1950) – žymi amerikiečių poetė, keliolikos poezijos knygų autorė, Wallace’o Stevenso premijos, teikiamos už viso gyvenimo kūrybos poetinę meistrystę, laureatė (2017). Pulitzerio premiją pelnė už rinktinę „Svaja apie suvienodintą lauką“ (*The Dream of the Unified Field*, 1995). Joje dominuoja tirštoka kalba, pinklia sintakse, ilgomis ilgų eilėraščių eilutėmis reiškia intelektualios, filosofija, istoriją, religiją, meną ir mokslą supinančios sąmonės, aistringai kontempliuojančios grožį, kaitą, mirtį, ekspozicija. Šio amžiaus Graham poezijoje įsivyrauja katastrofistinių, apokaliptinių nuojautų persmelktos pražūtingos klimato kaitos, rūšių nykimo, pavojingo abejingumo aplinkosau-gai, masinės migracijos temos. Tai akivaizdu ir iš čia spausdinamų savaip kertinių eilėraščių: *Are We* yra pirmasis rinkinio „2040-iesiems“ (*To 2040* (2024), Pulitzerio nominacija) eilėraštis, *Poem* už-baigia rinkinį „Pabėgimas“ (*Runaway*, 2020), o *[To] The Last [Be] Human* (iš „Pabėgimo“) suteikė pa-vadinimą 2022 m. išleistai rinktinei, imtinai sudary-tai iš keturių poezijos knygų („Lūžis“ (*Sea Change*, 2008), „Vieta“ (*Place*, 2012), „Susilaikymas“ (*Fast*, 2017) ir „Pabėgimas“). Pasakytina, kad Graham poezija visada pasižymėjo tarpasmeninės komu-nikacijos mezgimu su skaitytoju ir anžambemano, arba perkėlimo (sąmoningo sintaksinių ryšių ar net paskiro žodžio skaidymo eilučių nukėlimais), poe-tine technika.

Tai pirma Jorie Graham poezijos publikacija lie-tuviškai.

Eilėraštis

Žemė tarė,
prisimink mane.
Nepaleisk,
žemė tarė,

vieną dieną
tarė, kai
klausiausi
netyčia, aš

išgirdau, pajutau
kaip temperatūrą,
pakuždom buvo
tarta: kurk ryt-

dieną, taisyk, kas iš-
tiko, tu nesi
laisvas, ne kažin
kur kažkas

vyksta, laikas ne kaupinas,
laikas nevēluoja, yra,
ko tuštumai reikia,
kaip tuštumos

reikia tau, nuo
šviesos ji vis traukias
ir traukias, nors visa
kas yra čia,

faktas kas
dieną – paukštis,
kurs iškreipia
tobulumo arit-

metiką, lanku
vis praskriedamas
vakaro gaise įsi-
galėjusiam vėjyje be

klaidų... tavo a-
bejingumas – tavo
grožio pamatas,
kartoja protas visą

laiką – aš girdžiu –
girdžiu tai visur
kur. Prisimink,
žemė tarė,

mane. Aš esu
žemė, sakė ji. Prisi-
mink mane.

Žmogui [iš paskutiniųjų]

Šiandien aš gaunu nurodymus.
Gaunu juos iš kažin ko švento.
Aukšto padaro lizde.
Proskynoje.

Šiek tiek baimės, jokios atminties, visokeriopas dairymasis
ženklų. Mes nežinome,
ar tai kelias pirmyn, ar
atgal. O tu? Ar tai šimtas metrų, ar milijonas metrų. Nedidukas
spygliuotis, atrodo, juokiasi.
Vėjas būtų malonus, bet
drebam tik mes.
Klausyki, tau sako. Atsipalaiduok. Bus viskas
gerai. Neblogai bus. Duokš ranką. Ką čia man
duodi, kur tavo rankos, ką čia
spaut? Tai, ko prašau, nesudaryta
iš žodžių. Ne. Ne iš duomenų
sudaryta. Ne.
Ei, atsiverskim žemėlapi.

Panaršykime. Šičia badas, štai čia
kelias vingiuoja, štai čia, jei atmintis neapgauna, susirūpinę
keliu traukiančiųjų
veidai. Pats kelias rangosi tarsi
įniršus lava. Vienas iš mūsų grįžo iš kažkur kitur...
Aliaska, tėvas miršta iš pasiutimo, klykdamas
paslikas, neišgelbėtas
niekieno.

Mes kaupini mirėsių, susvilusių paparčių
spirgesio, kasdien vėl išeidami į saulės perteklių
perniek. Buvau žmogus. Būčiau norėjęs pakalbėt
apie tai. Bet ne dabar. Dabar
komplikuočiau. Jokių kitų priešų neturiu, tiktai dieną. Kraštai
įkaista ir
lieka

karšti. Šešėlį aptikti sunku, o jo gijos
lyg slepiami daviniai. Temperatūra nukrenta tiktai
vos vos, ir tai
viskas, plaučiai gniaužias lyg kumščiai, savo vardą, kai ištarti
garsiai bandai, kone plėši
nuo savęs. Vaisiai vos užsimezgę lyg liepsnos
užgęsta. Kažkas rado lemputę toj vietoj, kur dar būta
velėnos. Ji atrodo gyvesnė nei mūsų
prisiminimuose. Vaizduojamės, kaip
atrodytų ji
įziebta. Šviesos virpčiojimas kursto vaizduotę. Niekad nesam
tikri, kokia ta atmintis, saldi, deginanti, milžiniška, tyli –
ilgalaikis trynimasis
vėjuje, atylančiame taip
retai, kad visi stabtelim, jam ap-
sireiškus.

Pameni, kuo aiškiausiai suvokei, *jog pražuvai*.
Suskamba telefonas. Pakeli
ragelį ir išgirsti
paskutiniuosius salų garsus. Murmesį, kad norime verkti
ir susitaikyti. Ir jie susitaiko. Balsas
susitaiko. Sveikinas
lyg niekur nieko. Taigi, visa kas panašu
į pasaulį, koks visada yra buvęs, koks visad buvo. Čia,
tarpledynmetinės atvangos
nuobaigoje. Žmonių laike. Taip
rodos.

Tada balsas sako, kad ne gera tai
naujiena. Nuo šiol tu vienui viena. Kad ir ką „anksčiau“ reiškė
anksčiau, dabar tai pritrinta laiko pūslė. Visa ko prie-
šaky – žaviai
dulkenančių žingsnių – jausmas dingęs.
Todėl dabar turi išsiaiškinti, kaipgi
suprasti

laiką. Savo laiką ir po to
laiką. Planetos laiką, o paskui savo
protokolus, susitarimus, gaires, laiko ribas,
lūžio taškus. Kiekvienas turi prognozę. Kiekvienas
turi šansų. Vakare pakeliui į namus sustoji
ant tilto ir apačioje
matai upės vagą
tuščią. Tavyje
srovena minutės.
Sumanymas – jas pajusti?
Kokie mūsų greičiai. Kur pabėgimas. Kiek
toli. Aš klausausi.

Miesto garsai. Duobės
mano akių, jaučiu jas. Dulkės,
visa nuklosiančios. Dangus, kiti kurį gręš akimis
po manęs.
Ar upė vėl prisipildys.
Ar bus pasigailėta.
Ar vėl kada lis.
Kas yra „kada“? Kas yra „vėl“?
Ką turim minty, kai sakom
„gerai“? Tarkim, šis spalīs. Gilus balto oro sūkuryš.
Kiek dar tu
spalių. Ar bus dar vienas spalīs su mumis jame.
Kraujas teka mano plaštakoj, rašant šitai.
Varnos žybčioja akimis pro viršutines šakas.
Jos nelaukia.

Ar mes

jau išnykome. Kieno rankose
žemėlapis. Ar galiu
žvilgtelt. Kur mano
teisė. Ar mano istorija

patvirtinama. Ar
įtraukiau gyvūnų
atminimą. Gyvūnų
prisiminimus. Ar jie

tebėra. Ar mes

vieni. Žiūrėk
gijos
randasi. Atminties. Kieno? Žemė
panėšėjo

į ką. Ar ji ėjo
per mus. Kažkas kartoja be perstojo
ar tu čia
ar protėviai tavo

tikri ar turi
kūną ar turi
savąjį „aš“
omeny ar matai savo

rankas – ar nutraukei
giją – pamėgink pajust
kaip timpčioja kitam
gale – įsitikink sako

kad abu galai
gyvybingi kai trauki
bandydama vėl patekti
čionai. Varnas

atskrido kol
visa tai
užrašinėjau. Į-
trauk mane

rėkia jis. Jis pristraksi
arčiau žema akmenine
sienele. Ar prisimeni
neviltį ji vis

artinas sako. Žvelgiu

į jį. Neskubėk
sakau bet jis
vis tuksena
ir tuksena snapu

akmenį. Jo plunksnos
saulė. Akylai
mane stebi nes
aš tokia rami ir

spirganti. Jis mato mano

vienišumą. Užkalena
cikados. Ar tikras šis
susitikimas klausiu. Kaip senais
laikais. Varnų

kai būta. Ne
atsako šviesa. Tavęs
čia veik nėra.
Varnas seniai

nuskridęs. Jis
keliauja savo gija
dangaus keliu jau amžinai, jis
žino kaip irtis per

cikadas kurių tu negirdi
bet kurios
jau siaučia tave. Bet argi jo nėra
čia klausiu žvelgdama viršun

pro savo strofas.
Argi manęs neužkalbino
atskridęs. Argi
neįžengė čia

į aštuntą strofą... ir kurgi

jis traukia dabar
vėl išskridęs
man sakant kad varnas auksinis
man sakant kad jis pakilo ir...

nebėra, jo nebėra.

Vertė Andrius Patiomkinas

Vertimą iš dalies finansavo Lietuvos
kultūros taryba

Eilutės stalius

Marius Burokas. *Seismografas*. Eilėraščiai.
V.: Lapas, 2025. 104 p.

Ilgai savęs klausinėčiau, kodėl mintyse kilo noras parašyti apie penktąjį Mariaus Buroko eilėraščių knygą „Seismografas“. Juk recenzijų jau būta, o knyga perleista. Ar mane paskatino premijų gausa? Ar įtaką padarė penktus metus besitęsiantis karas Ukrainoje? Atsakymas paprastas – šis eilėraščių rinkinys pasižymi reta mūsų laikams tekstų kokybe. Tikiu, kad ateities lietuvių literatūros vadovėliai cituos „Seismografą“ kaip simptomišką laikmečio ženklą, knygą, atskleidžiančią karo pašonėje gyvenančiųjų jausenas ir baimes.

Vykęs jau eilėraščių rinkinio pavadinimas, grindžiantis ir visą knygos struktūrą, – seismografu vadinamas prietaisas Žemės plutos svyravimams užrašyti ir išmatuoti; žemės vibracijos užrašomos seismograma. Keturi knygos skyriai žymi žemės drebėjimo augimą – nuo mažiau nei 3,5 balo (ramaus gyvenimo vaizdų) iki 8,0 ir daugiau (karo, katastrofos nuojautų). Seismografo kaip prietaiso jautrumas padeda ne tik pagrįsti, sutaikyti ir savaip harmonizuoti du Mariaus Buroko poezijos polius – moteriškąjį (jautrų, subtilų, jutiminį) ir vyriškąjį (aktyvų, idėjinį, konceptualųjį), bet ir sukurti įtaigią žmogiško jautrumo ir skirtingų jo formų poetiką (į tai yra atkreipusi dėmesį Neringa Butnoriūtė straipsnyje „Kokybinis kūrėstis išgyvenimo krepšiui“, *Metai*, 2025, Nr. 10). Įsijautimas, įsiklausymas, įsižiūrėjimas grindžia niuansuotą aplinkos stebėjimą, kuris lieka pabrėžtinai santūrus, daiktiskas, apčiuopiamas, konkretus: „Ryto ekrane – žuvusiųjų skaičiai, griuvėsiai. [...] Veidai, monetos, šukės“ („47“, p. 83).

Įsimintinas Buroko gamtos vaizdavimas: suaktyvinti, suasmeninti kraštovaizdžiai, Vilniaus peizažai tampa dvasinio virsmo, vidinių pajautų ir transformacijų erdve. Peizažai gyvi ir gyvenami lyg „tamsa, šaltis, mirtis“ (p. 31). Erdvę brėžiančiomis gamtos detalėmis, geometrinėmis projekcijomis įvardijamos ne tik dvasinės subjekto būsenos, bet ir savotiški praregėjimai, suvokimas, kur ir kas jis yra: „kas aš čia? // klausukas. eilutė. // erdvę skiriančią kūno kablelį“ („Minneapolis, MN“, p. 17). Erdvinės projekcijos, mechanika ir spalvos („rusva, žalia ir pilka. tyliai slysta per lietuvių geltoni autobusai“, p. 17; „lokomotyvai taps garvežiais, [...] prikvėpus miestą pilkumos“, p. 21), subjekto konfigūracija jose, jutimas, „kaip kibirkščiuoja sienoj teksto laidas“ (p. 15), ženklina kūrybinio proceso artėjimą, poezijos, gimstančios kambariuose, kuriems „tinka prieblanda“ (p. 15), formavimąsi, savotišką kristalizaciją. Dažniausia spalva – pilka: „pilki vakaro viršeliai su sambrėškio priešlapiu“ (p. 23), „tuščia ir pilka jūra“ (p. 29), „sūri pilkuma“ (p. 55), „pilkas mano gedulas“ (p. 65). Dramatiškus momentus, akistatą su katastrofa išryškina raudonos spalvos akcentai: „raudonos kosulio trimitas, / košmaro kaladėlės, karštingės konstruktorius, kliedesio kortos, / imk ir džiauks; įkaitę, virpantys žaislai – nusišuksi, pranyks / it mirazas, pabirs gyvsidabrio rutuliukais“ („Uždegimas“, p. 81).

Erdviškumui būdingas tekstualumas, erdvė matuojama kalba, jos sintakse: „žuvėdros brūkšnys, valtys pauzė, žmogaus taškas. vienintelė erdvės skyryba“ („Kasmu“, p. 19). Lina Buividavičiūtė („Vidinis seismografas, preciziškai užfiksuotos būties įtampos“, *15min*, 2026.II.12) yra taikliai apčiuopusi metapoetinį, metakūrybinį lygmenį – per rašymo prizmę regimas gyvenamasis pasaulis. Nuo tekstinio pasaulio neatsiejamas ir pats subjektas: „esu eilutės stalius ir verlibro puodžius, popierinių baldų dailidė, išversto išvirkščio teksto siuvėjas“ (p. 43). Pasaulis suvokiamas kaip kalbinis, nuaustas iš balto, begalinio ritinio. Šio pasaulio audėjas – kalbantis subjektas, persmelktas namų ieškojimo, tikrųjų namų ilgesio. Šiuo požiūriu meistriškas įvadinis rinkinio eilėraštis „niekada neturėsiu...“:

niekada neturėsiu
namų kurių noriu
neįmanomi mano namai:
su liepomis už langų
į ramią aikštę
su knygomis ir paveikslais

tokius turi kiti –
anapus tikrovės

tokius
esu sau uždraudęs

negaliu jų turėti

žinau –
jei užmigsiu juose

nebe
nubusiui

(p. 9)

Tekste sutelktas didelis dramatismas akistatoje su tuo, kas neįmanoma. Skaitytoją paperka minties skaidrumas, ramus tonas, stojiška laikysena, susitaikymas. Išryškina mi ir aiškūs vertybiniai orientyrai – brangintinas menas (knygos, paveikslai), taika (išorinė, ženklinama „liepomis už langų“, ramia aikšte, ir vidinė, ateinanti sapno pavidalu). Sapnas įgyja ambivalentišką reikšmę: tai ir ieškoma absoliuti dvasinė ramybė, ir išnykimo grėsmė, sapnas-mirtis, kurios nuojauta išreiškiama žodžio skilimu („nebe / nubusiui“).

Namų vaizdins iškyla kaip saugumo, patvarumo paieška, jos garantas. Viskas laikina, tačiau namų kategorija laikinumą ištirpdo, paverčia jį savastimi, į kraują įaugusio gimtojo krašto patirtimi, kuri, nors ir būdama trapi, lieka nepajudinama. Čia esu aš, čia yra savieji, čia Vilnius ir jo gatvės. Nepritardamas Andriaus Jakučiuo pozicijai, esą dabar žmonės visur jaučiasi kaip namie, tad kokia prasmė tyrinėti ir pažinti namus, Marius Burokas prisipažįsta, kad tas nomadiškas lėkimas jam visai ne prie širdies: norėtų „keliauti į gylį, o ne į tolių“ („Giedrė Kazlauskaitė, Marius Burokas: „Rašytojai nėra pasyvi bendruomenė“, *Metai*, 2026, Nr. 3). Tą jis ir daro „Seismografe“: vietiniai (vilnietiški ar tiesiog lietuviški) kraštovaizdžiai, pažintos trajektorijos, gatvės ir geležinkelio bėgiai išgyvenami iki dugno, iki vis tos pačios gimtosios tuštumos. Pavyzdžiui, eilėraščiuose „Gruodas. Pylimo g.“ (p. 25), „Kylant į kalną...“ (p. 27). Eilėraščių pabaigoms būdingos netikėtos metamorfozės, minties vingiai. Pavyzdžiui, eilėraštis „Potvynis ir atoslūgis“ baigiamas kone siurrealistiniu jūros ir žemės ribų ištyrinimu: „gali risti valtį prie paminklo kojos“ (p. 29). Eilėraštyje „Graikija“ fiksuojamos ne turistinės įžymybės, o dvasiniai poslinkiai: „Grumdžiausi tarp žmonių vienišai. Svarsčiau muziejuose, / kas liks iš mūsų“, „Čia lengva pamiršti, pamiršti. Likti plieskiančioje dabartyje. / Paisyti tik vandens ir akmens. Paistyti šešėlyje. // Jei sielvartą galima išdegti, išdegti į delnais apgaubiamą, tuščią / indą, tai tik čia“ (p. 67). Erdvės fenomenologija tampa dvasine kategorija, padedančia prisijaukinti patirtį. Immanuelis Kantas veikale „Grynojo proto kritika“ teigia, kad erdvės sąvokos negalima kildinti iš mūsų konkrečios patirties, nes ji yra numatyta pačioje patirtyje. Remdamasis šia prielaida, jis padarė išvadą, kad erdvė, kaip ir laikas, yra vaizdinsys ar, tiksliau, „apriorinė“ mūsų jausmo forma. Mariaus Buroko eilėraščiuose subjektas formuoja objektus pasitelkdamas tam tikrą erdvinę konsteliaciją. Konkreti materija padeda organizuoti juslinę patirtį. „Seismografas“ išsiskiria preciziškai tiksliai erdvės modeliavimu – skaitant knygą, galima braižyti maršrutus ir sėdėti su žemėlapiu. Įtrauktos net koordinatės. Tačiau, kaip pažymi pats poetas jau cituotame pokalbyje su Giedre Kazlauskaitė, svarbesnė yra „psichogeografija – poetinis pasivaikščiojimas, žingsnių, judėjimo (traukiniu, autobusu, automobiliu ir kt.) ritmas [...], svarbu ir erdvės slinktis – ne kaleidoskopas, o tęstinumas, pajauti ir apmąstyti (o tai reiškia – ir aprašyti) pokyčiai, tam tikri svarbūs vietos taškai, kaip mąstymo, asmenybės ir jausmų pokyčių taškai, jie sutampa, arba viena primeina, pažadina kita“. Geografiniai ženklai Buroko poezijoje suderina tai, kas sava, ir tai, kas svetima. Svetimumo nelieka, ribos tarp skirtingų valstybių netenka prasmės, nes individus sieja dvasinis tapatumas, giluminė patirtis.

Nuo trečiojo skyriaus – „6,1–7,9“ – prasideda karo Ukrainoje motyvai. Jie kuria dramatinę įtampą, nerimo, nežinios, baimės atmosferą. Pritariu Giedrei Kazlauskaitėi – „visa, ką Burokas naujoje poezijos knygoje „Seismografas“ rašo apie karą, įtikina, nes autorius nėra vien pasyvus stebėtojas ar emociingas palaikytojas“ („Verlibro puodžius“, *Šiaurės Atėnai*, 2025.VIII.8). Karo grėsmė Buroko tekstuose išgyventa iki dugno, tai realybė, kuri artėja. Ji ypač ryški ketvirtojoje dalyje „8,0 ir daugiau“: „laiko šaknim suėmus visą šią žemę, auga ant istorijos griaučių, / šalmy, kardu ir patrankų, įtemptos medžio gyslos, kraujo / uogom prinoks jos derlius, kraujo uogom ir sviedinių švilpesiu, / sirenų gaudesiu niekada nepamiršimu. Žolė slepia sprogimų / raupus, pušys spiečiai, linksta, užstoja, ten tuštuma, ten žioji / langais išdaužyta vaikystė, nušautas mokslas, kalba išmuštais plytų dantimis, ten laikosi įsikibusi sienos penktokės Olesios / tapyta saulėgrąža“ („Černihovo vyšnia“, p. 87). Pacituotas tekstas pasižymi detalių taiklumu, gamtinės detalės iškyla kaip atsvara žmogaus sukurtam absurdui. Rašyti apie

karo destruktivumą sunku, ypač kartai, kuri karo nėra patyrusi, tačiau poeto artumas Ukrainai, tragiškiems jos įvykiams, ten gyvenantiems žmonėms neįmanoma paverčia įmanoma – kito patirtis prisijaukinama ir patiriama lyg sava. Pavyzdžiui, eilėraščiuose „Mylių mylios...“ (p. 89), „Paramedikė“ (p. 91), „Tėvas stengiasi...“ (p. 93), „...ir viduje jos buvo pilnos akių“ (p. 95) ir kt.

Netiesioginiu būdu „Seismografas“ kalba apie poezijos svarbą ir prasmę šiandieniniame pasaulyje, kuriame žmogus yra priverstas įsisąmoninti taikos, saugumo ir ramybės trapumą. Marius Burokas yra pasakęs, kad poezijos knygų prasmė ir reikalingumas yra jų beprasmybė ir nereikalingumas („Giedrė Kazlauskaitė, Marius Burokas: „Rašytojai nėra pasyvi bendruomenė“, *Metai*, 2026, Nr. 3). Šiuo požiūriu itin taiklus teksto „Pasaulis baigias...“ epigrafas – dvi pirmosios Aido Marčėno eilėraščių „ars poetika“ eilutės (iš rinkinio „Dulkės“ (1993): „Pasaulis baigias, todėl / reikia rašyti eilėraščius.“ Dar taiklesnė Buroko teksto pabaiga: „Nes ta trijulė – pasaulis, kalba ir Dievas – jau nežinia, / kas iš jų gyvas ir kiek“ (p. 69). Juntama diskusija su Aido Marčėno išsakyta poeto-kunigo idėja. Kiek ji dar aktuali šiandieniniame pasaulyje? Diskusija virsta atviru kvestionavimu kitame Buroko tekste „Tamsos klaviatūra“: „Vis dažniau noriu palikti nerašymo pėdsaką – ketinimo tylą, / neišsakymo sakinį, traškų tašką, kaip nuo pėdos ilūžusią sniego / plutą“ (p. 71). Poeto tylėjimas suvokiamas kaip kalbos, potencialaus teigimo kvintesencija. Pėdsako įvaizdis randa atgarsį Jacques'o Derrida dekonstrukcijoje: „Filosofijos paraštė“ (1972) prancūzų filosofas teigia, kad pėdsakas nėra nei buvimas, nei nebuvimas, o veikiau buvimo simuliakras, kuris išstumdo, pasislenka, nurodo atgal, neįvyksta taip, kaip sumanyta, ištrina. Derrida plėtojama pėdsako samprata leidžia užginčyti dabarties, pilnos sąmonės, to, kas yra kaip toks (kuo filosofija visada tikėjo ir kuo ji buvo pagrįsta), esmės, transcendentinės prasmės autoritetą. Karo akivaizdoje bet kokia griežtai apibrėžta prasmė tampa pėdsaku – ji bus patikrinta, perkurta, transformuota, deformuota, dekonstruota. Karo lauke iš poezijos lieka vien „kevalai, aiženos, lukštai, lupenos, džiovintos eilučių / mandragoros“ (p. 71).

„Neregėjimus“, kuriais, viena vertus, baigiamos trys pirmosios daly, kita vertus, kuriamas savotiškas tiltas, perėjimas tarp skirtingo intensyvumo skyrių, galima perskaityti kaip atskirą, vientisą ciklą, grįstą regėjimo ir akluo priešprieša. Pirmajame ciklo tekste ryškinama ugnis, žemė ir oras, antrajame ir trečiajame tekstuose vis labiau išryškėja vandens motyvas: „slenka ledynai“ (p. 56), „lašinu po raidę iš akies“ (p. 57), „teksto vanduo“ (p. 77). Vandens reikšmių laukas grindžiamas echoloto – elektroninio prietaiso, skirtu matuoti vandens gylį naudojant garso bangas, – vaizdiniu. Echolotas siunčia garso signalą į vandenį ir fiksuoja, per kiek laiko jis grįžta atgal nuo dugno. Stipriausiame eilėraščių triptiko tekste „Neregėjimai III. Echolotas“ skiemenų „nebe“ perkėlimas į kitą eilutę kuria dialogą su įvadinio rinkinio tekstu: „nebe / perskaitau“ – „nebe / nubusiui“.

Bendriausia prasme silpnėsnie tie tekstai, kuriuose atiduodama duoklė kitiems poetams, kitiems kūrėjams (pavyzdžiui, britų rašytojui Johnui Alecu Bakeriui eilėraštyje „The Peregrine“). Silpnėsnies rinkinio eilėraščių („Keli Gb pelenų“, „Kalėdos. Sentimentalus“) stinga labiau apibrėžtos ir netikėtos minties, nors tarp tekstinę ryšį stengiamasi megzti. Šiuo požiūriu įdomus ciklas „Visatai, radusiai vietą“, kuriame intertekstinis dialogas pakreipiamas kiek netikėtu rakursu – išsakomas intymus, jausmingas ryšys su žmona, kuri irgi poetė. Subjekto kalbėjimas primena šnabzdėjimą ar murmėjimą, egzistuojančius pusiaukelėje tarp žodžio ir tylos. Garsas tampa apčiuopiamas, „šviesus, minkštas it drebulės mediena“ (p. 49), jis sugeria jusles.

Mariaus Buroko „Seismografas“ – tai lietuvių, gyvenančių ant karo slenkščio, dvasios metraštis, subtiliomis detalėmis fiksuojantis laikinumo, trapumo, nesaugumo jausenas. Nuosaikus intertekstualumas, preciziškas darbas su žodžiu, detale, eilute, strofa, palyginimu, metafora tik patvirtina autorių esant eilutės stalių, verlibro puodžių, popierinių baldų dailidę.

– KAROLIS BAUBLYS –

Nereikalingų daiktų muziejus

Jaunimui skirto romano, kurį netrukus išleis leidykla „Slinktys“, ištrauka

Iškart po pamokų važiuoju pas Moterį Žiurkę. Tai bene vienintelis žmogus, su kuriuo man norisi švęsti šitą gimtadienį. Vakare užsuks draugai, o kol kas pabūsiu čia – tarp dvokiančių dūmų ir Nereikalingų daiktų muziejaus eksponatų.

– Kažkas nutiko? – klausia, kai prisėdu svetainėje ir išdėliuju ant stalo atsivežtas vaises: apelsinus, šokoladą ir kitokius skanėstus. – Atrodai lyg pabučiota į netikėtą vietą.

– Šiandien mano gimtadienis, – paaiškinu.

– Mat kaip, – suburba Moteris Žiurkė ir, žinoma, net nesiruošia pasveikinti.

Moteris Žiurkė atrodo pavargusi. Rodos, kad net atremti lazda į sieną prireikia nemažai pastangų.

– Kiek tau dabar? – klausia ji.

– Aštuoniolika.

– O varge. Užjaučiu.

– Kodėl? – klausiu nustebusi.

Moteris Žiurkė gūžteli.

– Nes gyvenimas vieną dieną neišvengiamai ima atrodyti lyg sunkus ir įkyrėjęs darbas, – sako ji. – Mano darbo valandos jau į pabaigą, tad netrukus galėsiu eiti namo – kad ir kur tie namai būtų. O štai tau darbas tik prasideda. Net iki pietų pertraukos toloka.

Nusijuokiu.

– Skamba slegiančiai. Kaip jūs tas darbo valandas ištvėrėte? – klausiu.

Moteris Žiurkė mosteli ranka, lyg gintų nuo savęs musę.

– Kad neišeičiau iš proto, kai kada pasiimdavau nuo gyvenimo išeiginę. Ką čia slėpti – kartais ir nemokamų atostogų.

– Padėdavo?

Moteris Žiurkė sukrizena.

– Kaip čia pasakius... Kai pasiimi atostogų nuo gyvenimo, kad neišprotėtum, aplinkiniai ima laikyti tave išprotėjusiu.

Nustebusi sumirksiui.

– Jūs kalbate apie psichiatrines ligonines ar kažką tokio?

Moteris Žiurkė nuduoda suirzusią ir liepia man eiti išvirti arbatos.

Netrukus grįžtu iš virtuvės su dviem garuojančiais puodeliais. Vieną pastatau priešais pypkę kemšančią Moterį Žiurkę, tada įsitaisau kitoje stalo pusėje. Ji prisideda pypkę degtuku ir kambaryje pasklinda stiprus tabako kvapas.

– Kaip tėvų reikalai? – klausia Moteris Žiurkė. – Kada čia verkšlenai dėl jų, lyg man savų bėdų būtų maža.

– Manau, kad motina įšivėlė į kažkokius keistus santykius, – sakau gūžtelėdama. – Su rašytoju.

Moteris Žiurkė supratingai palinksi.

– Menininkai... Taip, per juos vieni nemalonumai. Ten, kur kadaise buvau, pažinojau keletą menininkų. Seno kirpimo, tad dar buvo galima pakęsti. Aišku, iki tikrų vyrų buvo toli, bet tampė rąstus ne blogiau už vidutinę moterį. O dabar... – Moteris Žiurkė mosteli ranka ir nusispjauna – ar bent jau išleidžia tokį garsą. – Bohema... – iškošia paniekinamai. – Trys litrai alaus ir devyni litrai myžalo.

Nusijuokiu.

– O anksčiau koks buvo santykis? – klausiu.

Moteris Žiurkė neatsako – matyt, nutarė, kad bohemos tema išsemta.

– Išmaišyk kortas, kvaišele, – paliepia ji. – O dėl tėvų... Tėvai yra tarsi batai, kuriais vos gimusi tave apavė prieš tavo valią. Iš pradžių batai būna per dideli ir smukčioja, paskui – per maži ir spaudžia. Metas, kai tie batai puikiai tinka ir teikia pasitenkinimą, – labai trumpas.

Kortas maišančios mano rankos sustingsta.

– O ką daryti, kai tie... kai tie batai ima spausti? – klausiu.

Moteris Žiurkė gūžteli, lyg būčiau paklaususi kažko kvailio.

– Išsilaisvink, – sako ji. – Nusipirk tuos batus velniop ir vaikščiok basa.

Apmąstau jos žodžius.

– Bet tai ne taip paprasta, – sakau.

– O ar sakiau, kad paprasta? – atkerta ji, pūsdama dūmus pro nosį lyg slibinas.

Padalinu kortas ir mes imame lošti kvailį. Sumetame gal dešimt partijų, visas jas išlošia Moteris Žiurkė. Bet šį kartą ji atrodo šiek tiek išsiblaškęsi, ne taip aistringai įsitraukusi į lošimą kaip anksčiau.

– Rodos, sakoma, kad tiems, kam nesiseka kortuoti, sekasi meilėje, – sakau, kai pralošiu dešimtą kartą.

Moteris Žiurkė suprunksčia.

– Guosk save tuo, jei nori. Bet netgi dabar nuviliočiau nuo tavęs bet kokį vaikigalį.

Pagalvoju apie Kablelį šalia Moters Žiurkės ir imu juoktis.

– Kitą kartą atsivešiu vaikina, kurio troškinį kažkada valgėme, – sakau. – Galima?

Moteris Žiurkė kažkaip keistai į mane pažvelgia, tada patyli, galiausiai taria:

Kristinos Daniūnaitės ofortas

– Taip, žinoma, atsivežk. Jeigu tik nėra visiškas idiotas ir supranta skirtumą tarp būgnų tūzo ir pikų damos.

– Būtinai jam tą skirtumą paaiškinsiu, – pažadu. – Tiek, kiek pati jį suprantu. Be to, liepsiu nupirkti dovanų dezodorantą.

Moteris Žiurkė numoja ranka.

– Nebūtina. Tie chemikalai naudingi tik iš bėdos. Jei maniškis dar būtų gyvas, liepčiau praustis tik kartą per savaitę.

Man prireikia kelių sekundžių, kad suprasčiau, jog ji kalba apie savo velionį vyrą.

– Kad dvoktų? – klausiu nustebusi.

– Dvoktų... – pakartoja Moteris Žiurkė su panieka. – Visa tai, – ji mosteli galva į senosios sekcijos barą, kuriame laiko vyriškų dezodorantų kolekciją, – visa tai tik tikrojo kvapo antkapiai. Tik priminimas, kaip gali būti iš tikrųjų.

Niekada nesusimąščiau apie tai, kad mirus žmogui neįmanoma išsaugoti jo kvapo ir kad... ir kad šito gali ilgėtis. Mano galvoje ima suktis šimtai klausimų, bet nežinau, ar turiu teisę juos užduoti.

Moteris Žiurkė rūpestingai suteda kortas į malką. Jos veidas dvelkia nuovargiu, tad nutariu savo klausimus atidėti kitam kartui.

– Man jau metas, – sakau ketindama stotis. – Vakare atvažiuos draugai.

Bet Moteris Žiurkė atsikrenkščia, lyg ruoštųsi kalbai, tad lieku sėdėti.

– Nieko tau nepadovanojau, kvaišele, – sako ji.

Purtau galvą.

– Ne, ne, nieko nereikia, – sakau. – Smagiai pakalbėjome, ir šito pakanka.

Moteris Žiurkė nugina mano žodžius rankomis.

– Patylėk. Parodysiu tau vieną triuką. Tai ir bus mano dovana.

Ji paima nuo stalo vieną iš mano atvežtų apelsinų, pamėto rankoje, tada staiga užsimoja ir su didžiule jėga sviedžia mano pusėn. Instinktyviai pasilenkiu – mažiausiai norisi per savo aštuoniolikąjį gimtadienį, kad ir koks nereikšmingas jis būtų, įsitaisyti po akimi mėlynę nuo apelsino.

Bet vaisius pralekia aukštai virš mano galvos ir trenkiasi į sieną. Apstulbusi atsitiesiu ir žvelgiu į apelsino paliktą apvalią dėmę.

– Kas per... – sumurmu.

Tuo tarpu Moteris Žiurkė prasklaido visokiausius daiktus ant stalo ir suranda juodą flomasterį.

– Apibrėžk aplink tą dėmę ratą, – paliepia.

Nesuprasdama, kas vyksta, paimu flomasterį, einu prie sienos ir aplink dėmę nubrėžiu kokio pusmetrio skersmens apskritimą. Tada grįžtu prie stalo ir atsisėdu.

– Matai? – su šia didžiuliu klausimu Moteris Žiurkė ir šypsodamasi rodo į sieną.

– Ką matau? – nesuprantu aš.

– Pataikiau tiesiai į taikinį! – sako Moteris Žiurkė.

Dar kartą pažiūriu į apskritimą ant sienos su apelsino palikta dėme per vidurį ir imu juoktis.

– Kvaišele, – sako staiga surimėjusi Moteris Žiurkė, nukreipdama į mane pypkės galiuką, – dauguma žmonių gyvena būtent taip: meta apelsiną bet kur, o paskui apibrėžia ratą ir sako, kad pataikė tiesiai ten, kur norėjo. Kitas kelias – pirma nusibrėžti taikinį ir tik tada bandyti į jį pataikyti – yra sunkesnis ir ilgesnis. Bet tik tokiu atveju verta laukti šito sunkio gyvenimo pabaigos – tada jis neatrodo kaip darbas.

Apmąstau jos žodžius ir linkteliu.

– Ačiū, tai puiki dovana, – sakau nuosirdžiai.

Moteris Žiurkė atsainiai mosteli, lyg tai būtų niekniekis.

– O tą taikinį nuvalyti? – klausiu stodamasi ir rodydama į sieną.

– O kam? – nustebusi klausia Moteris Žiurkė. – Jis tau trukdo?

•

Tėtis siūlė išnuomoti sodybą ir ten pasikviesti draugus, bet atsisakiau. Neturiu tiek pažįstamų, kad reikėtų sodybos, o ką jau kalbėti apie draugus. Be to, ir tas šventimas pabrėžtinai be suaugusiųjų kažkoks komiškas. Tarsi tau duotų pirmą kartą palaikyti šautuvą, tačiau tuščią, todėl kulkomis vis tiek teks pasirūpinti pačiam.

Taigi, šventė vyksta mūsų naujuose namuose. Be Bambos ir Klaustuko, pakviečiau kelis bendraklasius ir „Salomės“ aktorius iš dramos būrelio. Be daugelio susirinkusiųjų apsiečiau. Tiesą sakant, apsiečiau be visų. Netgi be Kablelio? Turbūt. Tos jo pastangos būti kompanijos siela ir visus linksminti truputį erzina. Bet jis jau toks – visada jaučiasi už viską atsakingas.

Dorai net nežinau, kodėl apskritai sutikau švęsti. Turbūt iš pareigos pateikti dar vieną įrodymą, kad pasikeičiau ir esu visiškai normali. Juk per kelis praėjusius gimtadienius, rodos, net nesikėliau iš lovos.

Per oficialiąją dalį tėvai puikiai apdūmė visiems akis: niekas iš draugų nepastebėjo, kad kažkas šiuose namuose įskilo, kad tas įtrūkis vis plečiasi ir šakojasi, rangosi grindimis ir sienomis lyg visus mus pričiupęs voratinklis. Abu tėvai nutaisę linksmus veidus pokštavo, nešė vaises, bendravo ta erzinančia „aš vienas iš jūsų“ maniera, kuri mano draugų kažkodėl neerzina. Už rankučių, žinoma, nesilaikė, bet to, kad slegia vienas kitą vien savo buvimu netoliese, nesijautė. Pasistengė iš peties.

Po torto ir kavos tėtis su mama diskretiškai pasišalina į antrą aukštą, išsivesdami ir brolių. Mano draugai, rodos, mėgsta mano tėvus ar net jų pavydi. Ir kadaise man tai patikdavo: geri ir patogūs tėvai, kurie tikrai niekada nepadarys gėdos. Tarsi turėtum mažą mielą šuniuką ir iš anksto žinotum, kad visi nuo jo žavesio pridės į kelnes, ir tuo metu, kol jis bus myluojamas ir glostinėjamas, galėsi būti pats sau.

Tik tuomet dar nežinojau, kad už šitą patogumą reikia atsimokėti – ir pačiam būti patogiam ir nedarančiam gėdos.

Nors ne, analogija su šuniuku visiškai nevykusi. Mano atveju turbūt buvo kaip tik priešingai: keistas nerangus šuniukas ir mieli puikūs šeimininkai, bandantys pašnekovams paaiškinti, dėl kokių mįslingų priežasčių laiko namuose tokį neįprastą gyvį, besistengiantys savo žavesiu nukreipti dėmesį į save, kad kiti pernelyg įdėmiai neapžiūrėtų šuniuko ir nepaklaustų, ar jis tikrai nepasiutęs.

O dabar man aštuoniolika ir manęs ginti turbūt nebereikia. Dabar teks pačiai pateisinti savo egzistavimą.

Pamenu, kaip darželyje ką nors iškrėtus ir bandant pasiteisinti tuo, kad tai darė visi, viena auklytė sakydavo: „O jeigu visi šoks pro langą, tu irgi šoksi?“

Klausimas teisingas, bet tik su viena išlyga: jei iš anksto sutariame, kad šokti pro langą yra blogas sprendimas.

Staiga prisimenu praeitą gimtadienį ir susimąstau: jei nebūčiau sutikusi eiti į kompromisą, jei nebūčiau sutikusi apsimesti, kad pasikeičiau, ir būčiau likusi tūnoti namie – kiek toli būtų ėję mano tėvai, norėdami man „padėti“?

Kaip ten sakė Moteris Žiurkė? Jei nenorėdamas išprotėti nutari pasiimti atostogų nuo gyvenimo, kiti kaip tik ima tave laikyti bepročiu?

Čia turbūt ir slypi didžioji dilema.

Jeigu visi verks, negi ir tu verkši?

Bet: jeigu visi juoksis, negi tu nesijuoksi?

Ką gi, bene svarbiausia pamoka sulaukus aštuoniolikos: neverk su visais, bet su visais juokis.

Bet šiandien mano gimtadienis, ir aš galiu būti tokia, kokia noriu.

•

Nusipraususi užlipu į antrą aukštą. Tėvo miegamasis ir brolio kambarys jau skendi tamsoje, o iš mamos „kabine-to“ dar sklinda šviesa. Turbūt rašo.

Savo kambaryje truputį praveriu langą, kad šviežias oras pravėdintų galvą. Lauke tylu ir ramu, visi miega, lyg tai būtų pati paprasčiausia diena. Nors tai ir yra pati paprasčiausia diena, kuri pagaliau eina į pabaigą.

Vienos iš tų už lango krintančių snaigių gimtadienis. Kam tai rūpi?

Nemiegu tik aš ir motina. Gal užėti? Pastaruju metu ji dažnai nervinga, paraudusiomis akimis, o kartais kaip tik visa švytinti ir lyg apdujusi. Nuotaikų kaita beveik kaip mano.

Bet ne, būtų kvaila. Ką aš jai sakyčiau? Ir apskritai nekėliau pas ją kojos nuo pat... Nuo seniai.

Ir vis dėlto. Tyliai pabeldžiu į duris. Nulenkiu rankeną ir nelaukusi kvietimo žengiu į vidų.

Mama sėdi prie kompiuterio, kažką rašo telefone ir šypsosi. Seniai nemačiau, kad ji taip šypsotųsi. O gal ir apskritai niekada nemačiau. Ar ji taip šypsodavosi, kai jai kadaise rašydavo tėtis?

Artimieji ryšiai: ir iš toli, ir iš giliai

Arti ir toli. Arti ar toli.

Konkrečių, ypač mažų, daiktų ieškome artumoje, aplinkui. Kur trumparegio akiniai? Greičiausiai arti, jei kur nepalikti ar nepamesti. Abstraktieji, ypač dvasiniai ar vertybiniai, dalykai toli, giliai. Kai ieškai prasmės ar vilties. Arba Dievo. Tik prieveiksmiai, o veda filosofijos linkui. *Arti* – būdo prieveiksmis, senas, indoeuropiečių prokalbės žodis. Pirminė reikšmė – iš daiktų ar elementų vietos erdvėje, koks nors jungimas, glaudimas, glaudinimas. Šaknis *ar-* jungimo prasmės, panašiai kaip lietuvių *ir*. Latvių *ar* – *su*. Gal ir *ars*, *menas*, iš savitų sujungimų, suartinimų, netgi metafora – netikėtos jungtys.

Netikėtų suartėjimų ir lyg kokių atodangų blyksniai šią vasarą.

XXV prigimtinių kultūros seminaras (Juodonys, 2026 m. birželio 30–liepos 2 d.); seminarinis pokalbis apie prigimtinius artimųjų ryšius.

Donato Katkaus refleksija apie Felikso Bajoro moderniąją muziką „Šiaurės Atėnuose“, paskutiniame birželio numeryje: archajinių, tarminių ritmų, intonacijų proformos lemia šio kompozitoriaus kūrybos ypatumą, tiksliausiai perteiktą Giedrės Kaukaitės.

Ir – svarbiausia – Moksleivių dainų šventė, pirmosiomis liepos dienomis persmėlkusi Vilnių. Ansamblių vakaras, šokių. Dainų diena, uždariusi Valstybės šventę „Tautiška giesmė“ ir Vingio parke buvusiems ar kitais būdais dalyvavusiems atvėrusi dvasinio atvirumo erdvę.

Kas iš tiesų vyko tame tarsi vasaros galių (karščių, lietu, audrų) į matomą, girdimą paviršių iškeltame prasmių sąskambyje? Kodėl taip aiškiai ir įsakmiai buvome tarsi gręžiami patys į save? Ir jauni Dainų šventės veidai, švytintys džiaugsmu ir pasitikėjimu (čia mūsų namai, esu, esame namuose) tą atsigręžimą į save patikimai liudijo. Ir lietus mūsų – čia Lietuva, čia lietūs... Šokti ir nepaslysti. Dainuoti ir nenuklysti.

Neišklysti iš pagrindinio kelio ir Šventę vertinant. Kai norime džiaugtis, randame ir kuo. Ak, pačiu laiku ta jauna Dainų šventė, tas kažkuo ypatingu užpildytas ir tarsi perpildytas Vilnius...

Iš kur tie balsai, kuriuos girdime savyje, aidintys, ataidantys, iš kur tas *aidesys*, baigiantis XX amžiui (1988 metais, kai Lietuva stovėjo ant didžiųjų permainų slenkščio) ištartas Aido Marčėno, lyg kokia *propoezija*, *proforma* – tas paslaptingas intonavimas, kupinas prasmių, susidarė tarp dosniai duodančių ir atvira širdimi imančių, tarp užmaršties ir atminties, jei tik ir iš nuojautos. Jau metafora, bet dar ir sąvoka – tas *aidesys*, tas *aidas*, tie aidėjimo garsai. Jei ir šiurpūs, tai ir šiurpiei gražūs. Maloningi. Turėjome suklusti, kai Aidas Marčėnas, jaunas ir azartiškas, ištare „leliumai“. Ištare lyg sielos *ištikimą* (klausantis savo kartos dainų, *ūmai kodėl gerkle užspaudė kažkoks nesuprantamas leliumai...*). Vėliau juo tarsi atsiduso: „dunojėli leliumai“. Senas, gal ir seniausias kalendorinių lietuvių giesmių priegiesmis modernaus poeto sąmonėje ėmė veikti kaip sąmoninis dvasinis impulsas. Folklore (lyg gintaro lašo pušų sakuose) išlikusio ženklo neverta nei kartoti, nei kopijuoti, tik perimtas dvasinės energijos, jis *persirašo*, *persikuria*, *prasitęsia*. Klausia, budina. Rimvydas Stankevičius vieną savo poezijos knygų atvėrė klausimu: „Kokia yra kiekvieno mūsų sielos alcheminė formulė?“ Yra, yra ta formulė, jei ir nelengvai apčiuopiama, – susidaro ir keičiasi: iš to, ką imi ir ką atiduodi. Donaldso Kajoko frazė, ištarta lyg ir tarp kitko, telefonu: *Poezija yra tai, ką kažkur kažkada jau esi girdėjęs. Gal ir ne iš žmogaus – gal iš medžių ar paukščių...* „Paukščių puotą“ girdžiu Moksleivių dainų šventėje, girdžiu muziką, žodžius. Girdžiu poetus, Justiną Marcinkevičių, jei ir tik eilutę, bet atpažįstamą, tą nuolatinį gamtos atsiliepiamą sieloje, sielos glaudimąsi prie medžio, žolės, tą *žalio* dominantę, bet ir ją persmėlkiančią rudens gėlę: *ant vasaros kaklo šermukšniai jau noksta...* Justinas Marcinkevičius yra arti tradicinės lietuvių pasaulėvokos ašies, užtat ir nelaisvu laiku jo kūryba buvo atpažįstama kaip savasties balsas, garsėnis tais momentais, kai ir susitelkiama į dainą ar giesmę („Dėl tos dainos“). Prasitęsiai tai, kas yra ir pratęsta. Kaip ir paslaptįsis „leliumai“, auginanti, kelianti, sauganti galia, kurią reikia pagerbti ir giedant, savo balsais patvirtinti. Moksleivių šventė atliko ir tą būtinąjį patvirtinimo aktą.

Kartotė, kartojimasis, amžinas judėjimas – metų laikais, ratais. Ir atskiros žmogaus gyvenimu. Savo skirtį įvykdo, kas pereina visus savo ratus: gimsta ir gimdo, augina ir išveda (leidžia išeiti). Gervė, *lek gervė*, įstabioji daina, labiausiai žemaičių, juk jų ir tas *lėkti*, skubiniai, lyg kokiai galiai genant, *skriste skristi*.

Gražus, tinkamas Moksleivių dainų šventės įsukimas: *laiku, ratu, kartu*. Pagerbtas Kristijonas Donelaitis, atvėręs keturnytį gamtos ir kalbos *ratą*, lietuvišką ir europietišką. Kaip prasitęsė Čiurlionis – „Karalių pasaka“ – talentingosios Anželikos Cholinės šokio vaizdinioje. Pasaulyje garsėjanti vinilo plokštelė „Back to Nature“, Čiurlionį diriguoja Mirga Gražinytė-Tyla, išleista prestižinės įrašų kompanijos „Deutsche Grammophon“, pasauliui skamba

ir Romualdo Gražinio „Sutartinė“. Skamba, vadinasi, yra. Ir Šventėje, kurioje Romualdas Gražinis negalėjo nebūti. Senosios mūsų dainos, išgirstos Čiurlionio, „paleistos į liustelį“, prigimtinėi kultūrai suteikė gaivinančios galios, *Bangos* galios.

Jau mąstant apie prigimtinius ryšius, santykius, apie ir naujais būdais atgyjančias *proformas*, prasitęsimus, jau pirmąjį šventės vakarą (ansamblinės programos) išgirsti *leliumai*, *leliumoj* ir prisiminti savo šimtmetį peržengusios archeologės Ramutės Rimantienės kelią į senąjį lietuvių pasaulį, prasidėjusį nuo sutartinių priegiesmių, tad ir *leliumai* tyrimo. Senojoje (arba prigimtinėje) kultūroje nėra nieko, kas nebūtų tikslinga, tad ir prasminga, nebūtų padėję išlikti, ištvirti, išgyventi, ypač vaikams. Todėl ir sutartinių priegiesmiai yra prasmingi. *Priegiesmiai*, ne priedainiai. Ne dainose, o *giesmėse*, ritualinėse, apeiginėse, išliko tie nebesuprantami, bet prasmingi kalbiniai ir muzikiniai ženklai, turėję žadinti, auginti, kelti, skatinti gyvybę. Kaip ir šokiai, ritualiniai žaidimai, gyvi ir Moksleivių šventėje, per amžių augino, kėlė jauną energiją, žiūrinius, girdinius skatino į ją atsilipti, *džiaugtis*. *Leliumai* savo ypatingu garsiniu darnumu lietuvių sieloje sėjo ir ilgesio, liūdesio, melancholijos sėklą, patirtą iš gamtos, iš prigimtinio kraštovaizdžio, perimtą ir vėlesnių dainų, poezijos. Kurtą ir *tolijų* vaizdais (kad ir Algimanto Kunčiaus). *Tolis*, *tolumos* yra ir prasmės linijos, kurios žmogiškąjį trumpalaikiškumą perkelia į amžinybę, į mitinį laiką, įgilina. Guodžia, tad ir saugo.

Moksleivių dainų šventės ansambliaivimais, dainavimais, muzikavimais, seniausi muzikos instrumentai, *mediniai garsai*, kuriuos taip jautriai juto Bronius Kutavičius. Ir įstabūs šokiai, daug judesių, sportiškumo, netgi akrobatikos, daug spalvų, jų mirgėjimo, plastėjimo. Atnaujintos, papildytos tautinių drabužių spalvos: graži mėlyna, netikėta – *lelijinė*, pritraukianti akis. Vykusios tautinio kostiumo stilizacijos. Šokis visad jaunas, šokiui reikia jauno kūno, jauno džiaugsmo. Ir *leliumai*, *leliumoj* archaika jauno, ritmingo šokio buvo gražiai perkeičiama, papildoma. Toks paprastas yra (ar gali būti) archajinio ir moderniojo prado ryšys.

Arūnas Sverdiolas tuo lyg suintensyvėjusiu laiku vykusiame „Santaros–Šviesos“ renginyje filosofškai, įtikinamai kalbėjo apie dabartinės kultūros architektoniką, pasigedamas jos svarbiausio principo: sąrangos, kuri kyla laimėjama ir keldama. Moksleivių šventėje buvo galima justį tą kėlimo judesį, juk ir chorai „šoko“, kėlimas veikė ir kaip dalyvių tarpusavio susiklausymas, palaikymas, žalio, žalumo akcentai. Viršus, viršūnė – Čiurlionis, jo *pasakiškumas*. Ir virš visko budinti, gražiai įvaizdinta saulė, pradėjusi kelią nuo žemiausio taško, bet ir nuo *leliumai*, budinančio žmogaus dvasią.

Kaip bežvelgtume, ontologiškai svarbiausias architektonikos principas yra vertikale. Sunku neištarti ir šią vasarą Europą (pirmiausia, žinoma, Ispaniją) ištikusio stebuklo – Antoni Gaudí Šventosios Šeimos šventovės užbaigimo aukščiausiu bokštu. Tas aukštis nėra nei reikalingas, nei naudingas. Tik būtinas. Kaip lietuvių giesmei *leliumai*; prasideda pačioje pažemėje, bet kyla į aukštį, kur jau dvasia. Prasmė, kartais ir tokia nebeaiški, kad atrodo išnykusi.

Ne, gyva ir kartais pasirodanti.

Nieko, kas žmogaus pasaulio sąrangoje būtų atskirai. Jungtys, kurių nematome ar nebematome. Iš dėmesį šioms jungtims perėmusios Moksleivių šventės dar pabandyti grįžti į Prigimtinių kultūros seminarą, jau dvidešimt penktąjį. Ir tik į mažą jo dalį, visumos nebandant (ir negalint) aprėpti. Viena iš seminaro stotelių: „Artimųjų ryšiai. Viktoriją Daujotytę kalbina Giedrė Šmitienė ir Kristina Chlastauskienė“. Stengiuosi nenutolti nuo to, kas vyko seminare-pokalbyje, bet jaučiu, kad jo turinį veikia, gal net pildo Moksleivių šventės įspūdžiai. Rengdamasi seminarui, bandžiau pergaltoti, kas pokalbiui galėtų būti lyg kokie atspirties taškai, apie kuriuos galėčiau pasakyti. Bet supratau, kad pokalbininkės, ypač doktorantė Kristina, turi atskirų (ir mokslinių) rūpesčių. Ryžausi leisti į juos. Pabandysiu vieną kitą pokalbio fragmentą atskleisti ir praskleisti, abejodama, kiek galiu būti patikima kaip antropologinių žinių teikėja. Gal labiau tik kaip liudininkė, tebejungianti savyje prigimtinių kultūros patirtį ir jos svarbą. Priminsiu ir man visad svarbią Žemaitę – ne tik autoetnografe, bet ir autoantropologe: jos laišškai, ypač Povilui Višinskiui, jos etnografiniai rašiniai ir autobiografija galėtų būti skaitomi ir antropologiškai.

Kalbintojų, pasirinkusių antropologinės žiūros kelią, tad ir būvimą artumos akiratyje, pasiūlyta kalbėjimo si preambulė: „Norėtusi eiti ne tiek bendrų, filosofinių svarstymų kryptimi, kiek mąstyti antropologiškai, kaip ir kokie ryšiai yra palaikomi čia susiklosčiusioje kultūroje, kaip jie veikia susiformavusiuose papročiuose ir įpročiuose. Norėtusi laikytis arčiau to, kas Jūsų matyta, justa, įsiminta, kas yra patraukę dėmesį, *pastebėta gyvenant*.“

Skaitant mano tekstus, klausantis joms susidaręs įspūdis, kad turiu ir atskiros antropologinės patirties, kas bent

iš dalies ir reikštų matymą – girdėjamą iš arti, ankstyvuosius bendro gyvenimo suvokimus, vėliau perėjusius ir į kitus mąstymo horizontus.

Taip, galima tokia pradžia, toks išeities taškas. Bet nesu antropologė specialesne prasme, į joki bendrai patirto gyvenimo reiškinį ar tik momentą atskirai nesigilinau, negalvoju, kad prie jo grįšiu ar bandysiu apmąstyti.

Toks papildymas: *to* Jūsų pasakymo, o mano paryškinto *pastebėta gyvenant* teturiu nedaug, 1963 metais įstojau į Vilniaus universitetą ir likau Vilniuje, toli nuo tiesioginių prigimtinių kultūros patirčių. Prigimtoji kultūra gyva ir gyvybinga *gyvenant kartu* – šeimoje, giminėje, bendruomenėje, kai visi sutartiniai dalykai veikia *savaime*, kai *su-siklausoma* ir tarsi atskirai nei klausiant, nei klausantis, kas sakoma ar bus pasakyta. Tiesiog aišku, kas darytina, kas sakytina, kas ir kaip. Jei kas ruošiasi grūdus pilti į maišą, reikia jį palaikyti. Jei pilnas, užrišti. Jei ugnis užkurta, reikia ją prižiūrėti. Jei kibirai tušti, atnešti vandens. Jei karvė mūroja, pagirdyti. Mažesnę pakelti. Silpnesnę palaikyti. Šventę švęsti. Švenčiant žinoti, kaip elgtis, ką kalbėti. Dar mažos (turbūt pirmaklasės) buvimas šermenyse, jau išlydint iš namų. Privažiavo plačios, žemos rogės, prikimštos šiaudų, gražiai aptiesta, parengta – karstui ir patiems artimiausiems. Priėjo dviese, prikėlė keturias eglaites. Dar vienos rogės su sėdynėmis, taip pat aptiestos gūniomis, į tas roges susės giedoriai. Pagiedojo. Pasimeldė, atsisveikino. Kažkas uždengė dangtį. Pakilo keturi vyrai, minutę pastovėjo prie karsto, išneš iš namų, dar pastatys minutei kieme, įneš į bažnyčią, įleis į duobę. Moterys, rengiančios velionio motiną, aprišančios stora languota skepeta, žino, kad jai šalta, kad krečia drebulys. Kažkuri iš artimesnių, bet ne iš artimųjų, užgesino, surinko žvakes, susmeigs ant kapo, bandys uždegti. Kaip jie viską žino, tyliai galvoju, žino, ką ir kaip daryti. Kaip giedoti ir kur įsiterpti su malda. Kada atsisveikinti, kaip kieme sustoti, svarbu ir nusifotografuoti, jei tik yra tokia galimybė, kaip visą laiką matyti tuos, kuriems šią akimirą sunkiausia. Neužmiršti šuns, neišlendančio iš būdos. Bent vandens į indelį įpilti, kaulą pamesti. Ir ar man taip pat reikės visko išmokti, galvoju. Reikėjo, bet neišmokau. Nebegyvenau to prigimtinio gyvenimo, kuriame daug sunkaus ir būtino, bet ir tarsi *savaime*, „jaugančio į kraują“. Jau buvau užmiršusi tą frazeologinę šaknį, o atsiminiau. Prigimtinių kultūros namai yra prigimtinė kalba, jei ir vadinama tarne. Daina, bet pirmiau ir visuotiniaus giesmė, juk taip pat kalba, kalbėjimo būdas. Gerai, kad kalbėdami apie savo valstybės himną prisimename Vinco Kudirkos duotą, tad neatimamą jo vardą – „Tautiška giesmė“.

Tolau nuo prigimtųjų dalykų, o jie į mane artėjo – ir kitais keliais, dargi *aplinkkeliais*, kitais būdais. Per tautosakos studijas, veikusias profesoriaus Donato Saukos autoritetu, – jo per tautosakos paskaitą mums, pirmakursiams, padainuota žemaičių „Lek gervi“ liko man šios dainos skambėjimo pavyzdžiu. Išgirdau moksleivių dainuojamą ir lyg atsekiau seną gervės taką. Buvau ne sykį ją dar namuose girdėjusi, bet dėstytojo dainuojama universitete sena daina buvo kažkas kita – svarbiau, autoritetingiau. Gal panašiai kaip Simono Daukanto atėjimas į Vilniaus universitetą. Tvirtino ekspedicijos, iš kurių reikšmingiausia – lietuvių salose Baltarusijoje, Gervėčiuose, Rimdžiunuose, Giriose. Iki šiol prisimenu ryškiausius ten sutiktų žmonių veidus, epizodus, išnyra iš atminties koks *pagiedz giesmely, duosiu avely...* Per „Ramuvą“ dar tas prigimtinių patirčių nužymėtas, tad atpažįstamas kelias.

Jauni humanitarai, dargi miestiečiai, prieš porą dešimtmečių įkūrė tik jų rūpesčiu ir veikiantį Prigimtinių kultūros institutą, kurio jau dvidešimt penktasis seminaras ir mane grąžino prie jau nutolusių dalykų, suintensyvino atmintį. Išsiplėtė interesai, ypač bendrųjų žmogaus klausimų, egzistencinių problemų svarstybos, sustiprino tą kloadą, kuris antropologams atrodo per bendras, pernelyg filosofinis. Bet žodis baigiasi žodžiu, judesys judesiu, jei nesiformuoja *pratakos*, *pratšos*, *perėjimai* į bendrąją žmogaus problematiką, jei prigimtinė kultūra užsidaro savyje, tai kas iš visų jos tyrimų, kokia viso to prasmė. Kaimo, sodybos, gamtos formuota prigimtinė kultūra turi būti pasigendama ir miesto, jaunų, išsilavinusių žmonių. Mano supratimu, tai ir vyksta. Dabar gal ir pastebimiau negu prieš koki dešimtmetį. Pastebimai atnaujinama dainavimo tradicija. Prigimtinė kultūra atsiliepia ir mieste, daugiabutyje. Kaimo, sodybų augintiniai turi ir kitos patirties, joje daugiau to, kas nėra tik žmogaus, daugiau bendrumo su gyvuoju (gyvulių, gyvūnų, paukščių, augalų, medžių...) pasauliu, arčiau *pirminiai žodžiai* ir *pirminiai daiktai*. Bet toliau nuo jų profesionalusis menas, mokslas, etiketas. Bet tai, kas *toliau* (kad ir universitetai), siekiami ir pasiekiami ir iš prigimtinių kultūros. Vadinasi, ir antropologiškai tiriant bei mąstant turi būti ir kilimo (vertikalės), ir plėtimosi (horizontalės) kryptys, jungčių radimasis. Turi būti *prataky*. Takas juk išeina į kitą taką, kelią, vieškelį.

Artimųjų ryšiai ištarti programinėje pokalbio turinio apibrėžtyje. Tad kiek atskiriau apie juos. Ryšiai, kaip ko nors su(si)rišimas, su(si)saistymas, yra universalūs. Ry-

šius palaiko ne tik žmonės, bet ir gyvūnai, manoma, kad ir augalai, medžiai. Socialiniai ryšiai tiesiogine prasme būdingi tik žmonėms. Ir prigimtinės kultūros pamatas yra socialinis. Pirminės, pačios ankstyvosios kultūros formos yra *būtiniosios*, padedančios apsisaugoti (ir nuo blogio), apsiginti (nuo žvėrių ar svetimų, blogais kėslais įtariamų žmonių). Pirminę kultūrą telkia *išgyvenimo*, išlikimo, gyvybės ir prisitęsimo instinktai. Tvariausios ir yra pirminės, kasdienės kultūros formos (ugnies, vandens, duonos sauga). Bet palengva aukštesnį prigimtinių dalykų skritulį ima gaubti grožio jutimai: būtent jutimai, susiję su ištarmu lengvumu, malonumu, su dainavimo smagumu; kaip ir šaukšto ar grėbliakočio dailumu, gludnumu.

Bendruomenė ir yra ryšiai, žmonės, jungiami saitų, ryšių. Įsipareigojimų. Esame socialinės būtybės ir to nežinodami ar dar nežinodami. Ryšiai, jei ir tik dvasiniai, nematerialūs, įgyja formų, kurios veikia ir akivaizdžiai – ir kaip ritualai, santykius įprasminantys. Ritualai yra ir elgsenos praktika, etiketai. Vaikystėje prisimenu tėvų prisakymus *sveikintis*, žinoti, kaip tai dera daryti. Labą rytą, labą dieną, labą vakarą, sudievu, ne, nebuvo priimtas *vi-so gero*, tik mokykloje. Lankant mirusius derėjo sakyti: *Garbė Jėzui Kristui*. Ir į mano ploną balselį buvo atsakoma visu rimtumu: *Per amžius amen*. Ir toks orus mažo įvesdinimas į bendruomenę. Iš tavęs reikalauja, bet ir tu, teisingai elgdamasi, reikalauji oraus atsakymo, lyg kokio pagerbimo.

Klausimas apie ribas, ribines situacijas.

Yra kasdienės kultūros formos ir yra skaudžių, ribinių patiričių. Egzistencijos filosofija atvėrė ribas ir ribines situacijas mąstymui, permąstymui. Manychiau, kad antropologijai palankesnė yra kasdienybė – tai, kas atsiskleidžia gyvenimo tėkmėje, savaimybėje, kas kartojasi ir turi trukmę. Kad pakaktų laiko įsižiūrėjimui, įsiklausymui. Ribinė situacija trumpa, žybsnis, akimirka. Ribinėje situacijoje gal ir neįmanoma ilgiau išbūti. Egzistenciniai (ir ribiniai) dalykai įtempti, aštrūs. Ribiniai dalykai labiau tinkami literatūrai nei tyrimams.

Klausimas apie *proformas*, kaip jos veikia prigimtinėje kultūroje.

Proformas artimos archetipams, simboliams. Kas pasaulio įvairume kartojasi ir kas atpažįstamas kaip jau buvęs, sutiktas. Sakysime, sėkla. Troba, namas. Arvydo Šliogerio „Senelio archetektūra“ („Kasdienybės metafizika“), senelio gryčia (gr. *arche* – pradžia, principas, *tek-tūra* – statybos menas) – pradžios statinys. Yra jungčių tarp trobos ir Gaudį sakralinių statinių; pamatai, sienos, langai, stogas. Žiūrėjimas į ugnį ar į vandenį, jei veiksmas, taip pat archetipiška, *proformiška*. Proformiški (archetipiški) yra ir senieji priegiesmiai.

Sodyba, išaugusi iš kokios užuoglaudos, mano supratimu, yra svarbiausia prigimtinės kultūros forma. Ir kartu buvimo bei veikimo vieta, būdas. Tad ir prigimtinės kultūros formavimosi ir išlikimo vieta.

Jaučiu, kad ir į Juodonis, į Prigimtinės kultūros seminara dalis žmonių yra atvažiavę iš savo vasaros (o gal jau ir nuolatinų) sodybų. Ir į įsigytas sodybas ima rinktis senieji daiktai (koks medinis grėblys juk gali praversti). O kur seni daiktai, ten ir senos kultūros pėdsakas. Kuo daugiau tų pėdsakų atpažįstame, tuo labiau ir naujose vietose įsigyvename.

Klausimas apie autobiografinius tekstus: „Autobiografiją imate rašyti pasakodama apie motiną. Kiek tame atsitiktinumo, motinos apmąstymo laiko ar vis tik manytumėte, kad motinos mummyse yra tiek daug, kad, prisimindami ją, prisimename save?“

Gal ne tiek apskritai save, kiek savo pradžią. Iš savo artimųjų, kai girdėdavau kokių jų pasipasakojimą, tai jame vis ir apie motiną kas būdavo. Tėvų dalyvavimas prigimtinėje kultūroje svarbesnis ir ilgesnio laiko negu moderniojoje kultūroje, kur žmogus jaučiasi daug atskiresnis, labiau pats iš savęs.

Pirminiuose patyrimuose, labiausiai vaiko, natūralu save sieti su tėvais, lyg žinotum savo pradžią, ypač su

motina, juk ir juntamai kūnas iš kūno, bambagyslės ženklas. Mama vis prisimindavo, kad mano bambagyslė ilgai negijo, bet gal tik atrodo, kad kažkas (mama, babūnėlė, vyresnė mamos sesuo) vis lenkėsi prie manęs, tepė, tvars-tė, kietai vystė. Išliko – lyg kokia kūno, bet gal ne tik, žymė.

Žemaitė „Autobiografijoje“ apie savo ankstyvąjį laiką:

*Sykį kunigas mane paklausė:
– Kas tave sutvėrė?
– Mama, – atšoviau.*

Ir užduoda kunigui galvosūkį, bando kalbėti apie kūną (iš motinos kūno), bet su dūšia kebliau.

Gal čia keliais žodžiais ir apie prigimtinės kultūros žmogaus atskirumą, apie tapatybę, apie peržengtą anks-tesnį klausimą.

Bendruomenė bendrina. Bendruomenei problemos su atskirumo, individualumo siekiančiais, lyg netelpančiais į rėmus. Bet ne tik tai. Bendruomenei, sakysime, rūpi, kad nebūtų neteisėtų, ne šeimoje gimusių vaikų. Ir ne tik mo-raline, bet ir socialine prasme, kaip jie gali išgyventi, kas juos turi aprūpinti, iš kur jų dalia ar kraitis. Šią problemą jautriai pajunta literatūros klasika, ieško argumentų. Ma-rius Katiliškio novelėje „Kaitra“ – senas, jau savo kaip ir atgyvenęs, toks archetipinis baltas senelis aiškina trejų metų Petreliui, paliktam, gal jau ir bedaliui, kad yra tei-sybė sviete. „Suprantama, jog ir tavo daliai nužydi dobilo pradalgė viršaus ir subręsta rugių pėdas.“ Turi būti, kas išlygina, – bent pačias didžiausias nelygybes. Laikyčiau tokias literatūros klasikos pozicijas būtinosiomis pirmi-nės kultūros pratąsomis, papildymais.

Klausimas: „Ar sutiktumėte, kad drąsa atsiskleisti per kitą, tau artimą, yra didesnė nei pasakoti apie save? Ar galėtumėte paaiškinti šių skirtingų pasakojimo taktikų skirtumą, kaip jis susidaro? Ar esate pastebėjusi, kad kul-tūros žmonės slėptų savo tėvus ir savo sąsajas?“

Gal ir nėra čia drąsos, nes nėra pasirinkimo, kur tu, ten ir kažkas kitas ar kita. Skiriasi tik pasakojimo taktikos, gal ir etiketas – nėra gerai save kelti, reikšminti, laikyti atskiru, nepriklausomu, nelabai ir pasiseka tai padaryti. Bendruomeninės laikysenos labiau išlyginančios, fraze-ologiskai perspėjančios dėl *nosies rietimo, burbulų pū-timo, uodegos kėlimo*. Taip, esu pastebėjusi, kad kartais žmonės nenori kalbėti apie giminę, savuosius, tėvus. Kiekvienu atveju dėl kitokių priežasčių. Negerai išsiginti savųjų, kad ir nepatogių. Kažką pažeidi ar įžeidi ir savyje. Reikia atvirumo savo biografijai, kad ir nelengvai. Bet ir atvirumas turi ribas. Geriau stengtis suprasti negu arti-muosius teisti, demonstruoti savo traumas. Užteks teisėjų ir be tavęs. Ne tiek kaltinti, kiek aiškintis. Bandyti įeiti į tėvų situacijas. Kaip darė Janina Degutytė, atsakydama į mano klausimus. Giedrės Šmitienės tyrimai, ypač laiškų, atskleidė gilų poetės žmoniškumą, gebėjimą suprasti ir atleisti, globoti. Janina, nors augusi kitoje aplinkoje, jau-tė lietuvių prigimtinės kultūros artimumą, trauką. Ypač gamtos.

„Kokios yra artimųjų susitikimo formos (be vestuvių ir laidotuvių)? Kaip palaikoma tradicija susitikti?“

Visos susitikimų, bendravimų formos yra kilusios iš noro, geidimo pamatyti, pasikalbėti. Pasiilgimas, savų-jų ilgesys, kūniškai juntamas. Apsikabinti, prisiglausti. Kažkas archetipiškai vaikiško išlaikoma visuose prigim-tiniuose bendravimuose. Ir vaikai nuo mažumės kartu. „Vaikais vedina“ – lyg kokia formulė. Ir Salomėjos Nė-ries poemoje „Eglė žalčių karalienė“ archetipinis ragini-mas: „Paskubėk, Eglužėl, / Tu vaikais vedina...“

Ateiti, atvažiuoti. Ir be kokio atskiro pranešimo. Pasi-ilgti ir eiti. *Užtekti laiko, nes lyg ir nieko už tai svarbiau. „Pasiilgau ir atlėkiau, nors valandėlei“* – tas mano jau-niausios tetos pasakymas budi manyje: ne šiaip ateiti, o *atlėkti*. Lyg gervei, kuri irgi *lek*, būtinumo genama. Ir vai-kus *išved*, dar pasirodo žmonėms ir *vaikais vedina*.

Susitikti kasdieniškai, bet ir per šventes. Kviestis vie-niems kitus. Šventės, ypač vasaros atlaidai, Romualdo

Požerskio „Atlaidai“ vertingi ir antropologiškai – užfik-suoti veidai, laikysenos, nešiosena.

Ryšys ar neryšys tik individualus. Bet ir paveldėtas. Jei motina gražiai bendravo su savo seserimis, tai sutvirtina, tada ir stengtis ryšio neprarasti yra lengviau. Bendravimo tradicija labiausiai perimama.

Nuojauntą išskirčiau, sapnus, leistis į kelią, kad sužino-tum, ar kas neatsitiko, jei ką blogo sapnavai. Atvirumu skiriasi etninės lietuvių grupės. Žemaitis verčiau patylės, dzūkai gal ir lengviau su ašarom. Skiriasi moterų ir vyrų reakcijos.

Klausėjų įsiterpimas: artimuosius pažįstame ilgai, skir-tingais gyvenimo etapais, stebime jų kismą, kintame ir mes patys. Kaip išmokti būti kartu šiame nepastovume? Kaip priimti vieniems kitus ir susitaikyti su amžina tėkme?

Tam ir yra gyvenimas. Bet reikia gairių, kurių teikia ir prigimtinė kultūra. Vėl literatūra – iš Jurgio Baltrušai-čio: „Prieš kelią didį gairės žinotinos, / Tikriausiai lydi palaima motinos.“ *Palaima motinos* tiesioginėmis ir per-keltinėmis prasmėmis yra kertinė prigimtinės kultūros nuostata. Ir vėl aiškiai matyti, kad literatūros klasika ir re-miasi prigimtine kultūra, ir ją pratęsia, pakelia į kitą lygį.

Sunkiausia artimųjų ryšių dalis – vaikų rūpinimasis senais, pavargusiais, ligotais tėvais. Reikia sąmoningu-mo, pareigos jautimo. Prigimtinėje kultūroje pareiga yra svarbi. Suprasti gyvenimą kaip pareigą – mintis iš Justino Marcinkevičiaus. Prisiminė tėvą („Grįžęs iš mokyklos, radau atėjusį tėvą. Jis išrišo iš skarelės puskepalį duonos, sviesto gumulėlį, rodos, dar ir padžiūvusio sūrio galą, pa-sėdėjo kiek su manim ir pakilo namo. Pylė šaltas rudens lietus. Stovėdamas prie lango, mačiau, kaip tėvas nusiavė batus ir, gūždamasis nuo lietaus, basas nušlepsėjo šali-gatviu“). Matyti ir išlaikyti atmintyje, įsipareigoti ir tam vaizdui. Basoms tėvo kojoms per šaltą lietų.

Iš visų giminystės ryšių gryniausias, neįpareigotas, neprivalomas, laisvas, tad ir džiugesnis, meilesnis yra senelių ir anūkų ryšys. Lemties dovana, kuri negali būti atlyginama.

Bendravime, visose jo formose skatintas atsargumas, stengtis neužgauti, neliesti skaudulių, kol pats žmogus neatsiveria. Ir tai, kiek supratau, pajutau, net kai atsive-ria, kalba, pasakoja, svarbiausia išklausti, neskubėti su patarimais, pamokymais. Klausytis, būti šalia.

Sunkiau – atvira širdim džiaugtis kito džiaugsmu. Leng-viau kartu liūdėti. Bet gal ir svarbiau.

Ir klausimas apie ryšį su mirusiais. Santykis su miru-siais. Jutimas, kad jie grįžta į namus, ypač lapkritį. „Kaip tai Jūsų matyta?“

Matyta, dalyvauta atsisveikinimuose, lydėjimuose, at-minimuose. Gal ir niekuo nepapildyčiau to, kas jau sa-kyta. Gal tik gamtos svarba. Mirtis pirmiausia patiriama iš gamtos, gamta liudija ir mirtį, ir nemirtingumo viltį. Guodžia, ramina, moko.

Ir man, kaip ir Marcelijui Martinaičiui, įstrigęs giedojima-s, o ir sunkiųjų pokario dainų dainavimas užsimerkus, lyg ten, giliai, po užmerktais vokais plytėtų kitas pasaui-s – ir mirusiųjų, brangių, artimų, pasiilgtų. Nieko geriau apie šią unikalią būseną, kaip Martinaičio eilėraštyje „Kai sirpsta vyšnios Suvalkijoje“, gal ir dėl to „užsimerkimo“ dainuotame ir perdainuotame: „Kokia tyla gyvybėn smel-kias / kasdienio židinio ugnim! / Tokia daina, kad užsi-merkia / dainuodami – lyg mirdami!“

Grožio šūrupą kelia seniausios lietuvių dainos – visi, kas priklausome prigimtiniam pasauliui, esame tose dai-nose daug kartų gimę ir mirę – per kartų kartas, iki mūsų, dainuojančių ar besiklausančių.

Ir todėl taip jaudina ir jaunų balsais dainuojamos senos dainos.

Gal ir jie jau mato, girdi? Gal ir daugiau negu mes?

– VIKTORIJA DAUJOTYTĖ –

Mūsų kultūros architektonika

► Atkelta iš p. 4

Lietuvos vardą pasaulyje – gilios neurozės simptomas; pučiamės kaip Ezopo varlė ir tiek. Bet svarbiausia ne garsumas; tiesiog neturime didžios literatūros, pasaulinės reikšmės mokslo, menų, filosofijos kūrinių.

Lietuvių kultūrai esmiškai, egzistenciškai svarbus daly-kas yra vertimai tiesiogine ir platesne kitų kultūrų turinio perėmimo, įsisavinimo prasme⁹. Reikia plėsti jos apimtį, kad joje būtų galima kvėpuoti. Neatsitiktinai jau minėtos mažosios leidyklos leidžia beveik išimtinai vertimus. Vis dėlto jų anaip tol nepakanka ir niekad nepakaks. Kiekvie-nas, kuris iš tikro kažką veikia mokslo, meno, švietimo ar kitose srityse, supranta, kad mūsų aukštajai kultūrai būti-na dvikalbystė. Bet viešumoje vyrauja tautinių ideologų šnekos apie anglizacijos pavojų, atsparumą, tapatybės

gynimą ir išsaugojimą. Kiekvienai šiuolaikinei kultūrai yra neapsieinamai svarbi anglų kalba. Tai pasaulinė, me-tacivilizacinė kalba – net labiau, negu kadaise buvo loty-nų. Šiuolaikinės tautos yra dvikalbės. Kai aptinki jutube, sakykime, itališką ar olandišką tinklalaidę be angliškų subtitrų, negali nelaikyti jos provincializmo apraiška – apmaudžia, jeigu turinys tau įdomus.

Jeigu mūsų dabartinės kultūros sąranga yra tokia, kaip mėginau glaustai apibūdinti, vienintelis dalykas, kurį ga-lima daryti, – tai kurti nors ir labai ribotos, bet padaromos apimties precedentus. Kaip patarė Voltaire’o Kandidas, *il faut cultiver notre jardin*, „reikia dirbti savo sodą“. Tiesa, tai skamba nelabai ambicingai. Kita vertus, Nietzsche, svarstydamas apie istorijos naudą ir žalą, rašė, kad Re-nesansas buvo šimto vyrų darbas, kuris kažkam gali tapti įkvepiančiu pavyzdžiu. Kompozitorius Mindaugas Ur-baitis viename „Santaros“ suvažiavime yra sakęs: dabar gali rašyti kokią tik nori muziką – jei įdėsi ją į tinklą, visada atsiras puššintis internetinių sekėjų šen ar ten

pasaulyje, kuriems ji patiks. Na, muzikos kalba univer-sali, nereikalauja vertimo, kaip ir plastiniai menai. Tie, kas dirba su kalba, tokios privilegijos neturi. Sakyčiau, dabartinėje mūsų kultūroje tokie smulkūs sumanymai ir užmojai tarpsta tarp savaiminio žavesio bei savitiksliškumo – ir absurdo: jų niekam ar beveik niekam nereikia, bet kartais jie vis tiek sužavi vieną kitą ir paskatina jį naudo-tis tuo, kas padaryta, prisidėti arba pačiam daryti kažką panašaus.

– ARŪNAS SVERDIOLAS –

Pranešimas skaitytas „Santaros–Šviesos“ suvažiavime, vykusiame birželio 26–28 d. Alantoje.

⁹ Arūnas Sverdiolas, „Stasio Šalkauskio lietuvių kultūros projektas“, in: Stasys Šalkauskis, *Dviejų pasaulių sandūroje*, Vilnius: Valstybingumo studijų centras, 2022, p. 14–48.

Visi gražiausi dalykai prasideda ir baigiasi „bet“: Andros Neiburgos dienoraščiai (tęsinys)

Publikuojame dar vieną pluoštą latvių rašytojos Andros Neiburgos internetinio dienoraščio fragmentų. Truputį keičiasi akcentai. Ankstesniuose įrašuose dominavo verslo našta ir santykis su gyvenimo draugu rašytoju Paulu Bankovskiu, o čia vis ryškiau skleidžiasi kasdienybės poetika, buitis, kuri jai tarnauja kaip egzistencinių patirčių scena. Neiburga ne tiek fiksuoja įvykius, kiek gauda jų paliekamą pėdsaką. Šie tekstai fragmentiški, gyvenimo siužetas kar-tais tik nujaučiamas, bet įtraukia pats kalbėjimas – atviras, (savi)ironiškas, jautrus ir negailestingai tikslus. Net sun-kiausiomis akimirkomis Neiburga nepraranda gebėjimo stebėtis gyvenimu ir paversti jį literatūra.

2010

SAUSIO 4 <BLOND>

08.57 Pastarųjų trijų savaitių santrauka: nesibaigiančios šventės ir nuotykių, skanus maistas, alkoholis beveik kasdien, džiaugsmas ir linksmybės, sugrįžo 4 kg numesto svorio, pošventinė depresija, siaubas ir baimė.

SAUSIO 5 <BLOND>

17.59 Toks jausmas, kad seniai nieko nerašiau. Dienos neįtikėtinai intensyvios – štai, pavyzdžiui, geoslėptuvių žygis, kuriame buvome užvakar, atrodo, vyko prieš savaitę ar net seniau. Vakar atsisveikinome su Aleksiu [sūnus, studijuojantis Anglijoje, – *L. L.*] – tradiciškai kepėm naminę picą. Buvo liūdna. Ypač šįryt, pakeliui į oro uostą.

Man nepatinka, kad Aleksiui, regis, persidavė viena baisiai kvaila ir gyvenimą nuodijanti mano savybė – visada galvoti blogiausia, kas gali nutikti. Toks žmogus (kaip aš, o galbūt ir jis) niekada negali būti iki galo laimingas, nes visi gražiausi dalykai prasideda ir baigiasi „bet“.

[...]

SAUSIO 13 <BLOND>

22.05 Rytoj skrendam į Honkongą, kur praleisim šiek tiek ilgiau nei parą pas mano pusseserės dukrą, o paskui – į Sidnėjų, kur apsistosim pas mano pusbrolių. Namie turim būti vasario 1-ą. Nesugebu parašyti nieko daugiau.

22.52 Ai, negaliu eiti miegoti, nes rytoj reikia išvažiuoti. Be to, dar nesusikroviau lagamino – nežinau, ką imti.

Ir apskritai jau noriu grįžti.

Ne, jau noriu būti ten.

[...]

SAUSIO 23 <SKUKA>

15.43 Na, kaip jūs ten – šalāt? O mus jau visai pamiršot? Visai nebeturiu draugų? Atsirasiť tik tada, kai ateis metas dalytis auksinės kengūros kailį? [Aliuzija į posakį apie nenukauto lokio kailio dalybas – *L. L.*]

SAUSIO 31 <SKUKA>

18.44 Pagaliau vėl Honkonge, jau pakeliui į namus! Vaizdas iš 23 aukšto – per visą sieną, o aplinkiniai dangoraižiai dar aukštesni!

Kaip aš noriu namo – užsisakiau, kad pagamintų baltosios mišrainės.

[...]

VASARIO 18 <BLOND>

23.46 Nelabai turiu ką parašyti. Tiksliau – rašyti reikštų prie darbų prisidėti dar keturias darbo valandas. Bėda ne ta, kad darbų per daug, o kad jie labai įvairūs. Po kelionės prikibo virusas, kurio taip ir neišsigydžiau. Panešiojau, pasūpavau, gavau antrąsyk į tą pačią vietą. Jokių egzistencinių apmąstymų neturiu. Užtat mokausi kantrybės – jos man visą gyvenimą labiausiai trūko.

VASARIO 24 <BLOND>

20.40 Vakaru baigiantis mudu su amerikiečiu Marku įsijautėm į išgėrusių skandalistų vaidmenis: plaukus išsibalinsusiai ir išsidažiusiai nevalai pensininkei, kuri amžinai pirmam aukšte išjungia šviesas, spigindamas prožektoriumi tiesiai į akis, Markas užriko: *fuck you, bitch!*, o aš šaukiau, kad tegu susirenka šmutkes ir nešdinasi į prieglaudą, jei neišgali už bendro naudojimo elektrą susimokėt – dėl jos vieną kartą sprandą nusilaušiu, lipdama tamsoj į šeštą aukštą.

Ką, bičiuliai, šokiravau?

[...]

KOVO 3 <BLOND>

00.41 Koncertas buvo nuostabus. Nepaisant „Cėsu“ alaus reklamos ir kvailokų vaizdo intarpų, nepaisant to, kad per pertrauką operos lankytojams dalijo alų, ir to, kad Zatleras jaunesnysis sidabrinus medalius supainiojo su auksiniais. Visa tai – smulkmenos. Šimkus su Vasku, Valstybinis simfoninis su Čaikovskiu ir Baiba Skride – puikūs. Simfoninis apskritai... melancholišką valšą be dirigento sugrojo tiesiog nuostabiai... Šmīdbergo „Elegija“, sako, irgi buvo labai gera (aš pramiegojau), o Dzeničio „Postliudija. Ledas“ man labai patiko.

Bet viską nustelbė tai, kad staiga dingo Paulas.

Jau visai besibaigiant pertraukai nuėjome į tualetą (-us). Mikliai pasiusiojau ir parbėgau į salę. Net rankų nenusiplovus. Įbėgu – Paulo nėra. Sėdžiu, sėdžiu, jau gėsta šviesos, jau salės durys iki pusės užvertos, paskutiniai žiūrovai pasilenkę skuba į savo vietas – o Paulo nėra. Negaliu patikėti – dar niekada nėra buvę, kad Paulo nebūtų ten, kur jis turėtų būti. Durys užsidaro, šviesa užgėsta, radijo choras pradeda dainuoti Ešenvaldo „Legendą apie įmūrytą žmoną“, o mane apima tokia panika, kokią jaučia vaikas, pasiklydęs prekybos centre. Arba ta žmona, kurią įmūrija. Tiesiog absoliučiai fiziškai pajuntu, kad aplinkui (ne tik šalia, bet visur, į visas puses) veriasi grėsminga tuštuma – tarsi kosmose. Staiga nebelieka jokios pusiausvyros, jokios atramos, tiesiog kybau ore virš kažkokios siaubingos bedugnės. Ir kartu bijau dėl jo – kas nutiko? Galvoje kone vienu metu žaibu šmėkštelėjo trys mintys:

– pasidarė bloga, guli kabinoje ištiktas infarkto, galva praskelta;

– susimušė su kuo nors tualete, nosis kruvina, guli ant grindų prie pisuaro;

– ateiviai pagrobė (garbės žodis) – nes staiga pastebiu, kad mūsų pusėje prie parterio tarpucilio tarsi gabalas iškas-tas, tuščios kėdės, – kokie aštuoni žmonės tiesiog pradingę.

Na, po „Įmūrytos žmonos“ salės durys vėl atsivėrė ir įžengė Paulas, sutrikęs dairydamasis aplinkui. Pasirodo, išėjęs iš tualetu jis laukė manęs. Moterų WC juk visada eilės, visada viskas ilgiau. Laukia, laukia – o manęs nėra. Darbuotoja užaina į tualetą ir garsiai praneša, kad jau trečias skambutis, visus prašom išeiti, nes durys tuoj bus užrakintos. Visi išeina – manęs nėra. Taip jis ten ir stovėjo, vargšelis, laukė, kol durys iš tiesų užsidarė. Ir baiminosi, kad man kas nebūtų atsitikę. Štai tokia ta meilė.

[...]

KOVO 6 <SKUKA>

[...] 09.57 Ką aš šiandien, ne, jau vakar pastebėjau: kai mano darbo vietoje prie virtuvės stalo, kur sėdžiu su kompiuteriu, iš ryto į akis ima taip spiginti saulė, kad turiu pasislinkti į kairę, būna atėjęs pavasaris.

[...]

KOVO 10 <SKUKA>

21.41 Įeinu į miegamąjį, o katinas sau vaikšto ant užpakalinių kojų, rūko ir priekine kojele gauda miltų kandį. Vos mane pamatęs įsigudrino cigaretę paslėpti ir vėl atsi-stoti ant keturių.

KOVO 14 <SKUKA>

22.33 Jau antrą sekmadienį iš eilės jaučiuosi taip, lyg iš manęs būtų pavogtas vienas laisvadienis. Gal todėl, kad šeštadieniais einu į darbą. Bet einu juk todėl, kad man patinka ir aš noriu. Tai kodėl sekmadienio vakarai tokie liūdni? Man dabar taip reikia bent vienos dienos sau.

KOVO 15 <SKUKA>

01.14 Mūsų Neišsenkantis Džiaugsmo Šaltinis išėjo nakvoti kitur, šianakt jam su mumis ne pakeliui.

<BLOND>

01.15 Netyčia įsijungiau kažkokį sekso kanalą. Pusė velnio, netgi visai jaudina, kol nepamatai moterų veidų.

[...]

<BLOND>

14.47 Dailiai apsirengiau: naujos languotos kelnės, balta palaidinė, nauja pilka liemenė, rožinis šalikas. Gaivi tarsi pumpurėlis. Nors atrodau kaip kepeninė dešra, bet bent jau šviežia ir laiminga kepeninė dešra. Darbe visi apšalę, nes įprato mane matyti tik katino plaukais aplipu-siais pilkai juodais drabužiais.

[...]

BALANDŽIO 1

[...]

<BLOND>

18.48 Programuotojai tikrai ypatingi :) Toks be galo mielas vaikinukas dirbo prie mūsų svetainės, gerai dirbo, atsakingai ir labai kruopščiai, viskas visada laiku ir be priekaištų. Nutarėm jam ir jo draugei apmokėti nakvynę ir vakarienę. Ir ką jūs manot, įsiregistravo šįvakar, kom-pas, aišku, irgi kartu, ir jau skaišina man: gal aš vis dar viešbutyje, gal galėtų pažiūrėti, ko man tas „Google Ana-lytics“ neveikia?.. :) Eina sau! Na ir jaunimėlis!

BALANDŽIO 2 <BLOND>

09.32 Prastai miegojau, bet galvos nebeskauda. Labai gaila, kad vakar neįstengiau pasimėgauti vakaru. Manau, ir galvą išiskaudėjo todėl, kad nuo pat pradžių jaučiausi tokia negraži, sena, pavargusi ir nereikalinga. Tas jaus-mas mane persekioja visą gyvenimą, tik vis kitais pavidai-lais – kad mane tuoj demaskuos ir išvarys. Nuo to viduje sukilo įtampa, negalėjau atsipalaiduoti, todėl ėmė skau-dėti visą kairę galvos pusę, kaklą ir petį, ir net smegenis. Galiausiai išvis apėmė neapsakomas liūdesys. Tai reiškia viena: reikia mažiau galvoti apie save. Reikia apskritai pabandyti save pamiršti. Aš visada labai gerai jaučiuosi, kai pati sau tampa nematoma ir tiesiog džiaugiuosi ki-tais žmonėmis, nes žmonės (na, tie, su kuriais susitinku) man be galo patinka. Netgi turiu vieną draugę, ne iš mūsų kompanijos, kuri man tai nuolat prikiša. Aš vis pasakoju, kokie visi gražūs, o ji sako: mane gąsdina tavo apsėdimas gražiais žmonėmis, kai tu taip kalbi, jaučiuosi apgailėti-na. Bet ji, matyt, nesupranta, kokį grožį turiu galvoje. Nes mano akimis ir ji pati nepaprastai graži.

Na, o paryčiais susapnavau siaubingą sapną. Išdauztos vitrinos šuke užmušiau tris žmones (nepažįstamus): vy-rą ir dvi moteris, jauną ir pagyvenusią. Tiesa, jie norėjo nužudyti mudu su Paulu, azijietiškos išvaizdos vyras jau buvo pargriovęs Paulą ant žemės, tad lyg ir gyniausi, bet vis tiek labai nemalonu. Daug kartų dūriau. Į veidą, kaklą, krūtinę, pilvą. Nežinau, turbūt po kokius dvidešimt dūrių kiekvienam. Toks jausmas, kad reikia nueiti į bažnyčią, uždegti žvakę ir paprašyti atleidimo. Taip, gal tikrai nuei-siu, į netoliese esančią Aleksandro Neviškio bažnytelę.

BALANDŽIO 3 <BLOND>

12.36 Šįryt labai juodos mintys. Vakare reikės prisiger-ti, kad bent trumpam jas nuginchiau šalin, tolyn, lauk.

BALANDŽIO 4 <BLOND>

22.23 [...] Neprisimenu, turbūt neparašiau, kad penkta-dienį iš tiesų buvau užsukusi į bažnyčią? Uždegiau ketu-rias žvakes. Man visada sunku suprasti, ar užtenka vienos žvakės už visus, ar vis dėlto reikia po vieną kiekvienam. Kaip geriau užsitikrinti bonusus? Šįkart, rodos, sugalvo-jau visai neblogą variantą:

– vieną žvakę – iš dėkingumo už visus gerus dalykus, ku-riuos aš ir mano artimieji yra patyrę ir patiria, ir dar patirs;

– vieną žvakę – prašydama atleidimo už savo nuodė-mes (daugiausia – mintis) – nors tai nesutrukdė jau kitą dieną negražiai pasielgti su artimu žmogumi;

– vieną žvakę – už vaikus;

– kitą žvakę – už tėvus (taip pat ir mirusius).

Štai toks paskirstymas.

BALANDŽIO 5 <BLOND>

20.48 Ooooooooo... Nepaisant visų gardėsių, pastaruoju metu valgytų namuose, svečiuose, restoranuose ir užsieny-je, tai buvo pats pačiausias valgis nuo praėjusios vasaros!

Virtos bulvytės su krapukais, mano nuostabiosios salotų lapų, svogūnų laiškų, ridikėlių salotos su grietine ir kefy-ru – prisiekiu, niekas nemoka jų pagaminti taip gardžiai, bent jau pas nieką svečiuose nesu tokių puikių valgiusi, – ir karbonadas buvo nepakartojamas, iš tikros, geros, lai-mingos, sultingos kiaulės, su šiek tiek riebaluoko, kurio nuostabus aromatas kepat pasklido po visą butą. Na, ir dar tas *prosecco* su kampariu – tiesiog tobulas kaimo kom-plektas; jaučiausi visai kaip sodyboj Mikelturnyje, net skruostai dega. Na, belieka lįsti į lovą ir įsijungti filmą.

Papildyta. Filmas buvo visiškas mėšlas. Bet nieko, kai-me pasitaiko.

[...]

BALANDŽIO 15 <BLOND>

[...] 23.25 Mieli draugai, ariu kaip arklys, nors jums gal atrodo, kad vien tik geriu. Galiu lažintis, kad Briuse-lyje nė vienas tiek nedirba. ►

BALANDŽIO 17 <BLOND>

[...] 23.02 Po penktadienio vakarų paprastai būna taip: baisu gyventi ir baisu numirti.

BALANDŽIO 21 <BLOND>

01.24 Jei atvirai, visą dieną jaučiausi labai nekaip. Pradėkim nuo to, kad po Kuldygos „adatos“ sekmadienio vakarą [Adatų fabriko bokštas Kuldygoje – *L. L.*] (aš į jį net nelipau) ir apskritai nuostabios šeimos išvykos 3 (trim) automobiliais su 4 (keturiais) jaunuoliais ir 3 (trim) vaikais, ir suknisto brendžio man vakare užėjo kažkoks nervinis drugys, išbėrė šlaunis, apėmė siaubinga, logiškai nepaaiškinama baimė ir kažkoks lyg niežulys, lyg nerimas. Pirmadienį į darbą nenuėjau, išmiegojau dieną šešias valandas ir jau atrodė, kad pagerėjo. Beveik nieko nevalgiau, tik vakare išgėriau dvi taures *prosecco*. Naktį miegojau visai gerai, ryte atsikėliau lyg ir normaliai, o tada gavau siaubingą, isterišką laišką iš darbo (nuo vienos vadovaujamas pareigas cinančios personos), ir man ėmė skaudėti visą viršutinę kūno dalį nuo viršaus (galvos) iki pat pusiaujo. Išgėriau vaistų, nuėjau pas kirpėją (iš anksto suplanuoto vizito), paskui pas savo ginekologą / -ę sužinojau, kad mano gimda vis dar švarutėlė, kiaušidės pavyzdinės, o svarbiausia – nėra jokių darinių. Išpasakojau jai viską, kaip jaučiuosi, išpasakojau, aišku, su nemenka humoro doze, todėl ji nė numanyti negalėjo, kaip jaučiuosi iš tikrųjų, o tada nuėjau į darbą, kur tvyrojo labai nesveika atmosfera. Skausmas nepaleido visą dieną – stiprus, beveik nepakeliamas, bent jau tokio stiprumo, kad iš šono matyti veide, nepaisant naujos šukuosenos, todėl paėmiau 1 (vieną) karšto romo ir 1 (vieną) gryo viskio. Ir bulvių ir porų sriubos su šoninės juostele.

Paskui P. atvažiavo manęs pasiimti, grįžom namo, pakeliui nusipirkome vyno, susiradom dar vaistų (negalėjau apsispręsti tarp arkoksijos, tramadolio ir *coctrail*), išgėriau 1 (vienų) ir nuėjome į svečius pas M. P. ir R. B. Labai mielas vaikas ir nuostabi vakarienė: pirmas patiekalas – skysta pieniška daržovių sriuba su česnakinės duonos riekle, antras – toks tarsi kišas, tik ant rupių ruginių miltų pagrindo, trečias – mangų lasis ar kažkas panašaus. Ir geras (saldus) baltasis vynas. Pastaruoju metu man patinka saldus baltasis vynas, kaip „Gewürztraminer“ ir pan. [...]

01.29 Apskritai nesuprantu ir net nemoku paaiškinti, kaip gali taip smarkiai skaudėti nieką.

Atsiminiau, ką I. pasakojo Mežuotnėje. Apie melavimą. Tie, kurie buvo šalia, – tie prisimins. Ar aš kažkaip neteisingai gyvenu, kad man šitai skauda? Bet juk aš, regis, nemeluoju. Bent jau ne kitiems. [...]

BALANDŽIO 23 <BLOND>

22.45 Šiandien kokias šešias valandas praleidau rūsyje, rausdamasi po 15–10 metų senumo praeitį. Juokingi laiškai, nuotraukos, skaidrės, vaikų sveikinimai, keisti meno katalogai, originalūs dabar ir kadaise garsių autorių meno darbai, seniai pamiršti literatūriniai bandymai, mašinėle spausdinti ant pageltusio popieriaus, pradėtos užrašinės, laikmečio kuriozai, knygos, keisti indai, senos, sukietėjusios odinės rankinės, kiauros kojinės, sudžiūvę akvareliniai dažai... bet absoliutus topas – visas maišas drabužių, prieš daugybę metų ten sumestų su visomis pakabomis. Štai ką reiškia iš tikrųjų kraustytis.

Didžiausią jausmų antplūdį sukėlė juodas mini sijonas, įmestas į maišą kartu su visa „IRVES“ pakaba, prisegta spausdukais, kaip grįžo iš valyklos prieš 10 metų. Daugiau niekada ir neieškotas. Dar senas samanų spalvos velvetinis švarkas, odinis paltukas iš „Leather Palace“, dukros išleistuvių suknelė, pasiūta mados salone „BUDE“, močiutės karakulio kailinukai, šviesus vyriškas lietpaltis, kurio kišenėj – kažkokio buto raktas ir laikrodis. Ir dar daug visko. Buvo labai linksma ir smagu. Laimei, praeitis nesukėlė jokios geliančios nostalgijos – viskas taip lengvai.

Dabar skauda nugarą, bet nuotaika gera. Šiandien pagaliau sumažinau darbuotojams atlyginimus. Apkarpiau, taip sakant, gana saikingai, gerokai mažiau, nei reikėjo. Visi liko jei ne patenkinti, tai bent maloniai nustebinti, kad nesibaigė dar blogiau.

Labai tikiuosi, kad rytoj pagaliau normaliai išsimiegosiu ir blogos mintys manęs neišvers iš lovos jau septintą rytą.

Ai, dar įdomus buvo atvirukas nuo Regīnos Ezeros [latvių rašytoja klasikė – *L. L.*]. Ne todėl, kad būtent nuo jos, o todėl, kad atsiųstas be jokios progos, o ant atviruko pavaizduotas kino teatras „SPARTAKAS“.

BALANDŽIO 24 <BLOND>

18.28 Be kita ko, radau ir kvėpalų „Rygietės paslaptis“. Nė kiek neišsivadėję. Pausčiau ir akimirksniu persikėliau į vaikystę. Jei bute pasklinda šis kvapas, mama pasipuošusi savo didele raudona sage ir auskarais, ir ža-

lia suknele, dar ten kvepia baltąja mišraine, raugintais agurkėliais, silke ir kiaušiniiais. Ir visi laimingi. [...]

21.19 Babytės laiškai dukrai, rašyti 1945 metų vasarą iš kaimo Žiemgaloje, kur Latvijos laikais važiuodavo tik medžioti, jodinėti ir pasižaisti su daržininkyste, laiškuose į Tomsko sritį pagarbos vertas santūrumas. Nė menkiausio skundo dėl prarasto turto ar dabartinių sunkumų arba dėl to, kad iš penkių vaikų tik apie vieną – dukterį Sibire – yra žinių ir palaiko ryšį. Dalykiškas aprašymas: keliuose kambariuose savame name dabar gyvena (šeši žmonės dviejuose), kam atiduota žemė, kaip padalyti galvijai, kuris kokius ūkio darbus kasdien dirba, kas gyvena kituose bent 10 namo kambarių. Taip, savitvarda yra didelis dalykas. Disciplina, stiprybė, gebėjimas susiimti. O aš net sagos neprisiuvu be isterijos – vis kas nors susiraukšlėja ar siūlas susiburia. O ten – ir subtili akvarelė su našlaičių ir nasturčių etiudais, ir baltasis siuvinėjimas, ir kaligrafiška rašysena (pavyzdžiui, 1913 metais iš Peterburgo, vokiškai).

Apskritai įdomus klausimas, kur dingo rašysenos kultūra. Nors būtų galima pasiteisinti, kad šiais laikais beveik niekas ranka neberašo, bet ir mano karta gebėjimą dailiai ir rišliai rašyti jau yra praradusi.

22.48 O šitą (šiandieninį knaisiojimąsi) aš leisiu sau pavadinti talka, nes kiekgi galima dirbti laisvadieniais, bet tas rūsys jau seniai prašėsi jei ne tvarkos, tai bent aiškumo, kas tose paslaptingose dėžėse, maišuose ir aplankuose.

GEGUŽĖS 8 <BLOND>

[...] 21.38 Savidisciplina ir saikingumas yra įgimti ar išsiugdomi? Mano tėtis augo vienoje turtingiausių Latvijos šeimų. Tačiau nebūtinai vienoje protingiausių (jei neimsim motinos pusės – Einbergų giminės, kurioje buvo vienas pirmųjų, o gal net pirmasis Tartu universitete studijavęs latvių teisininkas ir kelios pirmosios aukštąjį išsilavinimą įgijusios latvių moterys; o jei atsigręžtume dar giliau į praeitį – garsioji hernhūtiečių Balodžių giminė, kuri yra tiesioginė mano tėvo motinos protėvių linija, taip pat garsiojo ir skandalingojo ekonomisto Kārlio Balodžio pirmtakė). Vis dėlto ir Neiburgas, nors gimęs paprastų samdinių šeimoje, pasižymėjo asketiškumu ir darbo – atleiskit – morale gerąja šio žodžio prasme.

GEGUŽĖS 9 <BLOND>

00.08 Jei pažadėčiau sau kasdien čia parašyti bent po vieną svarbų sakinį ir tą pažadą tesėčiau, o ne vien apsiribočiau pažadais, gal ilgainiui susikauptų visai padorus literatūrinis palikimas, ką?

00.16 Įdomu, kad šiais laikais niekas nebekomentuoja atvirų įrašų, komentuoja tiktai juokingus arba faktinius įrašus, arba buitinius, arba tokius įrašus, kuriuose intymumas slepiasi po buities, pokšto ar fakto priedanga.

00.20 O aš intymius, atvirus įrašus nuo šiol vadinsiu „atviravimais“, ir tai bus mano dvasinė praktika.

00.32 Pirmiausia, ką turiu padaryti: liautis gėdijusis savo atviravimų ir nustoti juos maskuoti.

00.41 ATVIRAVIMAI
– Atsiprašau, kad jau einu miegoti.
– ATSIPRAŠAU, KAD DAR NEINU MIEGOTI.

<SKUKA>

00.35 Klausyk. Ar negalėtų kas nors, geriau nardantis internetuose, sukurti bendruomenę „Atviravimai“? Kur visi viską rašo, kaip yra iš tikrųjų. [...]

GEGUŽĖS 13

03.04 ATVIRAVIMAI – PLANAS
SPORTUOTI NAMUOSE kiekvieną dieną
MASAŽAS kartą per savaitę
VYNAS 4–5 taurės per dieną
MAISTAS su saiku
JONAŽOLIŲ arbata
Nereceptiniai MIGDOMIEJI
Preparatas KEPENIMS
PASITIKRINTI pas Tiraną
IŠVAŽIUOTI savaitei į kaimą gegužės 22–28 d.
SUMAŽINTI stiprių vaistų dozes
BŪTI linksmi
LANKYTIS renginiuose
PIRKTI didesnio dydžio drabužius
NEDRAUSTI sau ilsėtis
NEDIRBTI visą laiką
VAIKŠČIOTI pėsčiomis
NEIEŠKOTI prasmės
NEGALVOTI apie ateitį
PRADĖTI JAU RYTOJ
PAPRASTA.

Vertė Laura Laurušaitė

Persodinimas

► Atkelta iš p. 8

GABRIELIUS. Na, čia tiesiog nesveikas elgesys. Gal ir reikia aiškių, rimtesnių bausmių – kad bijotų, bet reikia ir dirbti su psichologais, kurie sugebėtų išmėsinėti, kas tų vaikigalių galvose dedasi, kad taip padaro.

VERONIKA. O persodinimų? Daug vyksta? POLICININKAS. Gal pusė atvejų baigiasi persodinimais. Dažniau, kai nusikaltėlis jaunesnis. Bet mokymuose pasakojo, kaip buvo persodinta beveik nužudytojo motinos bendraamžė. Nenoriu smulkmenomis skonėtis, bet...

GABRIELIUS (*ironiškai*). Ką jūs, netylėkit, pačirškinkit mūsų vaizduotę!

POLICININKAS (*nesupratęs ironijos, pritariai išsiviepdamas*). ...atrodo, jos tapo pora.

VERONIKA. Kas? Motina su žudike? POLICININKAS (*triumfuodamas*). Dar šiek tiek tokių nevykusių persodinimų, ir programai ateis galas. Atsimenat, kas dėjos, kai buvo priimta šita Baudžiamojo kodekso pataisa? Kiek entuziazmo! Kad visus galima perauklėti. Visus, įsivaizduojat?

GABRIELIUS. Gal žmonės tik nori, kad senatvė būtų aprūpinta. Be to, kalėjimas nedaug kam padeda pasitaisyti.

POLICININKAS. Pasitaisyti? Atskirti juos reikia nuo padorios visuomenės. Dirbu šitą darbą, bet manau, kad reiktų bausmes griežtinti. Urodai puikiai supranta, kada yra nebaudžiami ir gali daryti ką nori.

VERONIKA. Negaliu atsikvošėt. Siaubas kažkoks.

POLICININKAS. O paties jūsų... eėė, berniuko nėra namie? Jono? Jis pas jus dar negyvena? Pusmetis po įvykio, du mėnesiai po nuosprendžio.

VERONIKA. Galim parodyti jo kambarį... Neseniai baigėm darbus. Po laidotuvių... neišėjo iš karto to kambario tvarkyti. Ten Dovydo daiktai, rūbai. Kvapas. Bet dabar gražiai sutvarkėm. Net prie vaiko taip nebuvo, jis mėgo tamsesnes užuolaidas, buvo prisikabinėjęs paaugliškų plakatų.

GABRIELIUS. Žinot, berniukas. Jų galvoj viena.

VERONIKA. Dabar kambarys toks šviesus, kad man pačiai būtų malonu jame gyventi.

GABRIELIUS. Ką mėgsta šitas, tiesa, nežinom. Mums patinka, bet ar jam patiks?

VERONIKA. Tik nesakyk, kad Dovydo dizainas buvo geras. Nejuokink. Ir dar tą kirvį ant durų gal palikti norėjai? Kankinausi su juo. Visi vaikai kelia skausmo.

GABRIELIUS (*šturkštokai nutraukdamas Veroniką*). Tai ar norėsit pažiūrėti kambarį?

POLICININKAS. Ne, dėl kambario – visiškai pasitikiu jūsų skoniu. Man rūpi persikraustymo faktas. Žinot, kad galėčiau dokumentus įforminti, jog persodinimas įvyko.

VERONIKA. Užtikrinu jus, Jonui čia patinka, tik dar nespėjo visų daiktų susinešti. Bet ateina čia kasdien, būna, kai tik gali iš ten ištrukti. Motina jo nepaleidžia. Užspaudusi, nieko kito, be savęs ir savo patogumo, nemato. Tik jai, matai, reikia padėti, o kad Jonui ruoštis egzaminams laiko mažai liko – ne jos bėdos neva.

GABRIELIUS. Taip, visokeriopas vaikų išnaudojimas.

VERONIKA. Bet pamokas ruošia čia, visi jo vadovėliai... Čia jau. Galiu parodyti.

POLICININKAS. Nereikia. Kitą kartą norėsiu su juo pačiu pasikalbėti, geriau susipažinti.

VERONIKA. Jūs jau pažįstami?

POLICININKAS. Probėgšmais. Kažkada žaidėm futbolą. Laimėjom prieš juos. Kitą kartą prieš užsukdamas paskambinsiu ir sutarsime. Palieku segtuvą su dokumentais. Turite peržiūrėti ir pasirašyti. Jonas taip pat, nors ir nepilnametis. Tik pasitikslinksiu, ar žinote, kad jei per tris mėnesius neįvykdysite reikalavimų, įpareigojimas nusikaltėlį persodinti į jūsų šeimą nustos galios. Bet dar mėnuo laiko yra.

VERONIKA. Mes paskubėsim.

GABRIELIUS. Mieloji, laiko dar marios.

POLICININKAS. Kai tik persikels, turite tą pačią dieną pranešti, kad perprogramuotume apykoję. Tada metražas skaičiuosis nuo jo kambario. Gana tikslī aparatūra. Jam bus svarbu.

GABRIELIUS. Kokios procedūros.

POLICININKAS. Tikriausiai žinote, jog laikas praeina ir bausmė suspenduojama. Kaip minėjau, pusė nuteistųjų vilkina ir taip išvengia bausmės.

Policininkas išeina

Pabaiga kitame numeryje

– RIMA MALICKAITĖ –

ANNA HALBERSTADT

Edipas šmedipas

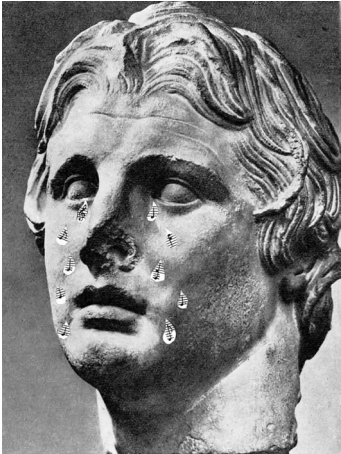
Klinikos personalą sudarė amerikiečiai psichologai ir socialiniai darbuotojai, o rudenį prie mūsų prisijungė keli Kolumbijos universiteto rezidentai – trys vaikinai ir mergina su akiniais labai storais lęšiais. Tarp jų buvo Davidas Rogersas ir Anna Smith. Abu Amerikos žydai, nors Annos pavardė buvo Smith, o nosytė rieta, akivaizdu, tik dėl plastinės operacijos. Mat nuotraukose kiti jos šeimos nariai, kaip įprasta žydams, buvo tamsių garbanotų plaukų ir didžianosiai.

Kai plepėjom pietaudami valgykloje prie apskrito stalo, Davidas, kaip visi jauni psichologai, patys lankantys terapiją, skundėsi savo motina. „Įsivaizduokite, pradėjau susitikinėti su mergina, dėl kurios aš tiesiog pamišęs. Nusivežiau ją vakarienės pas mamą, o po vakarienės ši man surūgusiu veidu pareiškia, kad mano merginos laikysena ne visai taisyklinga. Ir čia aš tiesiog praradau savitvardą. Jos prakeikta laikysena, dovanokit už keiksmą, matote, mamai nepakanka mai gera!“

Lankydami terapiją jauni psichoterapeutai dažnai patys vis labiau imdavo panėšėti į Freudą – užsiauginavo barzdas, pradėdavo rūkyti pypkę ir dėvėti tvido švarkus.

Davidas vis dar augino barzdą.

Iš anglų kalbos vertė E. F.

Tomo Tereko koliažas

Nereikalingų daiktų muziejus

► Atkelta iš p. 11

Nors ne, jis niekada nerašo. Jis skambina ir informuoja arba išsprendžia problemą.

Mama pakelia akis nuo telefono. Jei ir nustebusi, to neparodo.

– Labas, – sako. – Nori užėiti? Sėsk.

Uždaru duris ir atsisėdu ant lovos. Iškart klausiu savęs, kokio velnio čia atėjau. Reikia ką nors sakyti.

– Kas groja? – klausiu pasisukusi į kolonėlių pusę.

– Čia... – sako mama nusekusi mano žvilgsnį.

– Toks pažįstamas įrašė? – sakau nelaukdama atsakymo.

– Taip.

Tylime.

– Kaip praėjo gimtadienis? – klausia dėdama į šalį telefoną.

– Šūdinai, – sakau. – Kaip ir norėjau.

– Rūkėt žolę?

Pažvelgiu į ją.

– Iš kur žinai?

– Kvapas atėjo iki čia. Jis juk skvarbus kaip velnias.

Apima instinktyvus noras gintis, bet sustabduo save. Juk tyčia tai padariau. Pavadinkime tai provokacija gimtadienio proga. Be to...

– Iš kur tu žinai žolės kvapą? – klausiu nustebusi.

– Nesu jau toks visiškai mamutas, – šypteli.

– Mat kaip, – sumurmu. – Rytoj, gimtadieniui pasibaigus, gausiu velnių? Dar dešimt vizitų pas psichologę?

– Ne, viskas gerai, – sako motina. – Na, žinoma, neketinam to skatinti, bet... Juk auginam būsimą menininkę. Seniai su tėčiu esame sutarę, kuris iš mudviejų sės į kalėjimą, jei pas mus namie aptiks žolės.

Prieš savo valią nusijuokiu.

– Ir kuris?

– Tėtis daugiau uždirba, tad teks man.

– Na, kai kuriems rašytojams kalėjimas išėjo į naudą.

– Aha, pavyzdžiui, Markizui de Sadui.

Dabar jau juokiamės abi. Paskui nutylame, lyg susigėdusios, lyg šiuose namuose būtų gedulas ir juoktis čia būtų šventvagiška.

Patylime.

– O kaip tu atšventei savo aštuoniolikąjį? – klausiu.

– Nelabai pamenu, bet turbūt kaip ir daugelį kitų iki... Iki tavęs. Kur nors nusibeldėme su draugais, gurkšnojome, šokome ir kvatojomės iš kiekvieno

niekniekio. Kitokiam šventimui anuomet neužteko vaizduotės.

– Nesu mačiusi tavęs girtos, – sakau.

– Senelis iki tol irgi nebuvo matęs.

Vėl pakrizename.

– Ką gi, – sakau stodamasi ir ketindama eiti prie durų, – vadinasi, aš atšvenčiau kitaip nei tu. Palošiau kortomis su šimtamete moterimi, kuri vos nenumušė manęs apelsinu. O paskui priverčiau draugus žiūrėti tik man įdomų filmą ir gesinau bet kokius bandymus sukurti bent kiek linksmesnę atmosferą.

Pauzė.

– Taip. Ir aš tau to pavydžiu.

Sustoju pusiaukelėje ir atsigręžiu.

– Ko pavydi?

– Kad tau užteko drąsos švęsti taip, kaip norisi.

Ar man vaidenasi, ar jos akyse sužibo ašaros?

Pasijuntu nejaukiai. Nežinau, ką ji tuo norėjo pasakyti, bet noriu keisti temą. Arba apskritai išeiti. Nors dabar išeiti nieko nepasakius turbūt būtų negražu.

– Rašai kažką? – klausiu mosteldama galva į kompiuterį.

– Taip, gavau naują užduotį.

– Vėl aprašyti pornografinę sceną?

Velnias. Tie atvirumo priepuoliai po žolės...

Ji niekaip nesureaguoja, tarsi būtų visiškai normalu, kad aš žinau, kokias užduotis jai duoda jos mokytojas.

– Ne, ne visos užduotys apie tai, – sako šypsodamasi. – Būna pačių įvairiausių. Pavyzdžiui, kelis duotus ir niekaip nesusijusius žodžius supinti į nuoseklią istoriją.

– Skamba įdomiai, – sakau. – Beveik kaip mūsų šeima.

Prieinu prie durų. Bet tada vėl stabteliu.

– Kai būsiu laisvesnė, galbūt paskaitysiu tavo publikaciją, – sakau neatsigręždama, tada išeinu ir uždaru juos kabineto duris.

O grįžusi išjungiu šviesą, atsigulu ir imu verkti. Tyliai tyliai, kad neišgirstų tėvas ir motina, brolis ir Kėjus, kūdikis gretimame name, o ypač visos tos už lango krintančios snaigės, švenčiančios šiąnakt savo gimtadienį.

– AIDAS JURAŠIUS –

TEKSTAI NE TEKSTAI

KAIP JAUNIMUI AKTUALIZUOTI LITERATŪRĄ?

Miglės Anušauskaitės komiksas

Redaktorė – Eglė Frank
(egle.frankone@gmail.com, +370 698 80 890).
Vertimai, „Skaitykla Nr. 5“ – Andrius Patiomkinas.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (+370 652 87 978).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas satenai@gmail.com; tinklalapis www.satenai.lt.
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.

Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.
4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 1 273 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“.
Spausdino „Lietuvos ryto“ spaustuvė,
Sodų g. 83, Skaidiškės, LT-13274 Vilniaus r. sav.
Medijų rėmimo fondas 2026 m. suteikė 54 928 Eur
paramą laikraščio leidybai ir 70 000 Eur projektui
„Kultūros riboženkliai ir trajektorijos“.

MRF MEDIJŲ
RĖMIMO
FONDAS

KPLA NARYS

